

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

MUHASEBE FİNANSMAN BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE TARIMSAL TEŞVİK SİSTEMİNİN YAPISI,
SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: KONYA İLİ ÖRNEĞİ**

Erkan KIZIL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi SUNA AKTEN ÇÜRÜK

KONYA-2021

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Erlcan KIZIL		
	Numarası	18811101009		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İşletme Ana Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	TÜRKYE'DE TARIMSAL TEŞVİK SİSTEMİNİN YAPISI, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ; KONYA İLİ ÖRNEĞİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

ÖZET

Tarım, tüm ekonomilerde var olan ve vazgeçilmesi mümkün olmayan bir sektördür. İnsanların hayatını devam ettirebilmeleri için ihtiyacı olan besin kaynağı, tarımsal üretim sayesinde karşılanmaktadır. Bunun yanı sıra tarımsal faaliyetler pek çok sektöre hammadde tedariki sağlamaktadır. Dünya’da her geçen gün nüfusun artmasıyla birlikte önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Kısıtlı olan kaynaklarla daha verimli bir üretimin nasıl yapılması gerektiğine de dair pek çok teknolojik yenilik ve bu alanı destekleyici politikalar geliştirilmiştir.

Tarım sektörünün doğa koşullarına bağımlılık özelliği sebebiyle hedeflenen üretimle gerçekleşen üretim arasında dalgalanmalar şiddetli olabilmektedir. Bu sektörde üretimi sürdürülebilirlik için kamu kesimi tarafından üreticiler doğrudan veya dolaylı kanallarla desteklenmektedir. Üretimde verimliliği arttırmak ve sürekliliği sağlamak için farklı destek politikaları geliştirilmiştir. Çalışmada, Türkiye’deki tarımsal teşvik yapısı ve sistemin sorunları ortaya konulmuş; ne tür çözümler sunulması gerektiğine dair önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Tarımsal Teşvikler, Türkiye’de Tarım

ABSTRACT

Agriculture is an indispensable sector that exists in all economies. The food source that people need to survive is met through agricultural production. In addition, agricultural activities provide raw materials to many sectors. With the increasing population of the world every day, its importance is revealed once again. Many technological innovations and policies that support this area have been developed regarding how to make more efficient production with limited resources.

Due to the dependence of the agricultural sector on natural conditions, fluctuations between the targeted production and the actual production can be severe. Producers are supported directly or indirectly by the public sector in order to sustain production in this sector. Different support policies have been developed to increase productivity and ensure continuity in production. The study revealed that promote agricultural structure and system problems in Turkey; Suggestions have been made on what kind of solutions should be offered.

Keywords: Agriculture, Agricultural Incentives, Agriculture in Turkey

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	i
ŞEKİL LİSTESİ	iv
TABLO LİSTESİ.....	v
SİMGE VE KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIM SEKTÖRÜNE VE TEŞVİKLERE GENEL BAKIŞ

1.1. TARIM SEKTÖRÜNÜN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	3
1.1.1. Tanımı.....	3
1.1.2. Tarihi Gelişimi.....	4
1.1.3. Önemi.....	5
1.1.4. Özellikleri.....	5
1.1.5. Türkiye'deki Tarihi Gelişimi.....	7
1.1.5.1. Asurlular Dönemi	7
1.1.5.2. Hititliler Dönemi	7
1.1.5.3. Bizanslılar Dönemi.....	8
1.1.5.4. Selçuklular	8
1.1.5.5. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi	8
1.1.5.6. Cumhuriyet Dönemi	9
1.1.5.6.1. 1923-1960 Dönemi	9
1.1.5.6.2. 1960 – 1980 Dönemi	11
1.1.5.6.3. 1980 – 2000 Dönemi	14
1.1.5.6.4. 2000 Sonrası Dönem.....	17
1.2. TARIMSAL DESTEKLEME ARACI OLAN TEŞVİKLER.....	20
1.2.1. Teşvik Kavramının Tanımı.....	20
1.2.2. Teşvik Politikalarının Amaçları Ve Özellikleri	21
1.2.3. Teşvik Çeşitleri.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA TARIMSAL TEŞVİK POLİTİKALARI

2.1. TARIMSAL TEŞVİK POLİTİKALARI	29
2.2. DÜNYADA TARIMSAL TEŞVİK SİSTEMİNİN YAPISI	30
2.2.1. <i>Pazar Fiyat Desteği</i>	31
2.2.2. <i>Doğrudan Gelir Desteği</i>	32
2.2.3. <i>Dolaylı Gelir Desteği</i>	32
2.2.4. <i>Genel Hizmetler Desteği</i>	33
2.3. SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE TARIMSAL TEŞVİK SİSTEMİ VE POLİTİKALARI	33
2.3.1. <i>Çin</i>	33
2.3.2. <i>ABD</i>	34
2.3.3. <i>Avustralya</i>	34
2.3.4. <i>Brezilya</i>	35
2.3.5. <i>Rusya</i>	36
2.4. AVRUPA BİRLİĞİ TARIMSAL TEŞVİK SİSTEMİ	36
2.5. TÜRKİYE'DE TARIMSAL TEŞVİK SİSTEMİ	39
2.5.1. <i>Türkiye'de Uygulanmış Ve Halen Uygulanan Tarımsal Teşvikler</i>	40
2.5.1.1. <i>Pazar Fiyat Desteği</i>	40
2.5.1.2. <i>Doğrudan Gelir Desteği</i>	41
2.5.1.3. <i>Diğer Destekler</i>	43
2.5.2. <i>Türkiye'de Tarımsal Teşvik Politikalarının Önemi</i>	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARIMSAL TEŞVİK POLİTİKALARINDA KARŞILAŞILAN OLUMSUZLUKLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

3.1. LİTERATÜR TARAMASI	61
3.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	64
3.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	65
3.4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	65
3.5. EVREN VE ÖRNEKLEM	66
3.6. TANIMLAYICI ANALİZİN BULGULARI	66
3.6.1. <i>Demografik İstatistikler</i>	66
3.6.2. <i>Tarımsal Desteklemelerin Sorunlarına Ait Bulgular</i>	68
3.6.3. <i>Yaşanan Sorunlara Sunulan Çözüm Önerilerine İlişkin Bulgular</i>	72
3.6.4. <i>Ki-Kare Analiz Bulguları</i>	75
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER	82
KAYNAKÇA	85

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1: Tarımsal Teşvik Politika Türleri.....	30
Şekil 2.2: Tarımsal Teşvik Politika Araçları.....	31
Şekil 2.3. Brezilya'nın Ürün Bazında 10 Yıllık Süreçte İhracat Oranları	35
Şekil 2.4. 2018 Yılı AB Tarım Sektörüne İlişkin Harcama Dağılımı.....	39
Şekil 2.5. Tarımsal Desteklemelerin Toplam GSYİH ve Tarımsal Harcamalar İçindeki Payı	56
Şekil 2.6. AB'nin 2015 Yılı Bütçe Harcama Tutarları.....	57
Şekil 2.7. AB Bütçesinde Tarımsal Sektöre Ait Harcama Kalemleri	58

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1. Türkiye Nüfusunun Değişimi	10
Tablo 1.2. Başat Tarımsal Verilerdeki Gelişmeler	11
Tablo 1.3. GSMH'nin Sektörlere Göre Dağılımı	11
Tablo 1.4. Faktör Fiyatlarıyla GSMH'nin Sektörel Payı	12
Tablo 1.5. İlk Üç Kalkınma Planlarında GSMH ve Tarımsal Büyüme Oranları	13
Tablo 1.6. 1960-1980 Arası Tarım Sektörü İle İlgili Göstergeler	13
Tablo 1.7. Tarım Sektöründe Verim Arttırıcı Girdiler	16
Tablo 1.8. 2000 Yılından İtibaren GSMH İçindeki Tarım Sektörünün Yeri ...	17
Tablo 1.9. Teşviklerin Sınıflandırılması	25
Tablo 1.10. Günümüzde Uygulanan Teşvik Araçları	27
Tablo 2.1. Türkiye'de DGD'nin Devlet Bütçesine Etkisi	43
Tablo 2.2. Destekleme Birim Miktarları	44
Tablo 2.3. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı	45
Tablo 2.4. Türkiye'deki Üretim Yıllar İtibariyle Miktarları	47
Tablo 2.5. Bazı Ürünlerin Ekilen Alan, Üretim Miktarı ve Alan Başına Üretim Miktarları	49
Tablo 2.6. 1998-2018 Yılları Arasında Türkiye'de Tarımsal Üretim Değerleri ve Oranları	50
Tablo 2.7. Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları	51
Tablo 2.8. Türkiye'de Tarım Sektörünün GSYİH İçindeki Payı	53
Tablo 2.9. Tarımsal Desteklemeler	54
Tablo 2.10. Tarımsal Desteklemelerin Tarımsal Üretim ve GSYH İçindeki Payı	55
Tablo 3.1. Katılımcıların Demografik İstatistikleri	66
Tablo 3.2. Tarımsal Desteklemelerin Sorunlarına İlişkin Düşüncelerinin Dağılımı	68
Tablo 3.3. Tarımsal Desteklemelerin Çözüm Önerilerine İlişkin Düşüncelerinin Dağılımı	72
Tablo 3.4. Tarım Harici Başka Gelir Getirici Faaliyeti Durumu ile Kredi Kullanma Durumunun İstatistiki	76

Tablo 3.5. Tarım Harici Başka Gelir Getirici Faaliyeti Durumu ile Toprak Analizi Desteğinin Ücretsiz Yapılması Durumunun İstatistiki	77
Tablo 3.6. Biçerdöver Sayısı İle Çiftçinin Yaşam Standardı Arasındaki İstatistiki Bulgu	78
Tablo 3.7. Traktör Sayısı İle Çiftçinin Yaşam Standardı Arasındaki İstatistiki Bulgu	78
Tablo 3.8. Eğitim Düzeyi ile Destekleme Kalemlerinin Karmaşıklığı Arasındaki İstatistiki Bulgu	79
Tablo 3.9. Yaş Grubu ile Destekleme Kalemlerinin Karmaşıklığı Arasındaki İstatistiki Bulgu	79
Tablo 3.10. Eğitim Düzeyi ile Destekleme Başvurularındaki Bürokratik Zorluk Algısına İlişkin İstatistiki Bulgu	80
Tablo 3.11. Yaş Grubu ile Destekleme Başvurularındaki Bürokratik Zorluk Algısına İlişkin İstatistiki Bulgu	81

SİMGE VE KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
A.Ş.	: Anonim Şirket
ÇATAK	: Çevre Amaçlı Tarım Arazi Koruma Desteği
ÇKS	: Çiftçi Kayıt Sistemi
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OTP	: Ortak Tarım Politikaları
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TRUP	: Tarım Reformu Uygulama Projesi
TL	: Türk Lirası
USDA	: Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı
€	: Euro
\$: Dolar

GİRİŞ

Ekonominin tarihi gelişim sürecinde çeşitli iktisadi ekoller benimsenmiş ve tüm bu ekollerde tarımsal üretimden asla vazgeçilmemiştir. Başlangıçta tarımsal üretim, elde edilen tüm üretim içinde aslan payına sahipken, zamanla sanayinin ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte başka sektörler lider konuma gelmiştir. Yıllar boyunca tarımsal üretim nispi olarak azalsa da, miktar olarak her daim artmıştır. İnsanların gıda ihtiyacının tarımsal faaliyetler sonucunda elde edilmesi nedeniyle, vazgeçilmez bir sektör olma niteliğini korumuştur.

Gıda güvenliğinin tartışıldığı ve sağlıklı beslenmenin gündemin en önemli konusu olduğu günümüzde, tarıma olan ilgi giderek artmaktadır. Bu denli bir güvenlik meselesi olması, devletleri de bu alanda politikalar üretmeye sevk etmiştir. Sermaye, emek, müteşebbis ve doğal kaynakların bir araya gelmesiyle bir üretim meydana gelmektedir. Bu faktörlere ek olarak, önemli bir diğer faktör de doğa olaylarıdır. Tarımsal üretimin yapılabilmesi için doğa olaylarının da, buna elverişli olması gerekir. Ayrıca üretim sonucunda ürün elde edebilmek için uzun bir zamana ihtiyaç vardır. Bir tohumun toprağa atılıp ürün haline gelmesi için, asgari 5-6 aylık bir süre gerekir. Bu iki durum tarım sektörünün diğer sektörlerle göre zayıf yönünü ortaya koymakta ve çiftçiyi üretmekten uzaklaştırmaktadır. Bu durumda, devreye giren devlet üreticinin riskini azaltmak ve onu teşvik etmek için doğrudan veya dolaylı olarak onu desteklemektedir.

Devletin üreticiye desteği olmazsa, tarım sektörü yok olmaya mahkûm olacaktır. Bu durumda başka ülkelerin pazarı olmak kaçınılmazdır. Kaldı ki gelişmekte olan ülkelerde, tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı %20-25 iken, bu sektörün yok olmasıyla işsizlik de artacaktır. Devlet bu sektörü destekleyerek dolaylı olarak işsizliği, dış ticaret açığını, enflasyonu ve daha birçok ekonomik sorunu bir nebze olsun önlemiş olmaktadır.

Tarım sektörünün güncel portresini ortaya koymak ve sorunlarına çözüm bulmak amacıyla olan çalışmamızın birinci bölümünde tarım kavramının genel çerçevesi ve tarihsel gelişimine; teşvikin tanımı, amaçları ve özelliklerine değinilmiştir. İkinci bölümünde Türkiye ve dünyada teşvik politikaları, çeşitleri ve önemi ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise tarımsal desteklemelerin sorunları ve bu sorunlar için geliştirilecek çözümlere dair, Konya ili özelinde tarımsal destekleme alan üreticilere yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

1. BÖLÜM

TARIM SEKTÖRÜNE VE TEŞVİKLERE GENEL BAKIŞ

Tarım insanoğlunun var olması ile birlikte keşfedilmiş bir üretim yöntemidir. Üretim için gerekli olan sermaye ve hammadde doğadan tedarik edildiği için kendiliğinden gelişmektedir. Her ne kadar bu sektörün geliştirilmesi için insanoğlu çaba sarf etse de, özünde doğa olaylarından etkilendiğinden tam manasıyla kontrol altına alınamamaktadır. Bu sebeple üretimde istikrarsızlıklar olabilmektedir. Bu olumsuzlukları telafi etmek için, kamu kesimi tarafından bir müdahaleye ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaca tarımsal teşvik politikaları en güzel cevap olmuştur.

1.1. Tarım Sektörünün Kavramsal Çerçevesi

Tarım sektörü, insanların hayatını idame ettirebilmeleri için vazgeçilmezdir. Bu zorunluluk üretimde, kârı ikinci plana atmaktadır. Diğer faaliyetlere nispeten, getirinin düşük olmasına ve de uzun vadede gelir sağlamasına rağmen, sektörün canlı bir şekilde faaliyet gösteriyor olması, zaruretten ileri gelmektedir. Üreticilerin düşük kârını artırma veya zararını telafi etmek amacıyla kamu kesimi tarafından teşvikler verilmektedir. Bu teşvikler sayesinde tarım sektörü varlığını sürdürmekte; daha ileri bir safhaya doğru geliştirilmesi ve istikrar kazanması sağlanmaktadır.

1.1.1. Tanımı

Tarımın tarihi yapısı, kavramların çeşitliliğine ve genişliğine de yansımıştır. Tarım, insanların yaşayabilmeleri için gerçekleştirdikleri ilk üretim metodu olup bu anlamda sanayi devriminin karşılığıdır (Hançerlioğlu,1986:395). Sanayi devriminde insanların hayatta kalabilmesi nasıl sanayinin varlığına, çarklarının dönmesine bağlı ise; aynı nispette tarım içinde geçerlidir. Yani toprağın işlenmesi, insanlar için hayati öneme sahiptir.

Başka bir tanıma göre tarım, insanların yaratılmasıyla var olan ve insanoğlunun hayatta kalmasını sağlayan besin, giyinme ve barınma ihtiyacını karşıladığı dinamik bir süreçtir. Bu açıdan tarım, tohum ve toprak kullanılarak, çeşitli yollarla bitkisel ve hayvansal ürünlerin yetiştirilmesiyle; beslenme, yeme-içme, giyim ve diğer birçok

ürünü üretme becerisidir. Günlük yaşantımızda, yediğimiz gıdadan giydiğimiz elbiseye kadar ve daha birçok zenginlik tarım sayesinde elde edilmektedir (<https://econominal.org>).

Türk Dil Kurumu'na göre tarım: “*bitkisel ve hayvansal ürünlerin; üretilmesi, kalite ve veriminin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi ile pazarlanması*” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, <http://tdkterim.gov.tr/bts>). Tanımda sadece üretmekten ziyade muhafaza edilmesinden işlenip pazarlanmasına kadar sürece vurgu yapılmaktadır.

Geniş manada tarım; ülke nüfusunun yaşamını sürdürebilmesi için gerekli besini üreten, milli gelire ve istihdama katkı sunan, diğer sektörlerle hammadde ve sermaye sağlayan, ihracatı doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen, biyolojik çeşitlilik ve ekolojik dengeyi koruyan tüm dünyada vazgeçilmez bir sektördür. Bu sebeple tarım sektörü, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla, toplumun bütün kesimlerini yakından ilgilendirmektedir (Doğan vd, 2015: 30).

1.1.2. Tarihi Gelişimi

Tarımın başlangıcının kesin tarihi bilinmemektedir. Ancak 10-12 bin yıl öncesine dayandığı ileri sürülmektedir. İnsanlar yerleşik hayata geçmeden önce beslenme, barınma, giyinme vb. olan temel ihtiyaçlarını avcılık ve toplayıcılıkla karşılanmıştır. İlerleyen zamanlarda insanların bilgi ve becerilerinin gelişmesiyle birlikte, toprağın işlenmesi ve hayvanların evcilleştirilmesiyle, yerleşik hayat benimsenmeye başlanmıştır. M.Ö. yaklaşık olarak 7-8 binli yıllara gelindiğinde, buğday ve arpa Mezopotamya'ya ulaşmıştır. Buradan Mısır'da Nil Nehri boyunca tarım yaygınlaşmıştır (<https://econominal.org>). Bu dönemde yapılan Haçlı seferleriyle gelişen ticaret de tarımı büyük ölçüde geliştirmiştir (Hançerlioğlu, 1986:395). Bu yerleşik hayata geçiş süreci M.Ö. 5 binli yıllara kadar devam etmiştir. Bu dönemde yapılan üretim, kâr amacından çok, şahsi ihtiyaçların tedariki ile sınırlı kalmıştır (Kemaneci, 2015: 5-6).

Yerleşik hayata geçişle birlikte, insanlar toprağı ard arda ettiklerinden, zamanla verimsiz hale gelmiştir. Nadas kavramının bilinmemesinden ötürü, yeni topraklara ihtiyaç duyulmuş ve bu da göçe sebep olmuştur (Erdoğan, 2015:10).

18. yy sonlarında sanayi devrimi ile birlikte üretim faaliyetleri yaygınlaşmış ve ekonomik faaliyet kolları çeşitlenmeye başlamıştır. Hususen 19. yy ortalarından itibaren tarım ve sanayi faaliyetlerine destek olan hizmet sektörünün ön plana çıkmasıyla, ekonomik faaliyet kollarını kesin olarak ayırma ihtiyacı doğmuştur (Şahin, 2018:240). 1940'ların etkili isimleri olan Colin Clark, Allan Fisher ve Jean Fourastie, ulusal gelirleri birincil faaliyetler (tarım), ikincil faaliyetler (sanayi faaliyetleri) ve hizmet faaliyetleri olarak üç alt kategoride sınıflandırmıştır (Melvin, 1995:35). Dünyada ekonomik gelişimin başlangıcı tarım sektörü olmuştur. Ülkenin gelişmişlik düzeyi arttıkça sanayi sektörünün payı artmakta, tarım sektörünün payı azalmaktadır. Gelişmişlik düzeyi ileri boyutlara ulaştığında ise, hizmet sektörünün payı artmaktadır (Alp, 2013:15).

1.1.3. Önemi

Ulusal güvenlik meselesi olan tarımın önemi, her geçen gün giderek artmaktadır. İnsanların güvenilir ve sağlıklı bir gıdaya ulaşması meşakkatli hale gelmiştir. Kimyevi gübre ve ilaç sanayinin gelişmesi ile birlikte, insanlar daha fazla üretmek hırsıyla gıda güvenliğini ve insan sağlığını hiçe sayarak daha fazla para kazanma telaşına düşmüştür. Sorun, insan sağlığı boyutuna ulaştığı için, tarım sektörü sık sık gündem oluşturmaktadır.

Tarım sektörü sanayi sektörünün hammadde ihtiyacını karşılama boyutuyla da, aslında diğer sektörleri dolaylı olarak desteklemektedir. Yani bu sektör ne kadar güçlü ve istikrarlı olursa, diğer sektörlerde de aynı şekilde büyüme sağlanacaktır.

1.1.4. Özellikleri

Ülke nüfusunun gıda ihtiyacını karşılama, sanayi sektörünün hammadde ihtiyacını sağlama, millî gelir ve ihracata katkısı nedeniyle tarım sektörü ulusal ekonomiye katkısı büyüktür (www.havvatunc.com).

Tarım sektörü doğal koşullara bağlı olması nedeniyle belirsizlik ve risk içermektedir. Teknolojik gelişmeler, her ne kadar bu risk ve belirsizliği azaltmaya çalışsa da, tamamen ortadan kaldıramamaktadır. Tarımsal faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkan ürünün, diğer sektörlerle göre daha uzun vadede ortaya çıkması getiriye azaltmaktadır (Özdemir, 1989:4262). Belirsizlikler sonucu ortaya çıkan fiyat dalgalanmaları da, üreticilerin gelirlerine yansımaktadır. Diğer sektörlerde bu denli bir bağımlılık olmadığından, fiyat ve gelir faktörleri tarım sektörüne göre daha istikrarlıdır (Cengiz, 2010:9).

Tarım sektöründe azalan verim yasası geçerlidir. Yani üretimde kullanılan faktörlerden bir tanesi değişken, diğerleri sabit tutulduğunda, üretimde azalış ortaya çıkmaktadır. Çünkü sabit faktör başına düşen değişken faktör miktarındaki artış, verimlilik azalışına neden olmaktadır. Bu yasa tarım sektöründe sermaye-yoğun teknolojilerin kullanımını sınırlamaktadır (www.havvatunc.com).

Tarımsal ürün arzının esnekliği kısa dönemde düşüktür. Yani, tarımsal ürün talebinde ortaya çıkan değişime mukabil, tarımsal ürün arzının cevabı gecikmeli olmaktadır. Bir tarımsal ürünü yetiştirmek belli bir süreç gerektiğinden, ani taleplere cevap veremez. Kaldı ki cari dönemdeki tarımsal ürün arzı, bir önceki dönem tarımsal ürün talebi ve fiyatların fonksiyonundan oluşmaktadır. Cari dönemdeki üretim, bir önceki yılın talebine ve fiyatlarına göre yapıldığından, tarımsal ürün arz esnekliği kısa dönemde rijittir (www.havvatunc.com). Ancak tarım sektörü konjonktürel krizlerde, diğer sektörler kadar olumsuz etkilenmemektedir. Bunun yanı sıra, kısa vadeli ekonomik genişleme dönemlerinde tarım ürünlerinin fiyatları, diğer sektörlerle göre daha yavaş yükselmektedir. Bu nedenle, ekonomik krizlerde tarım ağırlıklı sektörler daha dayanıklıdır (Cengiz, 2010:10).

Tarımsal ürünlerin fiyatları oluşurken üreticilerin ve dolayısıyla maliyetlerin rolü genellikle kısıtlı kalmaktadır. Çünkü bir döneme ait herhangi bir ürünün fiyatı o dönemin maliyetini değil, o ürünün toplam arzını belirlemektedir. Tarımsal ürün üretildikten hemen sonra satılması gerekmektedir. Sanayi ürünleri gibi birkaç yıl stoklanması mümkün değildir. Dolayısıyla mevcut müşteri sayısı, ürünün fiyatını belirlemektedir (www.havvatunc.com).

Tarım sektöründe kullanılan kaynakların mobilitesi düşüktür. Sektörün işgücü yoğunluğu yüksektir. Ancak kalifiye işgücü gerektirmediğinden meslek değiştirme olanağı düşüktür. İşgücündeki mobilitenin düşük olması, tarımda verimliliği de azaltmaktadır. Bu nedenle sektörde işsizlik artmaktadır. Ayrıca, tarım sektöründe teknoloji adaptasyonu geç olduğundan, üretim artışı yavaş gelişmektedir (Cengiz, 2010: 9-10).

1.1.5. Türkiye'deki Tarihi Gelişimi

Türkiye kadim bir tarihe sahip olması sebebiyle, birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca dünyanın eski bir ticaret merkezi olması ve önemli ticaret yolları üzerinde bulunması hasebiyle, pek çok kültürden de etkilenmiştir. Bu uygarlıklar başlıca: Asur, Hitit, Bizans, Selçuklu, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'dir.

1.1.5.1. Asurlular Dönemi

M.Ö. 2000-1800 arası dönemde Asurlu tüccarlar Anadolu'dan altın, gümüş, simli kurşun, keçi kılı ve yapağı toplayıp bugün Musul topraklarında yer alan Asur'a götürmüşler ve geri dönüşlerinde kumaş ve kalay getirmişlerdir. Yerli halkın geçim kaynağını tarım oluşturmuş ve borçlarını da hasat dönemlerinde ödemişlerdir. Bu bölgede yapılan kazı çalışmalarında el değirmenleri, hububat daneleri ve hububatları muhafaza etmek için küpler ile taş ambarlar çıkartılmıştır (Yavuz, 2005:1).

1.1.5.2. Hititler Dönemi

Hititler M.Ö. 1800-1200 yılları arasında yaşamışlardır. Ekonomisi tarımsal faaliyetlere dayanmakta olup başlıca buğday, arpa, çavdar, meyve bahçeleri ve üzüm bağları gibi ürünleri yetiştirmişlerdir. Ayrıca arpadan bira, üzümünden şarap gibi ürünlerin işlenmesini de yaparak farklı mamul haline getirmişlerdir. Toprağın işlenmesinde öküz gücünden yararlanmışlardır. Çiftçiliğin yanında arıcılık ve at yetiştiriciliği yaparak hayvancılığa da büyük önem vermişler (Yavuz, 2005:1-2).

1.1.5.3. Bizanslılar Dönemi

M.S. 395-1453 yılları arasında yaşayan Bizanslılar, Doğu Roma İmparatorluğu olarak da bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethiyle yıkılmıştır. Bizans ekonomisi tarım, hayvancılık, ticaret ve el sanatlarına dayanmaktadır. Tarımsal faaliyetler, köylüler, köleler ve askerler tarafından gerçekleştirilmiştir. Yetiştirmiş oldukları başlıca ürünler; buğday, arpa, pamuk, zeytin, meyve ve sebzelerdir (Tolan, 2006;50-60).

1.1.5.4. Selçuklular

1037-1338 yılları arası Selçuklular dönemi olarak bilinmektedir. Selçuklular toprağı üç kısma ayırarak üretimde devamlılığı hedeflemişlerdir. Bu topraklar öşri, haraci ve miri topraklar olarak ayrılmaktadır. Fethedilen toprakların fethedenlere ve diğer Müslümanlara verildiği öşri topraklar; savaş sırasında alınan ve oradaki müslüman olmayan arazi sahiplerine bırakılan ve vergisi alınan haraci topraklardır. Miri topraklar ise; hazine için alıkonulan ve mülkiyeti devlete ait olmak şartıyla kullanım hakkı başkalarına verilen topraklardır. Köylülere işleyebildiği kadar toprağı tasarruf etme hakkı verilmiş, toprağı satma veya vakfetme hakkı tanınmamıştır. Köylüler, işlediği toprağın kira bedelini iktâ sahiplerine yetiştirdiği üründen vererek karşılamışlardır. Bu bedel ürünün en az onda biri kadarına denk gelmektedir (www.ekodialog.com).

Devletin ekonomik gücünü tarım, ticaret ve el sanatları oluşturmaktaydı. Göçebe topluluklar hayvancılıkla uğraşırken yerleşik halk, tarımsal faaliyetlerle uğraşmaktaydı. Meyvecilik ve bağcılık şehir hayatında önemli bir yere sahipti. Hayvancılığın yaygın olması dericiliğın gelişmesine ve halı dokumacılığının ilerlemesine sebep olmuştur (Yavuz, 2005:2-3).

1.1.5.5. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

14. yüzyıl ile birlikte 600 yılı aşkın süre tarihte önemli bir yer almış olan Osmanlı İmparatorluğu'nda iktisadi hayat, tarım ağırlıklı bir yapıya sahiptir. Devletin kuruluş döneminde konargöçer bir hayat tarzı söz konusu iken, imparatorluğın yükselmesi ile birlikte idari düzen sağlanmış ve böylelikle yerleşik hayata geçilmiştir.

Nüfusun yaklaşık %90'ı tarımsal faaliyetlerle uğraşmıştır. Yetiştirmiş olduğu tarım ürünleri, ağırlıklı olarak hububat iken, bunun yanı sıra pamuk, kenevir, tütün, bağcılık, şeker pancarı vs. ürünlerdir. (Yavuz, 2005:3).

Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak, devletin mülkiyetinde olup tımar sistemi ile halka toprağı kullanma hakkı sağlanmıştır. Bu sistemle hem toprak boş kalmamış ve üretim sürecine dâhil edilmiş, hem de vergiler kolay bir şekilde toplanmıştır. Bu sistem 19. yy. kadar devam etmiş; fakat bu tarihten itibaren dünyada başlayan reform hareketleri, devletin ekonomik olarak sıkıntı yaşaması, özel mülkiyet kavramının yaygınlaştırılması gibi nedenler, sistemin kaldırılmasını gerekli kılmıştır (www.ekodialog.com).

1.1.5.6. Cumhuriyet Dönemi

Bu dönem 1923-1960, 1960-1980, 1980-2000 ve 2000 sonrası olarak tasnif edilecektir.

1.1.5.6.1. 1923-1960 Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hemen öncesinde, tarım sektörüne ilişkin vizyon sağlayan ve konuyu ülke gündemine taşıyan en önemli olay, I. İzmir İktisat Kongresi olmuştur. Kongre'de çiftçi kesiminin temsil ediliyor olması, buna ilişkin oturum düzenlenmesi ve kararlar alınması sektör çalışanlarını sevindirmiştir (Kalaycı, 2012: 94). Ancak 24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşması gereğince 85 milyon lira tutarındaki Osmanlı borçlarının 2/3'si Türkiye'ye devredilmiştir. Bununla birlikte beş yıl süreyle gümrüklerde düşük koruma oranlarının değiştirilmeyeceğinin hüküm altına alınması, ülkeyi ağır bir yük altına sokmuştur. Bu borçlar sonrasında, ülkede kalkınmayı sağlayacak sektör olarak tarım sektörü seçilmiş ve bu minvalde aşar vergisi 17 Şubat 1925 tarihinde kaldırılarak, tarım sektörünün önündeki en büyük engel ortadan kaldırılmıştır. Ekonomide tarım sektörünün revaçta olduğu 1923-1929 tarihleri arasında yaşanan gelişmelerle, tarımda %10'un üzerinde büyüme oranı yakalanmıştır (Günaydın, 2006:13).

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sektörleri olumsuz etkilemiştir. Bu ekonomik bunalım, özellikle tarımsal ürün

fiyatlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun sonucu olarak tarım sektörüne ilişkin korumacı politikalar gündeme gelmiştir. Taban fiyat, destekleme alımları, ucuz kredi desteklemeleri gibi uygulamalar söz konusu olmuştur (Yalçınkaya vd., 2006:103).

1930'lu yıllarda, tarımsal faaliyetleri desteklemek amacıyla Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri, Zirai Kombinaları, Devlet Ziraat İşletmesi kurulmuştur. Yine köylünün modern tarımı öğreneceği Köy Enstitüleri açılmıştır (Günaydın, 2006:13). 1945 yılına gelindiğinde ise, 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılarak toprağı bulunmayan çiftçilerin topraklandırılması amaçlanmıştır; ancak istenilen düzeyde başarı sağlanamamıştır. Bu durum, kırsal kesimden kentlere doğru göçün önüne geçememiştir (Güngören, 2013:17).

Tablo 1.1. Türkiye Nüfusunun Değişimi

Sayım Yılları	Kırsal Nüfus		Kentsel Nüfus		Genel Nüfus	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Nüfus Artış Oranı (%)
1927	10.342.391	75,80	3.305.879	24,20	13.648.270	-
1940	13.474.701	75,60	4.346.249	24,40	17.820.950	1,96
1950	15.702.851	75,00	5.244.337	25,00	20.947.188	2,17
1960	18.895.089	68,10	8.859.731	31,90	27.754.820	2,85

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 1990,2000.

1946 yılında çok partili döneme geçişle birlikte, 1950, 1953 ve 1957 yıllarında yapılan seçimlerde Demokrat Parti sandıkta birinci çıkmıştır. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes çiftçi çocuğı olması sebebiyle tarıma ayrı bir önem vermiştir. Özellikle ülkedeki traktör sayısının artışı, bu sektörün önünü açmıştır. Yapılan yatırımlar, sadece tarımla sınırlı kalmamış, aynı zamanda; sanayi, ulaştırma – altyapı alanlarında da büyük yatırımlar yapılmıştır. Yapılan bu yatırımlar nüfusu kente çekmiştir. 1950 yılında kırsal nüfus oranı %75 iken, bu oran 1960 yılında %68 olarak gerçekleşmiştir (Güngören, 2013:17).

Tablo 1.2. Başat Tarımsal Verilerdeki Gelişmeler

	İşlenen Tarım Alanı (ha)	Traktör Sayısı (adet)	Buğday Üretimi (bin ton)	Arpa Üretimi (bin ton)	Tarım Kredisi (milyon TL)
1950	14.542	16.585	3.870	2.040	412
1960	23.264	42.135	8.450	3.700	2.392

Kaynak: Oktar ve Varlı, 2010; Kepenek ve Yentürk, 2011; Kalaycı, 2012.

1.1.5.6.2. 1960 – 1980 Dönemi

1961 Anayasası ile birlikte beş yıllık kalkınma planları hukuki hüviyet kazanmış ve ilk kez 1963 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Bu planları hazırlamak üzere Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Bu beş yıllık planlar sayesinde artık planlı ekonomiye geçiş sağlanmıştır (Özsoylu, 2016:103). Kalkınma planları ile birlikte destekleme uygulamaları da, bu planlar çerçevesinde ele alınmıştır. Diğer sektörlerde olduğu gibi, tarım sektörüne ilişkin amaçlar, stratejiler, yıllık programlar planlanmaya başlanmıştır (Yalçınkaya,2006: 103).

1. Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967): Enflasyona sebep olmadan GSMH’de ortalama %7 oranında büyüme sağlamak, tarımsal üretimi artırmak, sanayileşmeyi gerçekleştirmek için ihracatı artırmak gibi hedefler belirlenmiştir.

Tablo 1.3. GSMH’nın Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler	1962	1963	1964
Tarım	43,8	43	38,3
İmalat Sanayi	12,8	13,5	16,7
Ulaştırma	3,9	4,1	4,6
Diğer	39,5	39,4	40,4

Kaynak: DPT, 1963:141.

Sektörel dağılım açısından sanayi ve konut sektöründe; büyüme oranları açısından ise, hizmet sektöründe belirlenen hedeflere ulaşılmış; diğer öngörülere ulaşamamıştır (Özsoylu, 2016: 108). Tarım sektörünün ise GSMH içindeki payında bir azalış söz konusu olmuştur.

2. Kalkınma Planı Dönemi (1968 - 1972): Tarım sektörünün GSMH içindeki payının azaltılarak sanayi sektörüne ağırlık verilmesi ve tarım kesimindeki fazla işgücünün sanayi kesimine kaydırılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda tarım sektörü ikinci plana atılmıştır. Kalkınmanın öncü sektörü olarak sanayi hedeflenmiştir.

Tablo 1.4. Faktör Fiyatlarıyla GSMH'nin Sektörel Payı

Sektörler	1967	1972
Tarım	29,7	25,9
Sanayi	16,3	20,5
Ulaştırma	5,9	5,9
Diğer	48,1	47,7

Kaynak: DPT, 1968:68; Noyan, 2016:72.

Bu dönemde tarım sektörünün GSMH içindeki payı giderek azalmış, sanayi sektörünün payı ise artmıştır. Bunun yanında imalat, enerji ve konut sektörlerinde hedefler aşılmış, ihracat artışı öngörülenden fazla gerçekleşmiştir; ancak sanayi ürünlerinin ihracat içindeki oranı arttırılamamıştır (Özsoylu, 2016: 108).

3. Kalkınma Planı Dönemi (1973 - 1977): Bu planda Türkiye'nin sanayi alanında çok ciddi hamleler yapması gerektiği düşüncesiyle, işgücünün verimliliğinin arttırılması ve tarım kesiminde çalışanların sanayi kesimine kaydırılması hedeflenmiştir (DPT, 1973:2). Beş yıllık ortalama büyüme hızının %7,4'e, sanayi kesiminin payının ise %21,9'e çıkarılması planlanmıştır (Özsoylu, 2016: 108).

Bu dönemde tarım sektörü açısından kooperatifleşmeye büyük önem verilmiş, kooperatiflere mevduat toplama yetkisi tanınmış ve tarımsal desteklemelerin bu kooperatifler aracılığıyla sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca toprak reformuna ilişkin planlamalar da yapılmıştır. Yine tarımda, doğa koşullarına bağımlılığı azaltmak amacıyla sulanabilir tarım arazilerinin arttırılması, bu arazilerin etkin kullanılması ve bunlardan elde edilecek ürünlerin ihracatının arttırılması planlanmıştır (DPT, 1973:898-912).

3. Kalkınma Planı döneminde dünyada yaşanan petrol krizleri birçok ülkeyi etkilemiş; Türkiye de bundan nasibini almıştır. Yine bu dönemde iç kaynak

yetersizliğinden dolayı, dış kaynaklara bağımlılık artmıştır. Enflasyonun yükselişe geçmesi, KİT'lerin ekonomide çok ciddi sorunlara yol açması gibi nedenler ekonomiyi krize sürüklemiştir (Özsoylu, 2016: 109).

Tablo 1.5. İlk Üç Kalkınma Planında GSMH ve Tarımsal Büyüme Oranları

Yıllar	GSMH Büyüme Oranı		Tarımsal Büyüme Oranı	
	Hedef	Gerçekleşen	Hedef	Gerçekleşen
1963-1967	7,0	6,7	4,2	3,2
1968-1972	7,0	6,9	4,1	3,1
1973-1978	7,4	2,7	3,7	2,2

Kaynak: DPT, 1987 sabit fiyatlarıyla; Kalaycı, 2012: 109.

Uygulanan beşer yıllık kalkınma planlarında Türkiye'nin, kayda değer bir yapısal dönüşüm gerçekleştirdiğini söylemek pek de mümkün değildir. Bu planlarda, sanayi sektörüne ağırlık verilmesine rağmen; işletmelerin küçük ölçekli olması, ithalata dayalı bir ekonomik model benimsenmesi ve planlanan yatırımların gerçekleşmemesi olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde tarımsal büyüme oranı ortalama %3 seviyesinde gerçekleşmiş; özellikle sebze, meyve ve hayvansal gıdalarda fiyat artışları kaydedilmiştir. Sulu tarım için hedeflenen GAP projesinin temeli 1976 yılında atılmıştır. (Özsoylu, 2016: 109 - 130).

Tablo 1.6. 1960-1980 Arası Tarım Sektörü İle İlgili Göstergeler

	1960	1970	1980
Tarım Nüfusu (%)	75	67,6	55,1
Ekilen Alan (Milyon hektar)	23,26	24,27	24,2
Toprak Verimi (1950=100)	105	124	177
Traktör (bin adet)	42	106	370
Traktörle İşlenen Alan (%)	13,6	-	74,3
Sulanan Alan (%)	5,1	-	10,5

Tarımsal İlaç (Bin ton)	23,4	51	68
<hr/>			
Tarımsal Üretim Payı			
Bitkisel Üretim	59,2	59,5	61,9
Hayvansal Üretim	38,9	36,7	31,8
Su Ürünler	0,5	0,5	1,4
Orman Ürünler	2,4	3,3	3,8

Kaynak: Kazgan G. (1983); Aktaran: Özsoylu, 2016: 131.

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere 20 yıllık dönemde, tarım nüfusunda nispi olarak azalma yaşanması ve toprak verimliliğinin, traktör sayısının, sulanan alanın ve ilaç kullanımının artması tarım sektörü için olumlu gelişmeler değerlendirilmiştir. Diğer yandan tarımsal üretim içinde yer alan bitkisel üretim, hayvansal üretim, su ürünleri ve orman ürünlerinde dönemler itibariyle oransal olarak çok fazla değişiklik yaşanmamıştır.

1.1.5.6.3. 1980 – 2000 Dönemi

1980 yılından itibaren dünyada uygulanan tarım politikalarındaki değişikliklerden Türkiye de etkilenmiştir. Liberalleşme çatısı altında başlayan ekonomik değişim birçok sektörü de etkilemiştir. Türkiye’de 24 Ocak Kararları olarak bilinen ekonomik istikrar önlemleri bunun ilk adımını oluşturmuştur. Bu tarihe kadar ekonomide aktif rol oynayan kamu kesimi, piyasadan yavaş yavaş çekilerek serbest piyasaya doğru geçiş sağlamıştır. Tarım sektörünün fiyat, girdi ve kredi desteği adı altında korunduğu 1960 – 1980 döneminin sosyo-ekonomik politikalarından vazgeçilmeye başlanmıştır. Bunun yerine fiyat ve gelir istikrarını ön planda tutan, üretimin iç ve dış talebe uyumlu olduğu, tarımsal ürünlerde kalite ıslahının ve standardizasyonun sağlandığı bir politika anlayışına geçilmiştir (Şahinöz, 2011:464; Aktaran: Aytüre ve Acar, 2018:67)

24 Ocak Kararları ile birlikte dışa dönük sanayileşmenin sağlandığı, serbest piyasa kurallarının geçerli olduğu, kamu kesiminin piyasadaki etkinliğinin azaltıldığı, KİT’lerin serbest piyasa koşullarında faaliyet yaptığı, özelleştirmelerin ve Türk Lirasının konvertibl hale getirildiği çalışmalar yapılmıştır. İthal ikamesine dayanan

modelden vazgeçilerek faiz, kur ve fiyat kontrollerinin serbest piyasada belirlendiği bir yapı oluşturulmuştur (Rehber ve Vural, 2013:268).

1980 – 2000 yılları arasında 4 adet beş yıllık kalkınma planı hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bunlar:

4. Kalkınma Planı Dönemi (1979 – 1983): Bu dönemde tarım sektörünün yılda ortalama %5,5 büyümesi; tarım sektörünü oluşturan alt sektörlerden bitkisel üretim, hayvancılık, su ürünleri ve orman ürünlerinde yıllık üretim artış hızının sırasıyla %5, %6,2, %7,7 ve %7,4 olması hedeflenmiştir. Önceki planlarda olduğu gibi sanayi sektörü öncü sektör olarak seçilmiştir (DPT, 1979:280). Bu plan 1979 yılında hazırlanması sebebiyle 24 Ocak 1980 yılında alınan liberal kararlar doğrultusunda hazırlanmamıştır.

Bu planda tarımsal desteklemelerde dar ve orta gelirli üreticiler daha fazla desteklenmiş ve fiyat destekleme politikası benimsenmiştir. Sağlanacak olan teşviklerin finansmanı ise, kurulması öngörülen Tarım Ürünleri Destekleme Kurumu ve TMO tarafından sağlanacaktır (DPT, 1979:281-282).

5. Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989): Bu plan, 24 Ocak Kararlarına benimsenen ilkeler dâhilinde hazırlandığı için daha çok liberal kararlar alınmıştır. Kamu kesiminin müdahalesinin daha az olduğu, serbest ekonomi kurallarının geçerli olduğu bir plandır.

Tarıma yönelik öngörülen hedefler; tarımsal fiyat ve gelirden istikrarın korunması, yetiştirilen ürünlerin iç ve dış talebe cevap verebilecek ürünler olması, pazarlama imkânlarında kolaylıklar sağlanması ve verimliliğin esas alınması şeklindedir. Tarımsal desteklemede fiyat politikasının yanında, tarımsal girdilerin daha ucuz ve yeterli düzeyde sağlanması, teknolojik değişikliklere ilişkin makine tedariki ve tarımsal eğitimin desteklenmesi gibi fiyat harici desteklemeler ön plana çıkmıştır (DPT, 1985).

Tablo 1.7. Tarım Sektöründe Verim Arttırıcı Girdiler

Girdiler	1984 Hedeflenen	1984 Gerçekleşen	1988 Gerçekleşen	1989 Gerçekleşen
Kimyasal Gübra (bin ton)	6.225	4.427	4.452	4.638
Mücadele İlaçları (ton)	53.800	46.763	37.633	39.490
Tohumluk (bin ton)	605	273	298	370
Sulama (bin hektar)	4.541	3.657	3.791	4.541
Traktör (bin adet)	750	557	655	670

Kaynak: (DPT, 1990:50 ; Noyan, 2016:96)

Dış satımın desteklenmesi ile ihracatın arttırılması amaçlanmış ve tarımsal ürünlerin ihracatının yılda ortalama %9,1 oranında arttırılması hedeflenmiştir. Tarımsal üretimin yılda ortalama %3,6 oranında artacağı, nadas alanların azaltılacağı, gübrelenen buğday alanının % 70'den %85'lik alana çıkartılacağı öngörülmüştür (DPT, 1985: 52-55).

6. Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994): Planlanan bu dönemde tarım sektöründe üretimin yılda ortalama %4,2 artması; bu sektörde bitkisel ürünlerin %3,7, hayvancılığın %4,9 olması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra tarımda teknolojinin geliştirilmesi, verimliliğin arttırılması ve çiftçinin gelir düzeyinin arttırılması da yer almaktadır (DPT, 1990:50).

Tarımsal sektörde üretim yöntemleri ve teknolojinin desteklenmesiyle doğal üretim yöntemlerindeki bağımlılığın ve riskin azaltılması ve bu sayede üretimin ve verimliliğin arttırılması amaçlanmıştır.

7. Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000): Uluslararası ilişkiler açısından önemli gelişmelerin yaşandığı yedinci kalkınma planında, 1993 yılında başlayan Uruguay Turu ve bu tur sonrasında 1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü ile

küresel anlamda sanayi, tarım, fikri mülkiyet ve hizmetlerde ticareti kolaylaştırmaya yönelik adımlar atılmıştır (DPT, 1996: 1).

Bu planda, artan nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesini sağlamak, mukayese olarak üstün olduğumuz ürünleri yetiştirmeye ağırlık vermek, hem üretimi hem de ihracatı artırmak hedeflenmiştir (Kalaycı, 2012: 107). Bunun yanı sıra tarıma ilişkin yaşanan sorunlara değinilmiş ve buna dair alınacak tedbirler belirlenmiştir. Bunların başında tarımda bilgi sisteminin yetersizliğini çözmek için çiftçi kayıt sistemi gündeme gelmiştir. Yine, tarımda verimliliğin artırılması için sulanabilir arazilerin artırılması gerektiği, arz fazlası olan ürünlere sınırlamalar getirilmesi, tarım sigorta sisteminin kurulması gibi tedbirler yer almıştır (DPT, 1996).

1.1.5.6.4. 2000 Sonrası Dönem

2000'li yıllardan itibaren tarım politikaları için yeni bir sayfa açılmıştır. Tarımsal desteklemede uygulanan pazar fiyat destek politikası yerini doğrudan gelir politikasına bırakmıştır. Tarım sektörünün GSMH içindeki payı, bu sektörde istihdam edilenlerin oranı giderek azalmıştır. Bunun yerini sanayi ve hizmet sektörü almıştır.

Tablo 1.8. 2000 Yılından İtibaren GSMH İçindeki Tarım Sektörünün Yeri

Yıllar	Tarımın Payı	Tarımın Büyüme Hızı	İhracatta Tarımın Payı	İthalatta Tarımın Payı	Tarımın İstihdamdaki Payı
2000	9,9	7,4	13,9	7,6	36
2001	8,6	-8,1	13,9	7,4	37,6
2002	10,1	9,3	11,2	7,7	34,9
2003	9,7	-2,2	11,1	7,6	33,9
2004	9,3	2,7	10,3	6,2	29,1
2007	7,4	-7	9,1	5,8	23,5
2008	7,4	4,6	8,7	6,5	23,7
2009	8	3,3	11	6,8	24,7
2013	9,2	3,5	12,7	3,8	21,2
2014	8,8	-2,1	12,8	3,7	21,5

Kaynak: TÜİK; Aktaran: Özsoylu, 2016:329.

8. Kalkınma Planı Dönemi (2001-2005): Plan 2001-2005 dönemini kapsamına rağmen, 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden dolayı uygulamaya

geçememiştir. 2002 yılında ilan edilen erken seçimle birlikte seçime gidilmiş ve sandıktan birinci parti olarak çıkan Adalet ve Kalkınma Partisine hükümeti kurma yetkisi verilmesiyle birlikte 8. Kalkınma Planı uygulanmaya başlanmıştır.

Bu planda tarıma ilişkin öngörülen politikalar şu şekildedir; tarım sektörünün uluslararası pazarda rekabet edebileceği sürdürülebilir bir politika oluşturmak, gıda güvenliğini esas almak, üretim çeşitliliğini talebe göre yapmak, tarımda bilgi sistemi kurmak, risklere karşı sigorta sistemini ve vadeli işlem borsasını güçlendirmek, üretim maliyetlerini azaltacak teknolojik yenilikleri hızlandırmaktır. Planda destekleme politikası olarak fiyat desteği politikası yer almış; ancak bu politika revize edilerek, yerini Doğrudan Gelir Desteği (DGD) almıştır (DPT, 2000: 132–135).

DGD, ilk defa IMF'ye verilen niyet mektuplarında yer almış olup destek, ürün çeşidi ve üretim miktarına bakılmadan tarımsal faaliyette bulunan çiftçiye arazisi nispetinde ödenen sabit bir gelir desteğidir (Aysu, 2001:183).

9. Kalkınma Planı Dönemi (2007-2013): Enflasyonun ve işsizlik oranlarının giderek tek haneye düştüğü, ekonomik büyümenin istikrar kazandığı bir dönemde hazırlanan 9. Kalkınma Planında, tarım açısından da daha geliştirilebilir, rekabetçi ve doğaya karşı daha duyarlı hedefler planlanmıştır.

Bu planda hazırlanan tarımsal hedefler, Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ile AB'ye tam üyelik sürecine girerken AB Ortak Tarım Politikası ve uluslararası ticarete yaşanan gelişmeler dikkate alınarak hazırlanmıştır (Kalaycı, 2012:106). Bu minvalde planda, 2006 yılında çıkarılan 5488 sayılı Tarım Kanunu ile üretimde istikrar amaçlanmış; 2005 yılında çıkarılan 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu ile sektörde oluşacak risklerin azaltılmasına karşı önlemler belirlenmiş; tarım borsasının yaygınlaştırılması için 2005 yılında 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu çıkartılmıştır (DPT, 2007:100). Ayrıca 2009 yılında Doğrudan Gelir Desteği uygulamasına son verilmesiyle destekler, alan ve ürün bazlı ödemeler şeklinde devam etmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013:98).

10. Kalkınma Planı Dönemi (2014-2018): Toplumun dengeli ve yeterli beslenmesini esas alarak, teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, etkin ve

talebe uygun üretim yapısı belirlenmiş, uluslararası arenada rekabet gücü yüksek, doğal kaynakların sürdürülebilir olduğu bir politika hedeflenmiştir. Tarım sektörünün yıllık ortalama büyüme hızının % 3,1, toplam istihdam içerisindeki payının % 21,9 ve GSYH içerisindeki payının ise % 6,8 olması öngörülmüştür. Arazi parçalanmalarının önüne geçmek için hukuki ve kurumsal düzenlemelerin yapılması, sulama ve ulaştırmaya ilişkin arazi toplulaştırmaya ilişkin kamu kurumları arasında koordinasyonun sağlanması, tarımsal ürün ihracat pazarının geliştirilmesi, katma değeri yüksek olan ürünlerin geliştirip yaygınlaştırılması ve buna ilişkin nanoteknoloji ve biyoteknolojiye yönelik araştırmalara öncelik verilmesi, öncelikler arasında planlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013:100-101).

Tarımsal desteklemeler ise, tarım arazileri bazında, sosyal amaçlı ve üretim odaklı olarak düzenlenecek ve çevre ile bitki, hayvan ve insan sağlığı dikkate alınacak şekilde etkinliği izlenerek değerlendirilecektir. Bu çerçevede ürün deseni ve su potansiyeli uyumu gözetilerek, sertifikalı üretim yöntemlerine önem verilecektir (Kalkınma Bakanlığı, 2013:101).

11. Kalkınma Planı Dönemi (2019-2023): Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte hazırlanan ilk plan 11. Kalkınma Planı olmuştur. Planın, uzun vadeli hedeflerle ülkenin kalkınma vizyonunu ortaya koyarak, milletin temel değerlerini ve beklentilerini karşılayacağı öngörülmüştür. “İstikrarlı ve güçlü ekonomi” adı altında her alanda rekabetçi ve verimlilik artışının esas alındığı istikrarlı ve güçlü ekonomi vurgusu ön plana çıkmıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019:1-2).

Tarım alanında da yenilikçi hedefler ortaya koyulmuş olup bunlar şu şekildedir: (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019:91-96).

- Tarım sektörünün çevresel, sosyal ve ekonomik olarak sürdürülebilir olmalıdır.
- Üretim politikasının arz-talep dengesinin gözetilerek rekabet gücü yüksek, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, etkin bir tarım gerçekleştirilmelidir.

- Tohumdan sofraya kadar uzanan tüm üretimin kayıt altına alınarak izlenmesi ve değerlendirilmesi esas alınmalıdır. Bunun için dijitalleşme, yapay zekâ ve veriye dayalı iş modelleri sistemlerinden yararlanmalıdır.
- Tarımsal desteklerin etkinliğini arttıracak etki analizi yapılması ve yapılan desteklemelerin su kısıtını gözeten, üretimde kalite, çiftçinin maliyet ve gelir gibi sorunlarının dinamik bir yapıya kavuşturulmalıdır.
- Tarım arazilerinin etkin kullanımı ve yönetimini sağlayacak bilgi sisteminin hazırlanması, haritalanması ve sınıflandırılmalıdır.
- Tarım arazilerinin miras ve satış yolu ile bölünmesini önlenecek tedbirler alınması ve arazi toplulaştırma çalışmalarının sulama yatırımları ile entegre bir şekilde devam edilmelidir.
- Başta katma değerli tıbbi ve aromatik bitkiler olmak üzere, ürün güvenilirliği, çeşitliliği ve üretimini artırmak amacıyla, iyi tarım uygulamaları, organik tarım, sözleşmeli üretim, kümelenme, araştırma, pazarlama ve markalaşma faaliyetlerinin desteklenmelidir.

1.2. Tarımsal Destekleme Aracı Olan Teşvikler

Dünyada hemen hemen tüm ülkelerde, tarım alanına ilişkin kamu kesimi tarafından müdahaleler yapılmakta ve çeşitli teşvikler sağlanmaktadır. Tarım sektörü diğer sektörlerle nispeten daha zayıf ve korunaklılık ihtiyacı hissettiğinden bu tür desteklemeler yapılmaktadır. Sonuç olarak tarımın, insan hayatının idamesi için gıda ihtiyacını karşılaması nedeniyle sürdürülebilirlik arz etmesi elzemdir. Ancak doğa olaylarından çok fazla etkilendiği için zarar etme riski, her daim yüksektir. Bu denli riski yüklenecek olan kesimin, bir nebze riskini azaltmak için teşvikler önem arz etmektedir.

1.2.1. Teşvik Kavramının Tanımı

Arapça kökenli bir kelime olan teşvik, sevk kökünden türetilmiş olup sevk etme, gayretlendirme, cesaret verme anlamlarına gelmektedir. Genel anlamıyla ekonomik ve toplumsal olaylardan etkilenecek belli amaçlara ulaşmak için devlet tarafından maddi veya manevi özendirme çabalarıdır. Kavram geniş bir perspektifte

kullanılmakta olup vergisel muafiyet, istisna, uygun kredi imkânları, sigorta desteklemeleri gibi pek çok alanda kullanılmaktadır (Özdeğirmenci, 2009: 56).

Teşvik kavramı, ülkelerin kalkınma stratejilerine ve ekonomik yapılarına bağlı olarak çeşitli politikaların yapılmasını veya yapılmamasını sevk etmek amacıyla, kamu kesimi tarafından sağlanan nakdi veya gayri nakdi desteklerdir (Ankara Ticaret Odası, 2000: 7). Teşvikler, özel amortisman yöntemleri, vergisel iadeler, erken sigorta prim ödemesi, indirimli kurumlar vergisi, makine – teçhizat ve bina sübvansiyonu, AR-GE desteklemeleri, ilave işgücü temin edilmesi, lisans-marka-patent teşvikleri gibi pek çok alanda sağlanmaktadır (İncekara, 1995: 9).

Teşvikler sadece ülke halkının yararlandığı imkânlardan ziyade, yabancı yatırımcıların da yararlandığı desteklemelerdir. Küresel anlamda rekabetin hızla artmasıyla birlikte, devletler yabancı yatırımcıyı ülkeye çekmek için birbirleriyle yarış halindedirler. Bu yarış, genel itibariyle yabancı yatırımcıya en iyi teşvik imkânlarını sunan devletler kazanmaktadır. Sunulan bu teşviklere; alt yapı imkânlarının hazırlanması, arsa tahsisi, vergisel kolaylıkların sağlanması, elektrik- su gibi enerji ihtiyaçlarının uygun fiyatlara sunulması, bürokratik kırtasiyeciliğin azaltılması gibi birçok imkân örnek olarak gösterilebilir.

Bu çerçevede teşvik kavramı genel olarak ifade edilirse, ülkenin ekonomik ve sosyal amaçlarını geliştirmek için sağlanan, ekonomik faaliyetlere devlet tarafından sunulan her türlü destektir (Paçacı, 2011:6).

1.2.2. Teşvik Politikalarının Amaçları Ve Özellikleri

Teşvikler ekonomide birçok alanda dolaylı olarak destekleyici fayda sağlarlar. Kamu kesiminin sunduğu destek sayesinde sektörler faaliyetini sürdürürler. Bu sayede muhtemel doğabilecek işsizliği ve krizi önlemekte, ekonomik büyümeyi devam ettirmektedir. Bunun yanında zarar etmekte olan veya daha az gelir elde eden kesim desteklendiğinden, gelir dağılımında pozitif etki sağlamaktadır. Hususen tarımsal faaliyetlerin desteklenmesi, bu faaliyetler kırsal alanlarda yapıldığından, göçün önlenmesini ve kırsal ile kent arasındaki gelir dağılımındaki adaletsizliğin düzeltilmesini sağlamaktadır.

Devletler, teşvikler sayesinde ülkedeki refahı artırmayı amaçlamaktadır. Bu teşvik uygulamaları, ülkenin içinde bulunduğu iktisadi politikalarına ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılık arz etmektedir. Örneğin gelişmemiş bir ülkede; para ve sermaye piyasalarının yeterli düzeyde gelişmemesi, üretimin ilkel teknolojiyle gerçekleştirilmesi, girişimcinin yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaması, ihracatın yetersiz olması gibi nedenlerden dolayı, bu ülkelerde teşvikler önemli rol oynamaktadır. Bu eksiklikler, ancak kamu kesiminin uygulayacağı teşvik politikalarıyla aşılmaktadır (Topal, 2006:4).

Teşvik politikaları birçok açıdan farklılık gösterse de, ortak özellikler sergilemektedir. Bunlar şu şekildedir: (Aktan, <http://www.canaktan.org/din-ahlak/rant-kollama/plutokrasi.htm>);

- Teşvikler, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadi teşebbüsleri tarafından bizzat veya bu kuruluşlar tarafından tayin edilen kuruluşlar tarafından gerçekleştirilir.
- Teşvikler, ekseriyetle özel kesime verilmektedir. Bunun yanı sıra kamuya ait teşebbüslere de verilmektedir.
- Teşvikler, makro ve mikro belirlenmiş ekonomik hedefler doğrultusunda verilir. Teşviklerin üretimi destekleme ve idame ettirme gibi makro hedefleri vardır.
- Teşvikler, negatif vergileme sistemine benzer. Devlet önceden belirlemiş olduğu bir kısım sektörleri vergiden muaf tutarken, bir kısmını da toplanan vergilerden karşılıksız olarak transfer etmektedir. Bu haliyle bir nev'i ekonomik amaçlı transfer hükmündedir.
- Teşvikler, aynı veya nakdi olarak karşılıklı veya karşılıksız olarak yapılmaktadır.
- Teşvikler, doğrudan yapılabileceği gibi, dolaylı olarak da yapılmaktadır. Örneğin, ihracat yapan bir imalatçıya ihracatını arttırması için düşük faizli kredi imkanı sunması doğrudan teşvik iken; yine aynı firmaya yapmış olduğu ihracat tutarı üzerinden belgelendiremediği yurtdışındaki giderlerine götürü gider imkanı sağlaması dolaylı teşvik veya gizli teşvik olmaktadır.

Teşviklerin amaçları ise;

Devletler ekonomik hayatlarını politikaları doğrultusunda dizayn ederken, teşvikleri araç olarak kullanırlar. Burada uygulanan amaç, her ne kadar özel amaçları gerçekleştirmek olsa da, sonuç olarak ülkenin refah seviyesinin artırılması amacı güdülmektedir (Yavuz, 2010: 86). Bu sayede ekonomide büyüme ve kalkınmanın sağlanmasına, piyasanın hareketlenmesine, dış pazarda rekabetin artırılmasına ve yatırımların belli alanlara kaydırılmasına katkı sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerdeki belli başlı sektörlerle rekabet edebilmeleri için teşvikler adeta bir can suyu olmaktadır. Çünkü bu ülkelerde para ve sermaye piyasalarından tutun, ileri teknolojik yatırımlara kadar pek çok sektör gelişmemiştir. Bu durum ülkede kaynak dağılımında ciddi sorunlara sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu sektörler desteklenmediğinde yok olmaya mahkûm olacaktır. Bu noktada teşvikler, kamu kesiminin en önemli argümanı haline gelmiştir (Kılıç, 2015:7).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre teşviklerin amaçları, öncelikleri farklılık arz edeceğinden, teşvikler ülkelerin ekonomik durumlarına göre değerlendirilecektir. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde aşağıdaki gerekçelerle teşvik politikaları uygulanmaktadır (Duran, 2003:8);

- Ülkede sanayi sektörünü tesis etmek, korunmak ve rekabet edilebilir seviyeye çıkartmak,
- Uluslararası alanda meydana gelen değişikliklere ayak uydurabilmesini sağlamak,
- Bölgeler arasında oluşabilecek gelir dağılımı adaletsizliği ve gelişmişlik seviyesi farklarını azaltmak,
- Sermayenin taban kesime yayılmasını sağlamak ve böylelikle rasyonel kaynak dağılımı tesis etmek,
- İstihdam hacmi oluşturularak işsizliğin azaltılmasını veya önlenmesini sağlamak,
- Katma değeri yüksek ürünlerin ileri teknolojiyle üretilmesini sağlamak ve bu sayede verimliliği arttırmak,
- Yabancı sermayenin ülkeye çekilmesini sağlamak ve ihracatı arttırmak,

- Ekonomik planlar çerçevesinde büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmak.

Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olması sebebiyle, sanayi alanında diğer gelişmiş ülkelere nispeten rekabet edebilme imkânı kısıtlı kalmıştır. Bu sebeple, sanayi alanında rekabet seviyesini arttırmak için, bu sektöre destekler sunması gerekmektedir. Bu sayede hem üretim tesisinin oluşturulması, hem de üretimin geliştirilip pazarlanması sağlanmaktadır. Bu alanda, özellikle savunma sanayisi anlamında yapılan teşviklerle, son yüzyılda büyük hamleler yapmıştır. Bunun yanı sıra otomotiv sektörü anlamında da verilen desteklerle birlikte, model araçların tesisini sağlamış ve seri üretime doğru geçilmesi hedeflenmiştir.

Gelişmiş ülkelerde ise teşvik politikalarının amaçları aşağıdaki gibidir (Duran, 2003: 8);

- Mevcut rekabet gücünü korumak
- Teknolojik gelişmelerin, Ar-ge çalışmalarının sürdürülmesini sağlamak,
- Başka ülkelere sermaye kaçışını önlemek,
- Bölgeler arasında oluşabilecek dengesizlikleri gidermek,
- Verimliliği optimal düzeyde artırmak ve sürdürmek,
- Düzeltmesi gereken sektörleri desteklemek,
- İşsizliği azaltmak

Teşvik politikaları, yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda uygulandığında pek çok yönden ekonomide olumlu etki oluşturacaktır. Ancak devletler, piyasa mekanizmasına müdahale ederek belli aksaklıklara ve haksız kazanç sağlanmasına da zemin hazırlamış olacaktır. Bu aksaklıkların başında kaynak dağılımının bozulması gelmektedir (Ciloğlu, 2003:29-30). Bunun yanında teşvik politikaları hükümetlerin inisiyatifinde gerçekleştiğinden, belli kesimlere teşvik adı altında kaynak aktarımı veya kayırmalar söz konusu olabilmektedir. Bu da teşvik politikasının en büyük zaafını oluşturmaktadır.

1.2.3. Teşvik Çeşitleri

Teşvikler farklı açılardan kategorize edilebilmektedir. Akademik çalışmalarda standart bir tasnif yapılmamış olup genel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

Tablo 1.9. Teşviklerin Sınıflandırılması

Amaçlarına Göre Teşvikler	Yabancı Sermayeyi Çekmeye Yönelik Teşvikler
	Bölgesel Dengesizlikleri Gidermeye Yönelik Teşvikler
	KOBİ'lere Yönelik Teşvikler
	Turizme Yönelik Teşvikler vb.
Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler	Yatırım Öncesi Teşvikler
	Yatırım Dönemi Teşvikleri
	İşletme Dönemi Teşvikleri
Kaynaklarına Göre Teşvikler	Kar veya Gelir Bazlı Teşvikler
	Sermaye Yatırımları Bazlı Teşvikler
	Emek Bazlı Teşvikler
	Katma Değer Bazlı Teşvikler
	Diğer Özel Harcama Bazlı Teşvikler
	İhraç veya İthal Bazlı Teşvikler
Kapsamlarına Göre Teşvikler	Genel Teşvikler
	Özel Teşvikler
Kullanılan Araçlara Göre Teşvikler	Ayni Teşvikler
	Nakdi Teşvikler
	Vergisel Teşvikler
	Garanti ve Kefalet Şeklinde Teşvikler
Veriliş Şekillerine Göre Teşvikler	Doğrudan Teşvikler
	Dolaylı Teşvikler

Kaynak: Duran, 2003:24 ve Topal, 2016:17

- **Amaçlarına göre teşvikler:** Pek çok farklı isimler altında sınıflandırma yapılması mümkündür. Bu sınıflandırma yatırımı ve üretimi artırmak, rekabeti geliştirmek, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek şeklindedir (Duran, 2003: 24).

- **Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler:** Yatırım öncesi teşvikler, yatırım dönemi teşvikleri ve işletme dönemi teşvikleri olarak üçe ayrılmaktadır. Burada teşvikin hangi aşamada verildiği önemlidir (Duran, 2003: 24). Yatırım öncesi teşvikler; yatırım maliyetlerini düşürmek, finansman ihtiyacını azaltmak ve yatırımın hızlı ve kolay gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. İşleme aşamasındaki teşvikler ise; maliyetleri düşürmeye, karlılığı ve verimliliği artırmaya yönelik teşviklerdir (Duran, 1998:18).
- **Kaynaklarına Göre Teşvikler:** Bu sınıflandırmayı farklı şekillere ayırmakla birlikte tablo 2.1’de yer aldığı üzere, altı grup halinde toplamak mümkündür (Duran, 2003: 24). Özü itibariyle teşvikin hangi kaynaklara aktarıldığı önemlidir.
- **Kapsamına göre teşvikler:** Genel ve özel teşvikler olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Genel teşvikler; herhangi bir sektör ayrımı yapmaksızın ekonominin tümünü kapsayan ve aynı koşullarda uygulanan teşviklerdir. Örneğin; Zamanında ödenen sigorta prim desteği. Özel teşvikler ise; belli sektör ve firmalara sağlanan teşviklerdir. Örneğin çiftçilere sağlanan düşük faizli finansman imkânı gibi (Duran, 2003: 24).
- **Kullanılan Araçlara Göre Teşvikler:** Bu araçlar ayni, nakdi, vergisel ve garanti-kefalet teşvikleri şeklinde ayrılmaktadır. Örneğin yatırımcıya üretimini gerçekleştirmek için karşılıksız arsa tahsis edilmesi ayni teşvik iken, aynı yatırımcıya belli şartlar altında Ar-ge yatırımı kapsamında nakdi olarak yatırım desteği verilmesi nakdi teşviktir. Söz konusu yatırımcının Ar-ge faaliyeti kapsamında istihdam ettiği personelin işveren tarafından ödeyeceği gelir vergisi ve SGK priminin bir kısmından devletin feragat etmesi vergisel teşviktir. Yeni yapılacak bir yatırımdan; örneğin otoyol, köprü gibi yatırımlarda, belli araçların bu yolları kullanacağına dair devlet garantör olup, şayet söz konu araçların bu yolları kullanmamasından dolayı yüklenici firmanın mahrum kalacağı finansmanın, devlet tarafından garanti ve kefalet desteği adı altında ödenmesi örnek olarak verilebilir.
- **Veriliş Şekillerine Göre Teşvikler:** Doğrudan ve dolaylı teşvikler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan teşvikler, devletin yatırımcıya bizzat sağlamış

olduğu teşviklerdir. Örneğin yatırımcıya sunulan arsa tahsisi. Dolaylı teşvikler ise, devletin doğrudan finansal destekte bulunmak yerine, bazı yükümlülüklerini azaltmasıdır. Örneğin, yatırımcıya vergisel ayrıcalıklar sunması. Bu ayrıcalıklar; muafiyet, istisna, hızlandırılmış amortisman vs.

Teşvikler yatırımcı açısından avantajlı fırsatlar olarak görülmekte ve yatırım yapma veya yatırımını artırma noktasında kararını etkilemektedir. Yatırımcı açısından teşvikler; yatırım maliyetini düşürme, finansman ihtiyacını karşılama veya azaltma ve karlılığı artırma şeklinde imkânlar sunmaktadır (OECD, 2001:7).

Günümüzde uygulanan teşvik çeşitlerini beş sınıfa ayırmak mümkündür. Bu teşvik Tablo 1.10.'da ki gibidir:

Tablo 1.10. Günümüzde Uygulanan Teşvik Araçları

1. Ayni Teşvikler	Arsa- arazi tahsisi
	Bina temini
2. Nakdi Teşvikler	Hibeler
	Pirimler
	Uygun koşullu krediler
3. Vergi Teşvikleri	Gelir ve Kurumlar Vergisi Teşvikleri
	Düşük oranlı gelir ve kurumlar vergisi
	Vergi muafiyeti
	Zarar mahsubu
	Hızlandırılmış amortisman
	Yatırım indirimi
	Bazı harcamaların vergiden düşülmesi
	KDV Teşvikleri
	Sermaye mallarına KDV istisnası
	Gelişmemiş bölgelere ve/veya bazı ürünlere düşük KDV oranı
	Gümrük Vergisi Teşvikleri
	Makine-teçhizat, hammadde, parça ve yedek parça gibi sermaye mallarına yönelik gümrük muafiyeti
	Gümrük vergisi iadesi
Kredi garantileri	

4.Garanti Ve Kefaletler	Yüksek ticari risk taşıyan projelere kamu kaynaklı risk sermayesi katılımı
	Ekonomik ve ticari riskleri kapsayan ayrıcalıklı kamu sigortası
5.Diğer Teşvikler	Alt yapı hazırlanması
	Ucuz enerji desteği
	Yatırım öncesi hizmetler
	Ayrıcalıklı kamusal anlaşmalar

Kaynak: Duran, 2002:2; Topal, 2006: 21.

2.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA TARIMSAL TEŞVİK POLİTİKALARI

Tarımsal teşvikler, tarımsal üretimin doğa olaylarına bağlı olarak gelişmesi ve bu sebeple risk faktörünü içinde barındırması, üretimin sürekliliğinin sağlanması, gıda güvenliğinin muhafaza edilmesi, diğer sektörlerle hammadde temin etmesi ve dolayısıyla iktisadi kalkınmaya ve büyümeye katkı sağlaması gibi gerekçeleriyle önem arz etmektedir. Bu nedenlerle dünyada tarımsal faaliyetler çeşitli gerekçelerle kamu kesiminin koruması altına alınmıştır. Özellikle bir yılda dört mevsimin yaşandığı Türkiye’de tarımsal faaliyetlerle yoğun bir şekilde uğraşılmakta ve geçim kaynağı olarak sürdürülmektedir. Bu nedenle gerek ekonomik büyümeye, ihracata, istihdama, enflasyona gerekse sosyo-toplumsal yapıya etkisi büyüktür.

2.1. Tarımsal Teşvik Politikaları

Teşvikler esasen kamu harcamalarında azalmaya neden olduğu için, bir tür “vergi harcamaları” veya “negatif vergi” olarak değerlendirilebilmektedir. Çünkü belirli bir sektörü veya faaliyeti desteklemek için vergi ödeyicilerinin bazı gelirlerini vergi matrahından kısmen veya tamamen azaltmaları veya hiç mükellef olmamaları vergi gelirlerinde azalmaya neden olmaktadır. Tarımsal teşvikler ise, vergi harcamalarının yanı sıra “iktisadi transfer harcaması” olarak değerlendirilmektedir. İktisadi transfer harcamaları, tarımsal üretime devam edilebilmesi için üreticiye karşılıksız olarak yapılan ödemelerdir (Kirmanoğlu, 2012:40). Bu haliyle uygulanan teşvik politikalarının, halktan toplanan vergilerle finanse edildiği bilinciyle hareket edildiğinde, üretilecek politikalarda daha hassas davranılması gerekmektedir.

Teşvik politikaları yatırımcıların yatırım kararını etkilemede önemli rol oynamaktadır. Bununla ilgili olarak ABD’de yatırım kararını etkileyen faktörler olarak 25 ayrı faktör belirlenmiş ve bu faktörlerin birini de “merkezi ve yerel teşvikler” oluşturmuştur. Bu çalışma “*Bölge Geliştirme - Mekan ve Tesis Planlaması Dergisi (Area Development - Site and Facility Planning Magazine)*” tarafından yapılmış ve sonuçlarına bakıldığında “merkezi ve yerel teşvikler” 2005 ve 2006 yılında 4’üncü sırada iken 2008 yılında 7’nci sırada yer almıştır. Dolayısıyla yatırım kararını etkileyen

25 faktörden teşviklerin ilk sıralarda yer alması ne denli önemli olduğunu göstermektedir (Aktaran: Eser, 2011:26).

2.2. Dünyada Tarımsal Teşvik Sisteminin Yapısı

Tarımsal teşvik politikaları, tarımsal üretimin istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesine ve üreticilerinin ekonomik durumlarının iyileştirilmesine yönelik uygulanmaktadır. Ayrıca üreticinin geleceğe dönük beklentisini de olumlu yönde etkilemektedir.

Tarımsal teşvik politikalarını Tunca'ya göre üç sınıfa ayırmak mümkündür. Bunlar; üreticilere destek sağlayan, üreticilere girdi kolaylıkları sağlayan ve faktör piyasalarını düzenleyen desteklemelerdir. Üreticilere destek sağlayan politikalar; tarım ürünlerine yönelik fiyat ve döviz kuru politikalarıdır. Üreticilere girdi kolaylıkları sağlayan politikalar; su ve sulamaya ilişkin projelerden tarımsal teknolojik makine, cihaz ve bilgi sistemlerine kadar üretimde girdi maliyetlerinin azaltılmasına yönelik teşviklerdir. Faktör piyasalarının düzenlenmesine ilişkin politikalar ise; kredi ve emek piyasalarını kapsamaktadır. Yani üreticinin ihtiyaç duyduğu kredi ve işgücü temininin diğer sektörlerle göre daha uygun koşullarda sağlanmasına dönük politikalar (Tunca, 2012:36).

Şekil 2.1: Tarımsal Teşvik Politika Türleri

Tarımsal teşvik politika araçlarını genel itibariyle dört sınıfa ayırmak mümkündür. Bunlar; pazar fiyat desteği, doğrudan gelir desteği, dolaylı gelir desteği ve genel hizmetler şeklindedir.

Şekil 2.2: Tarımsal Teşvik Politika Araçları

Pazar Fiyat Desteği

- Taban Fiyat
- Fiyat Primleri

Doğrudan Gelir Desteği

Dolaylı Gelir Desteği

Genel Hizmetler Desteği

2.2.1. Pazar Fiyat Desteği

Üretici odaklı destekleme biçimi olan Pazar fiyat desteğinin finansmanı tüketiciler tarafından karşılanmaktadır. Bu sistemde devlet piyasaya müdahale ederek tarımsal üreticilerin gelirini ve ürünün fiyat istikrarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken iki farklı araç kullanmaktadır. Bunlar; taban fiyat ve fiyat primleri (mali yardımlar) şeklindedir. Bunun yanı sıra iç pazarı korumak amacıyla alınan sınır önlemleri olan dışsattım teşvikleri ve dışalım kısıtları da bu kapsamda değerlendirilmektedir (Günaydın, 2006:20). Taban fiyatta, hükümet malın taban fiyatını belirlemekte ve bu fiyattan ürünü satın almaktadır. Dolayısıyla, ürün belirlenen bu taban fiyattan daha ucuza satılamamaktadır. Devlet bu noktada alım garantörlüğünü üstlenmektedir. Fiyat Primlerinde ise; devlet bir ürün için fiyat belirlemekte ve bu ürünün piyasada oluşacağı fiyatı serbest bırakmaktadır. Piyasada belirlenen fiyat, devletin belirlemiş olduğu fiyattan düşükse, aradaki farkı devlet üreticiye ödemektedir (Karakaya, 2013:12-13). Pazar fiyat desteğinde, tüketici fiyat düzeyini de etkilemektedir. Çünkü ürünün taban fiyatı belirlenmiş olduğundan, piyasada bu fiyattan altında satılamayacağından, oluşan yükü tüketici üstlenmektedir. Bu nedenle, tüketici fiyatlarının artmasına neden olmaktadır (Günaydın, 2006:20). Bir diğer olumsuz tarafı

ise, devlet bir tüccar gibi mal aldığından ve aldığı fiyatlar piyasa da oluşan fiyatın üzerinde olduğundan arz fazlası meydana gelmektedir. Bu arz fazlasını, diğer yıllara taşıma maliyeti yüksek olduğundan bu fazlalığı imha (yakmaya, denize dökmeye) etmektedir (Kazgan, 2003:403).

2.2.2. Doğrudan Gelir Desteği

Doğrudan gelir desteği (DGD), devlet tarafından birim dekar başına yapılan ödeme, hayvan başına yapılan ödeme, doğal afet ödemeleri gibi adlar altında üreticinin gelirini artırmaya yönelik yapılan desteklemelerdir. Bu ödemelerin finansmanı kamu bütçesi tarafından finanse edilmektedir. Dolayısıyla yapılan ödemeler, vergi düzeyini yükseltmek gibi olumsuz yan etkiye sahiptir (Günaydın, 2006:20).

Bu destek ile ürün fiyatlarındaki istikrarsızlığın azaltılması ve tüketici refahının artırılması hedeflenmiştir (Tunca, 2012:36). DGD'nin kullanımın giderek artması, piyasa dengelerine bozucu etkisinin az olmasından ve tarımsal altyapı sorunlarını çözmüş ekonomilerde olumlu etkilerini kolayca göstermesinden kaynaklanmaktadır (Günaydın, 2006:20).

Kadastro kayıtlarının tam olarak sistematik bir şekilde tutulmadığı ülkelerde DGD sistemi verimli bir şekilde işlememektedir. Gelişmiş ülkelerde bu teşvik sistemi, üretim fazlalıklarının olduğu durumlarda sosyal bir politika aracı olarak kullanılmaktadır. Ancak bu teşvik sisteminin üretim sorunu olan bir ülkede, önemli ürünlerde politika aracı olarak kullanılması, büyük bir çelişkiye sebep olmaktadır (Demirdöğen ve Olhan, 2017:8)

2.2.3. Dolaylı Gelir Desteği

Üreticilerin üretim masraflarını azaltmaya yönelik etkiye sahip olan dolaylı gelir desteği, üretim girdileri sağlayan sübvansiyonları, finansman kolaylıklarını ve ürün sigortalama adı altında devletin sunmuş olduğu teşvikleri kapsamaktadır. Üretim girdilerini azaltmaya yönelik masraflar; tarım makineleri, tohumluk, gübre, tarımsal mücadele araçları gibi giderlerdir. Finansman kolaylıkları ise; piyasa faiz oranının altında sunulan tarımsal krediler, sermaye bağışları gibi ödemelerdir (Günaydın,

2006:20). Ülkemizde tarım sektörüne sunulan uygun kredi imkânları kalkınma planlarının hepsinde yer almıştır.

2.2.4. Genel Hizmetler Desteği

Diğer destekler olarak da bilinen genel hizmetler desteği; tarımsal altyapı hizmetleri, tarım sektörüne yönelik vergisel ayrıcalıklar, taşımacılıkta tanınan kolaylıklar, tarıma yönelik eğitim-araştırma-yayım hizmetleri gibi sektörün maliyetlerini azaltıcı desteklemelerdir (Günaydın, 2006:20)

2.3. Seçilmiş Ülkelerde Tarımsal Teşvik Sistemi ve Politikaları

Tarımsal anlamda pek çok aracı kullanarak dünyada örnek teşkil edebilecek bazı ülkelerin tarımsal yapısı ve teşvik sistemleri hakkında bilgi verilecektir.

2.3.1. Çin

Dünyanın en fazla nüfusuna sahip olan Çin, ekonomik olarak da güçlü bir ülke konumuna yükselmiştir. Son otuz yılda iki haneli büyüme oranlarıyla ihracatta dünya şampiyonu olmuştur. Yurtdışında yoğun bir şekilde artan yatırımcılarla birlikte adeta cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu gelişmeleri tarım alanında da göstermiştir. Mevcut arazisinin %15'lik kısmını tarım sektöründe kullanabilmektedir. Buna rağmen, tarımsal büyüme de yıllık ortalama %5 büyüme gerçekleştirmektedir (EU-China, 2010: 3-5).

Gelişmiş ülkelerde tarımsal dönüşüm serbest piyasa ve sanayi devrimi ile tamamlanırken, Çin'de tarımsal modernleşme çabaları piyasa sistemi ile hükümetin belirlediği kaynaklarla sağlanmıştır. Hükümet piyasa sistemi ile birlikte, eşgüdüm politikalar gerçekleştirmiştir (Tang, 2011: 215; Aktaran: Kalaycı, 2012:144). Çin'in tarımsal dönüşümü ve yoksulluğu azaltmasının temelinde, küçük çiftçi - arazi sahipleri etkin olmuştur. Hükümetin küçük çiftçilere yönelik geliştirdiği reformlarla başlayan devrim, adeta kelebek etkisi gibi gerek yoksulluğu azaltmada, gerekse besin ihtiyacını karşılamada büyük başarılar sağlamıştır (EU-China, 2010: 3-5).

2.3.2. ABD

ABD’de toplam istihdam içinde tarımda istihdam edilenlerin payı ve milli gelir içinde tarım sektörünün payı yüksek iken, zamanla bu oranlar azalmıştır. 1900 yılında tarımda istihdam edilenlerin oranı %41 iken, 1930 yılında bu oran %21,5 ve tarımın GSYH’ye oranı %7,7’dir. 1970 yılında bu oranlar %4’e %2,3’dür. 2000 yılında ise tarımsal istihdam %1,9, 2002 yılında tarımın GSYH içindeki payı %1,9 olarak belirlenmiştir. ABD’de tarım politikasının dönüm noktası, 1933 yılında çıkartılan Tarımsal Uyum Yasası olmuştur. Bu kanunla çiftçiler ilk kez desteklenmeye başlamış ve bu destek yöntemi fiyat desteği olmuştur (Dimitri Vd. 2005:2; Aktaran: Kalaycı, 2012: 151).

ABD gıda ve tarım politikalarının temelinde; tarımsal maliyetleri düşürmek ve bütçelenmiş fonları genişçe kullanmak, gelir kayıplarını telafi edici desteklemelerle geliştirmek, gıda tarımını sürdürülebilirlik doğrultusunda arttırmak yer almaktadır (Bertini, vd. 2012:3; Aktaran: Kalaycı, 2012: 152).

2.3.3. Avustralya

Avustralya’nın en önemli gelir kaynaklarından birisini tarım oluşturmaktadır. Tarımsal gelirin %45’i hayvancılık, %33’ü tahıl ve bitkisel üretim, %15’i sebze – meyve ve %7’si balıkçılık ve su ürünlerinden sağlanmaktadır. Avustralya’nın nüfusu yaklaşık 25 milyon olup, kişi başına 1 sığır ve 3 koyun düşmektedir. Türkiye’de ise 17 milyon büyükbaş hayvan sayısı ve 33,6 milyon koyun sayısı mevcut olup her beş kişiye bir büyükbaş ve her iki buçuk kişiye bir koyun düşmektedir (www.tarimdünyası.net).

Avustralya tarım sektöründen elde edilen üretimin %80’ini ihraç etmektedir. En önemli ihraç kalemlerinin başında yün, et, süt ve süt ürünleri yer almaktadır. Dünyada yün üretiminin üçte birini karşılamaktadır. Ülkenin ana ihracat pazarı ise; Çin, ABD, Japonya, Güney Kore ve Endonezya’dır. Tarımsal desteklemeler ise ülkede yok denecek kadar azdır. 1990’lı yıllardan itibaren büyük oranda destekler kaldırılmış olup, sadece kuraklıktan dolayı zarar gören çiftçilere yönelik desteklemeler sağlanmıştır (Birişik, 2019: 204-206).

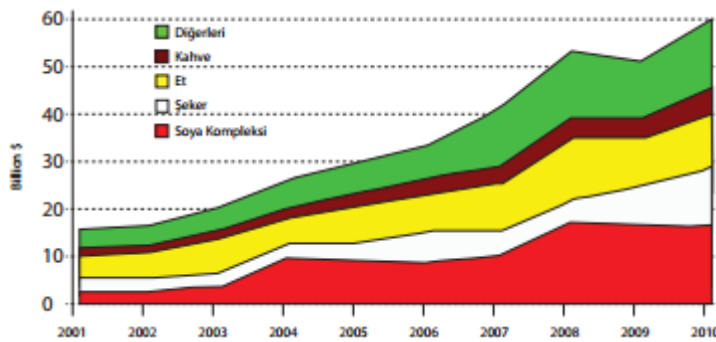
2.3.4. Brezilya

Brezilya coğrafi konumu itibariyle tropikal bir iklime sahip olup zengin tarım arazilerini egemenliğinde bulundurmaktadır. Ülkenin güney kısmını oluşturan bölge çok fazla yağış almakta ve yarı ılıman bir iklime sahip olması hasebiyle, verimli topraklara sahiptir. Hububatın ve yağlı tohumların üs merkezi konumunda olup, ihracat kalemlerinde bu ürünler başı çekmektedir (www.tedsiad.org).

Brezilya son 50 yılda tarımda elde edilen başarıdan ötürü “Tarımsal Kalkınma Mucizesi” olarak anılmaktadır. Ülkenin GSYH’nın %6,1’ i tarım sektöründen elde edilmektedir. Ülke dünyada sığır eti, portakal, şeker kamışı ve kahvenin üreticisi konumundadır. Ülkede sulama olmadan soya ve mısırdaki yılda iki kez hasat yapılabilmektedir (Birişik, 2019: 187-188).

ABD’den sonra en büyük tarım ve gıda ürünleri ihracatçısı olan Brezilya, yılda 75-80 milyar USD gıda ve tarım ihracatı yapmakta ve ortalama 60 milyar USD dış ticaret fazlası vermektedir. Ülkede tarımsal üretim, doğal kaynaklardan dolayı düşük maliyetli ve sürekli üretim olduğundan, tarım ve gıda ticaretinde kota ve gümrük tarifeleri çok düşük tutulmaktadır. Bu sebeple ülkede liberal politikalar uygulanmaktadır (Birişik, 2019: 188-189).

Şekil 2.3: 10 Yıllık Süreçte Brezilya’nın Ürün Bazında İhracat Oranları (USDA, 2016)

Kaynak: Birişik, 2019: 189.

Ülkede tarımsal desteklemeler yılda 10-11 milyar USD olup üretimde verimliliği artırmak, pazarlama riskini azaltmak ve çevreyi korumak olarak üç başlıkta

verilmektedir. Temel ürünlerin fiyatlar düştüğü zaman, gıda yardım ajansı (CONAB) düşük fiyat destek programı ile bu ürünleri piyasadan alarak, ihtiyaç sahiplerine dağıtmaktadır (Birişik, 2019: 190-191).

2.3.5. Rusya

Tarımsal üretim noktasında iklimsel faktörlerin verimli olmamasına rağmen, son zamanlarda uyguladığı çeşitli tarımsal politikalarla Rusya uluslararası pazarlarda adından sıkça söz ettirmeye başlamıştır. Özellikle hububat üretiminde dünya liderliğini sürdüren ABD’li ve AB ülkelerinden üreticileri bu alanda pazarlardan silmektedir (<https://turkrus.com>).

Rusya’nın tarım sektöründe yarattığı katma değer 2019 yılında 70 milyar dolar, GSMH içindeki tarımın payı %3,8’dir. Tarımsal arazilerin %80’ide yağışların yetersiz olduğu, tarımsal arazilerin sadece %8’i sulanabilir arazidir. Bu arazilere rağmen dünyada arpa ve yulaf üretiminde birinci, karabuğday üretiminde ikinci, buğday ve çavdar üretiminde üçüncüdür. Bu ürünlerin yanı sıra şeker pancarı, kuru bezelye, patates gibi pek çok üründe yoğun bir şekilde üretilmektedir. Tarım ihracatı 2019 yılında 24,8 milyar dolara ulaşmış olup buğday, arpa, mısır, süt ürünleri, ham ayçiçeği yağı en önemli tarımsal ihracat kalemlerini oluşturmaktadır (Yıldırım, <https://www.tarimdunyasi.net>).

Rusya tarımsal desteklemeler noktasında tarımda teknolojik kullanımı ve aile işletmeciliğini destekleyerek tarımsal üretimde başarıya ulaşmıştır. Özellikle tavukçuluk, süt ve kırmızı et üretimini desteklemektedir. 2019 yılında tarımsal destekleme bütçesi 4-5 milyar dolar olup desteklemeler üretim maliyetlerinin %25’ine tekabül etmektedir (Birişik, 2019: 185).

2.4. Avrupa Birliği Tarımsal Teşvik Sistemi

Avrupa Birliği (AB), çiftçileri desteklemek ve tarımsal üretkenliği artırmak, gıda arzını güvence altına almak, çiftçilerin makul bir yaşam sürmelerini sağlamak, iklim değişikliğinin ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetiminin ele alınmasına yardımcı olmak, AB genelinde kırsal alanları ve manzaraları korumak, tarımsal gıda endüstrileri ve ilgili sektörleri teşvik ederek kırsal ekonomiyi canlı tutmak gibi

gerekçelerle 1962 yılında ortak tarım politikası (OTP) oluşturulmuştur (<https://ec.europa.eu>).

OTP, tarım sektörüne özel önem vermekte ve AB bütçesinin aslan payını bu sektöre aktarmaktadır. OTP'nin tarıma bu denli önem vermesinin gerekçesi olarak; gıda üretiminin önemli olmasına rağmen, çiftçilerin gelirlerinin tarım dışı gelire göre yaklaşık % 40 daha düşük olması, tarımın diğer sektörlerden daha fazla hava ve iklime bağlı olması, tüketici talebi ile çiftçilerin arz edebilmesi arasında kaçınılmaz bir zaman boşluğu olması, daha fazla buğday yetiştirmek veya daha fazla süt üretmenin daha fazla zaman alması gösterilmektedir (<https://ec.europa.eu>).

Kurulan bu birlikle, başlangıçta korumacı ve müdahaleci bir tarım politikası izlenmiştir. Bu durum ürün arz fazlasının oluşmasına sebep olmuştur. Bu fazlalığı azaltmak için 1968 yılında Mansholt Planı adı altında reform çalışmaları yapılmış ve bu planda beş milyon hektarlık arazinin boş bırakılması kararlaştırılmıştır. Zamanla bu yöntemin çözüm olamayacağı anlaşılmıştır. Bunun üzerine belli bazı ürünlerde üretim kotası getirilmiş ve bu kotayı aşan üreticilerden belli bir miktarda vergi alınması yoluna gidilmiştir. İlerleyen yıllarda Delors Planı devreye girmiş ve bu planla tarım harcamalarının AB bütçesindeki payının azaltılması amacıyla boş bırakılan arazilere, hektar başına destekleme ödemesi yapılması ve çiftçilere erken emeklilik imkânının sağlanması yoluna gidilmiştir (Acar ve Bulut, 2009: 8)

OTP ile yapılan değişikliklerden en önemlisi 1992 yılında gerçekleştirilmiş olup, bu tarihe kadar tarım piyasası desteklenirken, bu tarihten sonra üretici desteklenmeye başlanmıştır. Çiftçilere doğrudan yardım ödemeleri adı altında destekler sunulmuştur. Yapılan reformla birlikte ürün fiyatlarının aşağı doğru düşmesi sağlanmıştır. Fiyat düşüşünden dolayı üreticinin kaybı da desteklemelerle telafi edilmiştir. Bu sayede hem üretici hem de tüketici lehine olumlu gelişme sağlanmıştır. Yapılan bu reform sürdürülebilir kalkınma ilkesini başlatan 1992 Rio Dünya Zirvesi ile örtüşmüştür (European Commission, 2013: 3).

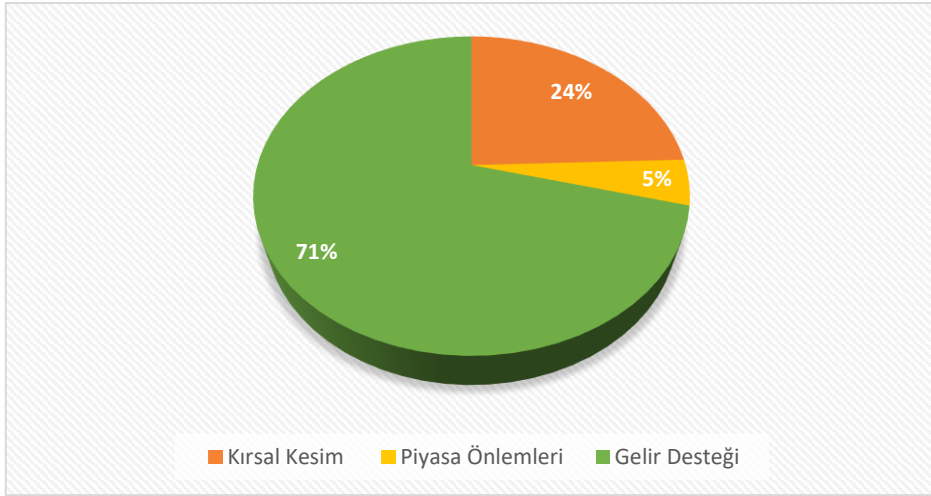
Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uruguay Turu görüşmeleri sonrası üye ülkelerden, müdahale fiyatlarının indirilmesini ve sübvansiyonların azaltılmasını

istememesi, AB'nin üretimden bağımsız ve üreticilerin piyasa sinyallerini en iyi şekilde algılamalarına neden olacak şeffaf fiyat politikası uygulamasına neden olmuştur. Bunun neticesinde, OTP kullanım alanı son derece sınırlı olan DGD sistemini genişletmiştir. OTP'nın 2000 yılı reformu olan doğrudan ödemelerle birlikte kırsal kalkınmayı sağlayıcı teşviklerin arttırılması hedeflenmiştir. 2000 yılı sonrasında ise, ödemelerin son üç yılda alınan toplam desteğin ortalaması kadar tek seferde yapılması sağlanmıştır. Bu sistem tek ödeme planı olarak da adlandırılmış olup tarım politikalarının uygulamasını kolaylaştırmış, bürokrasiyi azaltmış ve daha adil bir sistem oluşturmuştur (Acar ve Bulut, 2009:8-9).

OTP, 2003 yılına gelindiğinde, üreticilere gelir destek ödemesi yapılması için gıda güvenliği, çevre refahı, kalite kontrolü gibi standartları yerine getirmeleri koşulu getirilmiştir. 2011 yılına gelindiğinde kırsal alanların büyümesini sağlamak, tarım sektörünün verimliliğini arttırmak gibi politikalar geliştirmiştir (European Commission, 2013: 3).

OTP, AB bütçesinin bir parçası olarak iki fon ile finanse edilmektedir. Bunlar; Avrupa Tarım Fonu ve Avrupa Kırsal Kalkınma Tarım Fonu'dur. Avrupa tarım fonu doğrudan destek sağlayıp piyasa önlemlerini finanse ederken, Avrupa kırsal kalkınma tarım fonu kırsal kalkınmayı finanse etmektedir. 2018 yılı AB bütçesi toplam 162,11 milyar Euro (€) iken, bunun %36'sına tekabül eden 58,82 milyar Avrosu tarımsal harcamalara ve kırsal kalkınmaya harcanmıştır (<https://ec.europa.eu>).

Şekil 2.4. 2018 Yılı AB Tarım Sektörüne İlişkin Harcama Dağılımı

Kaynak: European Comission, 2018.

Tarım sektörüne yapılan 58,82 milyar Avronun şekil 2.4’de görüleceği üzere % 71’ine tekabül eden 41,74 milyar Avrosu gelir desteği, %24’üne isabet eden 14,37 milyar Avrosu kırsal kesime ve %5’ine isabet eden 2,7 milyar Avrosu piyasa önlemlerine harcanmıştır (<https://ec.europa.eu>).

2.5. Türkiye’de Tarımsal Teşvik Sistemi

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte tarımsal alanda yapılan en büyük yenilik 1925 yılında aşar vergisinin kaldırılmasıyla başlamıştır. Bunu beraberinde toprak reformu, 1935 yılında Tarım Kredi ve Satış Kooperatiflerinin kurulması, 1937 yılında Zirai Kombinaların ve 1938 yılında Devlet Ziraat İşletmesi’nin kurulması takip etmiştir. 1950’li yıllardan sonra traktörün yaygınlaşmasıyla birlikte tarımsal üretim artmış, tarımda istihdam edilenlerin ve GSMH içindeki oranı giderek azalmıştır (Günaydın, 2006:13-14). 1960’lı yıllardan itibaren beş yıllık kalkınma planlarına geçilmiştir. Her bir beş yıllık planda tarıma ilişkin hedefler planlanmıştır. Bu planlar sayesinde devlet tarıma ilişkin desteklemelerini öngörülebilir hale getirmiştir.

Türkiye’de uygulanan teşvik sistemlerinde, dünyadaki gelişmelere uyumlu olarak Türkiye’de de yeni sistemler geliştirilmiştir. Bu gelişmeler; bazen Dünya

Bankası ile imzalanan anlaşmalar gereği, bazen de AB'ye uyum standartları kapsamında takip edilmiştir.

2.5.1. Türkiye'de Uygulanmış Ve Halen Uygulanan Tarımsal Teşvikler

Türkiye'de uygulanmış ve halen uygulanan tarımsal teşvikleri üç ana grupta izlemek mümkündür. Her bir sistemin eksiklikleri, bir diğer sistem tarafından tamamlanmıştır.

2.5.1.1. Pazar Fiyat Desteği

Türkiye'de çok uzun yıllar boyunca uygulanmış olan pazar fiyat desteği; hükümetlerin hangi fiyattan hangi ürünleri satın alacağını belirleyerek alım yapacak kuruluşu görevlendirmektedir. Bu teşvik yöntemi ilk kez 1932 yılında T.C. Ziraat Bankası aracılığıyla buğday destekleme alımlarında başlamış olup, 1938 yılında TMO'nun kurulmasıyla bu kuruma devredilmiştir. 1960 yılında devlet desteklemesi kapsamında 6 ürün (buğday, arpa, çavdar, tütün, çay ve şeker pancarı) yer alırken, bu sayı 1970 sonlarında 24'e çıkartılmıştır. 24 Ocak kararları ile birlikte ürün sayısında azalma olmuş, bu sayı 1990 yılında 10'a düşerken 1992 yılında tekrar 26'ya yükseltilmiştir (Günaydın, 2006:20).

Pazar fiyat desteği, üretici odaklı bir destekle biçimi olup üreticiye fiyat ve alım garantisi sunmaktadır (Günaydın, 2006:20). Bu haliyle ürün arzının artmasına ve bu arz artışı ürünün fiyatının düşmesine neden olmaktadır. Bu fiyat düşüşü ürüne olan talebi arttırmamaktadır. Çünkü tarımsal ürünler çabucak bozulduğundan, stoklanması ve muhafazası güç olduğundan fiyatları düşürmekte; ancak bu durum talep artışına yansımamaktadır. Ancak devlet alım ve fiyat garantisi verdiği için üretici bu piyasada oluşan düşük fiyattan etkilenmeyip, üretimine devam etmektedir. Devlet ise, alım yaptığı malı piyasa fiyatının üzerinden aldığı için piyasada bu ürüne talep olmayacağından, uygulanan politika zararlı sonuçlanmaktadır.

Üretime bağlı destekleme modeli olan pazar fiyat desteği, sürdürülebilirliği devam ettirememiştir. Türkiye'de üreticinin yetiştirdiği tütün, çay, şeker gibi ürünler TEKEL, ÇAYKUR, TŞFAŞ gibi iktisadi teşekküller tarafından alınmış ve bu

kuruluşlar 1991 yılında 1.253 milyon TL, 2001 yılında 1.981 milyon TL olarak görev zararı etmiştir (Çakmak, 2004; Aktaran: Acar ve Bulut, 2009:4). Bu teşvik sistemi 2000 yılına kadar devam etmiştir.

2.5.1.2. Doğrudan Gelir Desteği

Doğrudan Gelir Desteği (DGD), devlet tarafından dekar başına belirlenen tutarlarda, üretimden bağımsız olup doğrudan üreticiye yapılan desteklemelerdir. Üretimden bağımsız olması ise; devlet tarafından üreticilere yapılan ödemelerin üreticinin ürettiği ürün çeşidi veya miktarı ile bağlantısının olmamasıdır. DGD, 1999 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF) ile yapılan 17. Stand by Anlaşması çerçevesinde verilen niyet mektuplarında yer almış ve 2000 yılından itibaren uygulanmaya başlamıştır (Günaydın, 2006:20-22). Bu teşvik sistemi, diğer teşvik sistemlerine göre kısa bir geçmişi olmasına rağmen, gerek uygulamadaki kolaylığından gerekse ödeme miktarının daha öngörülebilir olmasından dolayı revaç görmüştür (Acar ve Bulut, 2009:4).

DGD, temel olarak iki işlev görmektedir. Bunlar; gelir dağılımını ve buna bağlı olarak yapısal koşulları iyileştirmek ve girdi ve ürün piyasalarından kaynaklanan aksaklıkları gidermektir. Bu sisteme geçilmesini gerekli kılan nedenler ise; tarıma yönelik desteklemelerin hedeflenen kitleye ulaşmaması, üreticilerin piyasa sinyallerini algılamada zaafa düşüp kaynakları etkin kullanmayışı ve bazı ürünlerde arz fazlasının oluşmasıdır. (Eraktan vd., 2004; Aktaran: Acar ve Bulut, 2009:5).

IMF ile yapılan anlaşma çerçevesinde, Türkiye tarımsal politikalarda önemli değişiklikler hedeflemiştir. Bunlar (Günaydın, 2006:21):

- Destekleme fiyatlarının “dünya fiyatları” düzeyine getirilmesi ve girdi – çıktıya dayanan destekleme sistemlerinden tamamen vazgeçilmesi,
- Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) ve Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası’nın yeniden yapılandırılması,
- Türkiye Ziraat Donatım Kurumu, İstanbul Gübre Sanayi A.Ş., Türkiye Gübre Sanayi A.Ş., Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Çaykur ve Tekel’in özelleştirilmesi,

- Şeker, tütün ve TSKB'nin alanlarında kurullar oluşturulması.

IMF tarafından belirlenen tarımsal politikalar, Dünya Bankası Yapısal Uyum Kredileri ile destekleneceği gerekçesiyle Dünya Bankası ile 2001 yılında "Tarım Reformu Uygulama Projesi" (TRUP) 5 yıllığına imzalanmıştır. Bu proje 4 alt projeden oluşmaktadır. Bunlar: doğrudan gelir desteği, çiftçi geçiş programı, tarım satış kooperatiflerinin yeniden yapılandırılması ve proje destek hizmetleridir (Günaydın, 2006:21).

Bu sistem gelişmiş ülkeler için ticarete rekabet üstünlüğü sağlamakta iken; az gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler için olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Bu olumsuz sonuçlar şu şekilde sıralanabilmektedir (Günaydın, 2006:22):

- Üretim planlamasından bağımsız olan bu sistem, üretim miktarına ilişkin herhangi bir hedef gerçekleştirilememektedir.
- Sistem işleyiş itibariyle, toprağı işleyenden ziyade, mülk sahibini desteklemektedir. Dolayısıyla toprağı kiraya verip kentte yaşayan ve toprakla herhangi bir ilgisi olmayan mülk sahibi yararlandırılmaktadır.
- DGD varlıklı üreticiyi desteklemektedir. 2006 yılında en fazla 500 dekar kadar olan topraklar desteklenmekte olup dekar başına 10 milyon TL ödeme yapılmaktadır. 500 dekardan fazlası desteklenmemektedir. Dolayısıyla 500 dekardan fazla toprağı olanlar bu topraklarını noterde sözleşmesi ile yakınları adına gösterip bu arazileri için de destekleme almaktadırlar. Ancak küçük toprak sahipleri çeşitli kırtasiyecilik işlemlerinden dolayı başvuru dahi yapmamaktadır. 2006 yılında 4.1 milyon tarım işletmesinden 2.7 milyonu bu sistemden yararlanmıştır.
- Dekar başına ödenen tutar yıllar itibariyle sabit tutulmuş; ancak üretim girdilerinin yıllar itibariyle fiyatları yükseldiğinden verilen destek zamanla erimiştir.
- Bütçeden destek ödemesine ayrılan tutar giderek azalmıştır. 1999 yılında 4.2 milyar dolar (\$) iken bu rakam 2002 yılında 1.2 milyar \$'a düşmüştür.

Tablo 2.1. Türkiye’de DGD’nin Devlet Bütçesine Etkisi

Destek Kalemleri	1999 (milyon dolar (\$))	2002 (milyon dolar (\$))
Kredi Desteği	956	0
Gübre Desteği	183	0
KİT'lere bütçeden aktarılan	261	138
KİT açıklarını karşılama	2.213	355
Pamuk ve Yağlı Tohum Primleri	205	58
TSKB'ye Destek	450	0
DGD Ödemeleri	0	628
TOPLAM	4.268	1.179

Kaynak: OECD, Economic Surveys: Turkey, Ekim 2002, Tablo 36; Aktaran: Günaydın, 2006:22

Yukarıdaki tabloda, toplamda DGD azalmış; ancak bunun yanında bazı destek kalemleri tamamen kaldırılmıştır. Bunlar; kredi desteği, gübre desteği ve TSKB'ye desteklemeleridir. Yine pamuk ve yağlı tohum primlerinde ciddi azalma görülmektedir.

2.5.1.3. Diğer Destekler

Çeşitli isimler altında birçok destekleme modeli geliştirilmiştir. Bu kapsamda 2017 yılında başlatılan Havza Bazlı Destekleme Modeli oluşturulmuştur. Bu modelde arz açığı bulunan, stratejik öneme haiz, bölgesel önem arz eden, insan beslenmesi - sağlığı ve hayvansal üretim açısından önemli ürünlerin mazot-gübre, sertifikalı tohumluk kullanım, fark ödemesi, yem bitkileri, fındık alan bazlı gelir destekleme uygulamaları adı altında desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu ürünler ise; buğday, arpa, çavdar, çeltik, dane mısır, tritikale, yulaf, mercimek, nohut, kuru fasulye, pamuk, soya, yağlık ayçiçeği, kanola, aspir, çay, fındık, zeytinyağı, patates, soğan (kuru) ve yem bitkileri olarak belirlenmiştir. Belirlenen program kapsamında 2018 yılında 10 ürünün iklim, toprak, topografya özellikleri açısından ülkesel bazda en uygun yetiştirilme alanlarını belirlemek üzere ürün uygunluk haritaları çıkartılmıştır. 2019 yılında ise, 945 havzada desteklenecek ürün desenleri ortaya çıkarılmıştır (Tarım ve Orman Bakanlığı, Faaliyet Raporu, 2018:84)

Diğer desteklemeleri şu başlıklar altında toplanmaktadır: Girdi Destekleri, Prim Destekleri, Kredi Destekleri, Tarım Sigortası Destekleri, Kırsal Kalkınma Destekleri ve Genç Çiftçi Proje Desteğidir.

- **Girdi Destekleri:** Üreticinin gereksinim duyduğu girdi maddelerinin düşük fiyattan satın alarak maliyetlerinin azaltılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda dekar başına ve yetiştirilen ürüne göre mazot, gübre ve toprak analiz desteği sunulmaktadır. Bu sistem her ne kadar DGD sistemine benzese de üretim yapıldığı takdirde desteklenmesi esas alınmıştır (www.tarimorman.gov.tr). 2018 yılında 2.349.235.243 TL mazot ve gübre destekleme ödemesi yapılmıştır. Ayrıca Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından 44 toprak analiz laboratuvarına 62.080 analiz için 2.483.200 TL ödeme yapılmıştır (Tarım ve Orman Bakanlığı Faaliyet Raporu 2018: 83)

Tablo 2.2. 2018 Yılı Destekleme Birim Miktarları

Ürünler	Mazot (TL/da)	Gübre (TL/da)	Toplam Destek (TL/da)
Buğday, Arpa, Çavdar, Yulaf, Triticale	15	4	19
Çeltik, Pamuk	40	4	44
Nohut, Mercimek, Kuru Fasulye	14	4	18
Aspir	12	4	16
Yağlık Ayçiçeği, Soya Fasulyesi, Dane, Mısır, Patates	9	4	13
Kanola (Kolza), Soğan, Yaş Çay, Fındık, Yem Bitkileri ve Diğer Ürünler	10	4	14
Nadas	6		6

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı Faaliyet Raporu 2018: 83

- **Prim Destekleri:** Bu destekleme ile arz açığı olan ürün yetiştiricileri desteklenmektedir. Bu uygulama ile hedef fiyat ve pazar fiyatı arasındaki fark üreticilere prim desteği olarak ödenmektedir (Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı, 2008:11).

- **Kredi Destekleri:** Üreticilerin sermaye ihtiyaçlarını karşılamak üzere belli şartları sağlamaları şartıyla T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından piyasa faiz oranının altında kredi kullanma imkânı sağlanmaktadır. Bu imkândan Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla yararlanmak isteyenlerin kooperatife üye, T.C. Ziraat Bankası'ndan yararlanmak için bankanın mudisi olması gerekmektedir. Tarımsal krediler için belirlenen faiz oranı 2020 yılı için yıllık %9 olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, www.resmigazete.gov.tr)
- **Kırsal Kalkınma Destekleri:** Kırsal kesimin kalkınmasını sağlamak için bu alanlara yapılan desteklemeleri kapsamaktadır. Bu alanlar kentsel alanlara nispeten sosyo-ekonomik anlamda eksiklikler içermektedir. Burada yaşayan insanların gelir düzeyi daha düşüktür. Kırsal bölgelerin kalkınmasını ve insanların burada yaşamaya ve üretmeye devam etmelerini sağlamak için desteklemeler yapılmaktadır. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı kapsamında; 2018 yılı sonu itibariyle 2.178 adet tarıma dayalı ekonomik yatırım tamamlanmış ve 548 Milyon TL hibe ödemesi yapılmıştır. Bu program kapsamında 2005 yılından 2018 yılına kadar yapılan yatırımların adetleri ve hibe tutarları Tablo 2.3'teki gibidir (Tarım ve Orman Bakanlığı, Faaliyet Raporu 2018: 113):

Tablo 2.3. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı

2005 - 2018 Ekonomik Yatırımlar Proje sayısı	(Adet)	Hibe (TL)
Ekonomik Yatırımlar Biten	9.628	2.537.000.000
Ekonomik Yatırımlar Devam Eden	1.608	127.000.000
Toplu Basınçlı Sulama	630	99.000.000
Toplam	11.866	2.763.000.000
2005 – 2018 Bireysel Basınçlı Sulama Sistemleri ve Makine Ekipman Yatırımları	(Adet)	Hibe (TL)
Bireysel Basınçlı Sulama Sistemleri	26.081	456.000.000
Makine Ekipman	261.147	993.000.000

Toplam	287.228	1.449.000.000
--------	---------	---------------

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı Faaliyet Raporu 2018: 113

- **Tarım Sigortası Destekleri:** Çiftçilerin doğal afetlerden korunması için yapılan desteklemeleri kapsamaktadır. 2018 yılında sigorta poliçe bedelinin %50'si devlet tarafından karşılanmış olup bu yıla kadar 4,9 milyar TL hasar tazminatı ödenmiştir. Ayrıca kadın çiftçiler ile genç çiftçilerin tüm sigorta branşlarında oluşan primin % 5'i oranında indirim yapılmıştır (Tarım ve Orman Bakanlığı Faaliyet Raporu 2018: 126).
- **Genç Çiftçi Proje Desteği:** 2017 yılından itibaren uygulanmaya başlayan Genç Çiftçi Projesi Desteği; 18-40 yaş arası proje uygulayan genç çiftçilere, 30 bin TL hibe desteği kazanan hak sahibi vatandaşlara projelerini tamamlamaları karşılığında yapılan ödemelerdir. Bu proje; büyükbaş hayvan, küçükbaş hayvan, aracılık – kanatlı hayvanlar ve bitkisel üretim alanlarında yapılmaktadır. 2018 yılında proje kapsamında toplam 47.775 kişi yararlanarak 1.433.000.297 TL hibe desteği sağlanmıştır (Tarım ve Orman Bakanlığı Faaliyet Raporu 2018: 113-114).

2.5.2. Türkiye’de Tarımsal Teşvik Politikalarının Önemi

Türkiye’de tarımsal teşvik politikaları yılın farklı zamanlarında çeşitli isimler altında uygulanmaktadır. Bu politikalar gerçekleştirirken dünyadaki yeniliklerden kayıtsız kalınmamış ve devamlı güncellemeler yapılmıştır. Bu yenilikler bazen anlaşmalar ve uyum standartları gereğince, bazen daha verimli olduğu için gerçekleştirilmiştir. Uygulanan destek politikalarının genel amacı; doğa koşullarından kaynaklanan riskin minimize edilmesi, verimliliğin artırılması, kırsal kesimin geliştirilmesi, üreticinin gelir düzeyinin yükseltilmesi, üretimde sürdürülebilirliğin sağlanması gibi hedeflerdir.

Türkiye’de tarımsal üretim miktarları yıllar itibariyle tablo 2.4’te yer almaktadır.

Tablo 2.4. Türkiye’deki Üretim Yıllar İtibariyle Miktarları

Yıllar	Tahıllar ve diğer bitkisel ürünler (Ton)	Meyveler, içecek ve baharat bitkileri (Ton)	Sebzeler (Ton)
2001	44.340.414	8.999.946	18.110.000
2002	49.814.998	10.141.700	19.565.000
2003	45.668.668	9.649.000	19.303.120
2004	49.872.312	9.955.000	18.780.000
2005	53.596.247	10.787.004	19.660.000
2006	51.492.162	11.086.857	18.990.797
2007	43.619.922	10.248.766	18.924.263
2008	46.279.332	11.215.388	20.427.469
2009	52.206.799	11.631.000	19.819.560
2010	52.646.112	11.886.066	18.985.989
2011	53.641.489	12.117.713	20.406.457
2012	50.409.940	12.514.401	20.538.715
2013	56.111.590	12.326.117	21.066.333
2014	51.980.945	11.919.786	21.013.391
2015	56.753.483	11.710.491	21.955.003
2016	57.063.447	12.275.828	22.315.510
2017	60.063.405	13.257.164	22.578.428
2018	54.655.329	12.954.961	21.714.084

Kaynak: TÜİK

Tablo 2.4’te Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerden kasıt: buğday, arpa, mısır, pamuk, ayçiçeği, şekerpancarı; Meyveler, İçecek Ve Baharat Bitkileri ile: üzüm, elma, zeytin, portakal, fındık, çay; Sebzeler ile de: domates, hıyar, kavun, karpuz, soğan anlaşılmaktadır. 2001 yılından 2017 yılına kadar hemen hemen istikrarlı bir artış yaşanmış; yalnızca 2018 yılında kuraklıktan dolayı bir azalış görülmüştür. 2018 yılının üretim miktarları 2001 yılıyla kıyaslandığında Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünler grubunda %23, Meyveler, İçecek Ve Baharat Bitkileri grubunda %43 ve Sebzeler grubunda %20’lik bir artış görülmektedir. En çok artışın Meyveler, İçecek ve Baharat

Bitkileri grubunda gerçekleşmesi; sulak arazi miktarının artmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Yine, üretimdeki artışı ve verimliliği ölçmek için dekar başına düşen üretim miktarına bakılması gerekmekte olup, buna ilişkin veriler Tablo 2.5’de yer almaktadır.

Tablo 2.5. Bazı Ürünlerin Ekilen Alan, Üretim Miktarı ve Alan Başına Üretim Miktarları

	Buğday			Mısır			Ayçiçeği			Şekerpancarı		
	Ekilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Dekar Başına Üretilen (Kg/Dekar)	Ekilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Dekar Başına Üretilen (Kg/Dekar)	Ekilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Dekar Başına Üretilen (Kg/Dekar)	Ekilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Dekar Başına Üretilen (Kg/Dekar)
2001	93.500.000	19.000.000	203	5.500.000	2.200.000	400	5.100.000	650.000	127	3.587.630	12.632.522	3.521
2002	93.000.000	19.500.000	210	5.000.000	2.100.000	420	5.500.000	850.000	155	3.724.680	16.523.166	4.436
2003	91.000.000	19.000.000	209	5.600.000	2.800.000	500	5.450.000	800.000	147	3.153.030	12.622.934	4.003
2004	93.000.000	21.000.000	226	5.450.000	3.000.000	550	5.500.000	900.000	164	3.153.440	13.517.241	4.287
2005	92.500.000	21.500.000	232	6.000.000	4.200.000	700	5.660.000	975.000	172	3.358.120	15.181.247	4.521
2006	84.900.000	20.010.000	236	5.360.000	3.811.000	711	5.854.000	1.118.000	191	3.256.995	14.452.162	4.437
2007	80.977.000	17.234.000	213	5.175.000	3.535.000	683	5.546.778	854.407	154	3.002.421	12.414.715	4.135
2008	80.900.000	17.782.000	220	5.950.000	4.274.000	718	5.800.000	992.000	171	3.219.806	15.488.332	4.810
2009	81.000.000	20.600.000	254	5.920.000	4.250.000	718	5.840.000	1.057.125	181	3.244.428	17.274.674	5.324
2010	81.034.000	19.674.000	243	5.940.000	4.310.000	726	6.414.000	1.320.000	206	3.291.669	17.942.112	5.451
2011	80.960.000	21.800.000	269	5.890.000	4.200.000	713	6.557.000	1.335.000	204	2.972.648	16.126.489	5.425
2012	75.296.394	20.100.000	267	6.226.094	4.600.000	739	6.046.160	1.370.000	227	2.806.945	14.919.940	5.315
2013	77.726.000	22.050.000	284	6.599.980	5.900.000	894	6.097.839	1.523.000	250	2.913.282	16.488.590	5.660
2014	79.192.084	19.000.000	240	6.586.450	5.950.000	903	6.574.576	1.637.900	249	2.887.851	16.743.045	5.798
2015	78.668.874	22.600.000	287	6.881.699	6.400.000	930	6.853.174	1.680.700	245	2.744.873	16.022.783	5.837
2016	76.719.448	20.600.000	269	6.800.192	6.400.000	941	7.201.081	1.670.716	232	3.224.477	19.592.731	6.076
2017	76.688.785	21.500.000	280	6.390.844	5.900.000	923	7.796.217	1.964.385	252	3.392.742	21.149.020	6.234
2018	72.992.701	20.000.000	274	5.919.003	5.700.000	963	7.344.651	1.949.229	265	2.921.044	17.436.100	5.969

Kaynak: TÜİK

Tablo 2.5'te görüldüğü üzere, 2001 yılında toplam 93 milyon dekar arazide buğday yetiştirilirken, 2018 yılında bu alan 72 milyon dekara düşmüştür. Ekilen arazi miktarı düşmesine rağmen; birim başına düşen üretim miktarı artmıştır. Bu miktar 2001 yılında 203 kg iken, 2018 yılında 274 kg olup %35'lik bir verim artışı gerçekleşmiştir. Aynı verimlilik artışı mısır, ayçiçeği ve şekerpancarında da gerçekleşmiştir. Bu ürünlerde de 2001 ve 2018 yıllarında dekar başına düşen üretim miktarı ve artış oranı şu şekildedir: Mısırdan 400 kg'dan 963 kg'a, %140'lık bir artış; Ayçiçeğinde 127 kg'dan 265 kg'a, %108'lik artış; şekerpancarında 3.521 kg'dan 5.969 kg'a %69'luk bir artış gerçekleşmiştir. Ayrıca mısır, ayçiçeği ve şekerpancarı sulu tarımda yetiştirilen ürünler olup üretici kuru tarım olan buğday üretiminden sulu tarıma yönelmiştir. Bu sulu tarıma geçiş için kalkınma planlarının hemen hemen hepsinde hedefler belirlenmiş ve buna dönük yatırımlar gerçekleştirilmiştir.

Değer itibariyle tarımsal ve hayvansal üretim ilişkin veriler Tablo 2.6'da yer almaktadır.

Tablo 2.6. 1998-2018 Yılları Arasında Türkiye'de Tarımsal Üretim Değerleri ve Oranları

Yıllar	Bitkisel Üretim Değeri (TL)	Bitkisel Üretim Oranı (%)	Hayvansal Üretim Değeri (TL)	Hayvansal Üretim Oranı	Toplam Tarımsal Üretim (TL)
1998	7.265.715.276	60	4.927.428.644	40	12.193.143.920
1999	9.652.440.413	53	8.471.039.036	47	18.123.479.450
2000	14.920.079.928	56	11.804.270.760	44	26.724.350.688
2001	20.017.457.178	58	14.371.109.746	42	34.388.566.924
2002	32.264.199.594	62	19.870.749.649	38	52.134.949.243
2003	40.569.390.283	59	27.823.918.593	41	68.393.308.876
2004	45.680.437.627	57	33.968.674.604	43	79.649.112.231
2005	50.939.686.601	58	37.425.281.752	42	88.364.968.353
2006	54.515.463.228	57	41.841.151.105	43	96.356.614.334
2007	56.787.423.266	54	47.587.745.758	46	104.375.169.024
2008	66.010.114.248	57	49.338.055.195	43	115.348.169.443
2009	68.267.485.926	55	54.756.300.779	45	123.023.786.706
2010	80.038.125.617	48	85.001.165.555	52	165.039.291.172

2011	88.979.273.323	46	102.648.699.454	54	191.627.972.777
2012	87.946.988.338	44	112.868.484.420	56	200.815.472.758
2013	92.452.529.869	49	98.115.412.900	51	190.567.942.768
2014	98.123.089.165	48	106.844.652.331	52	204.967.741.496
2015	120.152.079.316	48	128.773.024.079	52	248.925.103.395
2016	119.237.661.140	44	152.032.284.091	56	271.269.945.231
2017	135.885.135.544	42	187.723.216.415	58	323.608.351.960
2018	159.142.177.629	41	225.334.263.602	59	384.476.441.231

Kaynak: TÜİK

Tablo 2.6’da 1998-2018 yılları arasında Türkiye’de tarımsal üretim, bitkisel ve hayvansal üretim değerleri olarak iki grup halinde düzenlenmiştir. Bu iki üretim değerlerine ilişkin şu değerlendirmelere ulaşılmıştır; 1998 yılında bitkisel üretim değer itibariyle oranı %60 iken, 2018 yılında bu oran %41’e gerilemiştir. Hayvansal üretim de değer itibariyle 1998 yılında %40 iken, 2018 yılında bu oran %59 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de bir yıl içerisinde ülke sınırları içerisinde üretilen tüm mal ve hizmetlerin toplam tutarı olan GSYİH’nın 1998-2018 yılları arasında sektörlere göre dağılımı Tablo 2.7’de yer verilmiştir.

Tablo 2.7. Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları

İktisadi Faaliyet Kolları	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Diğer faaliyetler (1)	Sektörler toplamı	Vergi - sübvansiyon	Gayrisafi yurtiçi hasıla
1998	12,5	25,1	6,1	23,8	24,7	92,1	7,9	100,0
1999	10,5	22,9	5,6	21,9	30,5	91,2	8,8	100,0
2000	10,1	21,6	5,3	23,2	29,3	89,5	10,5	100,0
2001	8,9	21,0	4,6	23,4	31,4	89,2	10,8	100,0
2002	10,3	20,1	4,5	24,3	29,1	88,3	11,7	100,0
2003	9,9	20,2	4,6	24,1	28,8	87,6	12,4	100,0
2004	9,4	19,8	5,3	24,3	28,5	87,4	12,6	100,0
2005	9,3	19,7	5,6	23,8	28,9	87,3	12,7	100,0
2006	8,2	19,8	6,3	24,0	29,2	87,5	12,5	100,0

2007	7,5	19,7	6,8	23,7	30,9	88,6	11,4	100,0
2008	7,5	19,4	6,8	23,8	31,5	89,0	11,0	100,0
2009	8,1	18,4	5,6	21,8	35,2	89,2	10,8	100,0
2010	9,0	18,5	6,1	21,2	33,1	87,9	12,1	100,0
2011	8,2	19,8	7,2	21,5	31,3	88,0	12,0	100,0
2012	7,8	19,3	7,5	22,0	31,7	88,3	11,7	100,0
2013	6,7	19,6	8,1	21,8	31,4	87,6	12,4	100,0
2014	6,6	20,1	8,1	22,3	31,4	88,4	11,6	100,0
2015	6,9	19,8	8,2	22,2	31,0	88,1	11,9	100,0
2016	6,2	19,6	8,6	21,5	32,3	88,1	11,9	100,0
2017	6,1	20,6	8,6	22,2	31,2	88,6	11,4	100,0
2018	5,8	22,3	7,2	24,4	29,9	89,6	10,4	100,0

Kaynak: TÜİK

(1): Bilgi ve iletişim, finans ve sigorta faaliyetleri, gayrimenkul faaliyetleri, mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri, kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri, diğer hizmet faaliyetlerini içermektedir.

Tablo 2.7’de yer alan verilerde, iktisadi faaliyet kolları arasında tarımın payının giderek azaldığı görülmüştür. Cumhuriyetin kurulduğu tarihten itibaren tarım sektörünün GSYİH içindeki payının ve toplam istihdam edilenler içinde tarımda istihdam edilenlerin oranının azaltılması hedeflenmiştir. Bu hedef çerçevesinde tarımın 1998 yılındaki payı %12,5 iken 2018 yılında %5,8 olmuştur. Ancak bu oranın yeterli düzeyde olup olmadığı diğer ülkelerin verilerine bakılarak değerlendirilmektedir. ABD’de bu oran % 0,9 (<http://www.usemb-ankara.org.tr/>) iken, OECD ülkelerinin ortalaması ise % 3,5’dir (OECD Tarım Politikalarını İzleme ve Değerlendirme Raporu, 2019: 5). Dolayısıyla Türkiye’de bu oran hâlâ yüksek düzeydedir.

Türkiye’de tarımın GSYİH içindeki oranı ve gelişim hızına ilişkin veriler Tablo 2.8’de yer almaktadır.

Tablo 2.8. Türkiye’de Tarım Sektörünün GSYİH İçindeki Payı

Yıllar	Tarımsal GSYİH Tutarı* (Bin TL)	Gelişim Hızı (%)	GSYİH'nın İçinde Tarımın Payı (%)
1998	8.957.343	-	12,5
1999	11.229.013	25,4	10,5
2000	17.205.761	53,2	10,1
2001	21.729.848	26,3	8,9
2002	36.901.720	69,8	10,3
2003	46.249.933	25,3	9,9
2004	54.365.145	17,5	9,4
2005	62.349.598	14,7	9,3
2006	64.415.593	3,3	8,2
2007	66.197.107	2,8	7,5
2008	74.451.345	12,5	7,5
2009	81.234.274	9,1	8,1
2010	104.703.635	28,9	9,0
2011	114.838.169	9,7	8,2
2012	121.692.893	6,0	7,8
2013	121.709.079	0,0	6,7
2014	134.724.745	10,7	6,6
2015	161.447.917	19,8	6,9
2016	161.304.618	-0,1	6,2
2017	189.193.521	17,3	6,1
2018	216.666.387	14,5	5,8

Kaynak: TÜİK * Orman ve Balıkçılık dahil edilmiştir.

Tarım sektörünün yıllar itibariyle GSYİH içindeki payının azalması, gelişim hızının ise artması beklenmektedir. Ancak Tablo 2.8’de görüldüğü üzere, gelişim hızı istikrarlı bir yapı arz etmemiştir. Hususen 2007, 2013 ve 2016 yıllarında âdeta bir türbülans yaşanmıştır.

Türkiye’de destekleme harcamaları, 2013 yılından itibaren daha net bir şekilde ayırım göstermiştir. Tarımsal desteklemelere ilişkin harcama kalemleri beş başlık

halinde toplanmaktadır. Bunlar; alan bazlı tarımsal desteklemeler, fark ödemesi destekleri, hayvancılık destekleri, tarımsal sigorta destekleri ve diğer desteklerdir. Bu desteklemelerin 2013-2018 yıllarına ait yapılan ödemeleri ve genel toplamları Tablo 2.9'da yer almaktadır.

Tablo 2.9. Tarımsal Desteklemeler (Bin TL)

DESTEK KONUSU	2018	2017	2016	2015	2014	2013
Alan Bazlı Tarımsal Destekler	3.561.106	2.696.883	2.694.633	2.605.154	2.406.330	2.199.000
Fark Ödemesi Destekleri	3.623.511	3.927.947	3.128.782	2.726.892	2.690.977	2.607.000
Hayvancılık Destekleri	3.745.241	3.848.326	3.002.060	2.932.187	2.589.105	2.756.083
Tarımsal Sigorta Hizmetleri	1.060.565	853.518	704.062	528.718	357.407	299.000
Telafi Edici Ödemeler Kapsamındaki Destekler	206.119	197.712	168.434	139.438	122.563	122.500
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler	849.637	499.891	393.555	415.981	274.118	222.568
Kırsal Kalkınma Amaçlı Destekler	685.652	392.803	509.028	328.707	312.630	478.015
Genç Çiftçi Proje Desteği	502.904	482.010	449.090			
Kırsal Kalkınma Yatırımları (Gap illeri) (sermaye transferi)	71.977				75.922	
Kırsal Kalkınma Kurumu (Ipard)	217.653	81	210.000	326.640	303.000	
GENEL TOPLAM	14.524.365	12.899.171	11.259.645	10.003.717	9.132.052	8.684.167

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Faaliyet Raporları

Tablo 2.9'da tarımsal desteklemelere yönelik yapılan harcamalardan alan bazlı tarımsal desteklemelere, fark ödemesi desteklerine ve hayvancılık desteklerine yapılan harcama tutarı, geriye kalan destekleme harcamalarına nispeten daha yüksek bir tutarda olduğu anlaşılmaktadır.

Söz konusu desteklemelerin toplam GSYİH ile tarımsal harcamalara yapılan ödemeler içindeki payına ait veriler Tablo 2.10'da yer almaktadır.

Tablo 2.10. Tarımsal Desteklemelerin Tarımsal Üretim ve GSYİH İçindeki Payı

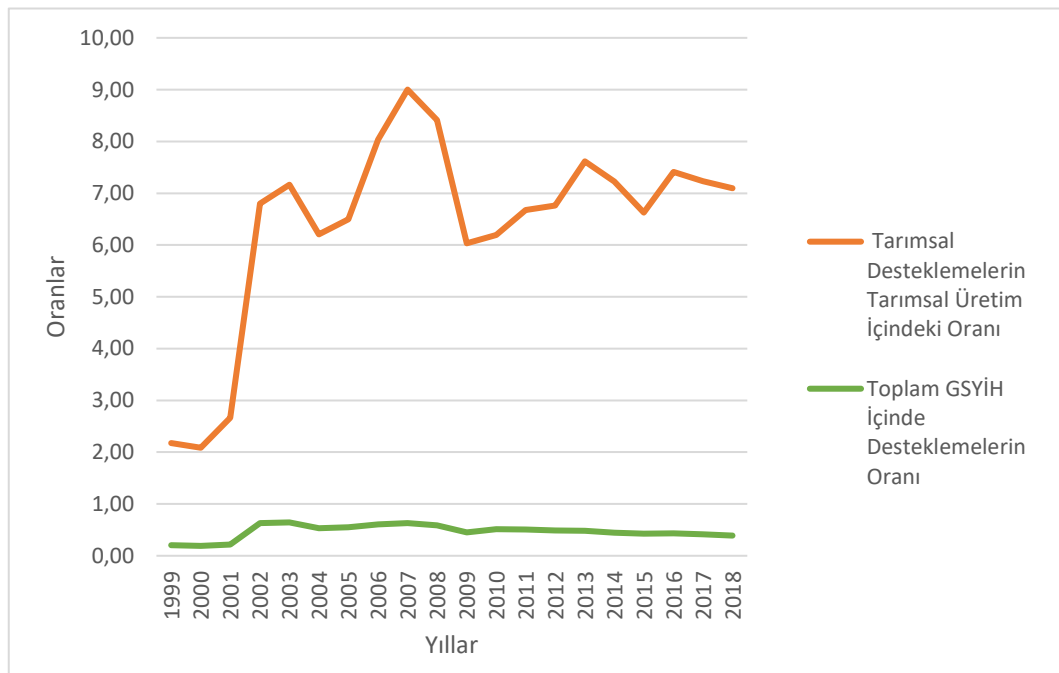
Yıllar	Gayrisafi yurt içi hasıla (alıcı fiyatlarıyla) (Bin TL) (a)	Tarımsal Üretim (Bin TL) (b)	Tarımsal Destekleme Toplamları (Bin TL) (c)	Toplam GSYİH İçinde Desteklemelerin Oranı (c/a*100)	Tarımsal
					Destekleme Oranı (c/b*100)
1999	107.164.345	11.229.012	221.000	0,21	1,97
2000	170.666.714	17.205.761	326.000	0,19	1,89
2001	245.428.759	21.729.848	532.000	0,22	2,45
2002	359.358.871	36.901.719	2.276.000	0,63	6,17
2003	468.015.146	46.249.932	3.015.000	0,64	6,52
2004	577.023.497	54.365.144	3.084.000	0,53	5,67
2005	673.702.942	62.349.598	3.707.000	0,55	5,95
2006	789.227.555	64.415.593	4.784.000	0,61	7,43
2007	880.460.879	66.197.107	5.542.000	0,63	8,37
2008	994.782.858	74.451.345	5.826.000	0,59	7,83
2009	999.191.848	81.234.273	4.531.000	0,45	5,58
2010	1.160.013.978	104.703.634	5.947.000	0,51	5,68
2011	1.394.477.165	114.838.168	7.084.000	0,51	6,17
2012	1.569.672.114	121.692.892	7.635.000	0,49	6,27
2013	1.809.713.086	121.709.079	8.684.167	0,48	7,14
2014	2.044.465.875	134.724.744	9.132.052	0,45	6,78
2015	2.338.647.493	161.447.917	10.003.717	0,43	6,20
2016	2.608.525.749	161.304.617	11.259.645	0,43	6,98
2017	3.110.650.154	189.193.521	12.899.171	0,41	6,82
2018	3.724.387.935	216.666.387	14.524.365	0,39	6,70

Kaynak: TÜİK, Tarım ve Orman Bakanlığı, Faaliyet Raporları

Tablo 2.10’da, tarımsal üretimin toplam GSYİH içindeki payının yıllar itibariyle farklılık gösterdiği görülmektedir. 1999 yılında tarımsal desteklemelerin, tarımsal üretim içindeki payı 2001 yılında %2,45 iken, bu oran 2002 yılında %6,17 olup yaklaşık 2,5 katlık bir artış gerçekleşmiştir. Bu oran, 2002 yılından itibaren yatay bir seyir izlemiş olup 2018 yılında %6,70 olarak gerçekleşmiştir. Toplam GSYİH

içinde tarımsal desteklemelerin oranı ise; 1999 yılında %0,21 iken, 2018 yılında %0,39 olarak gerçekleşmiştir. Bu orana ilişkin veriler Şekil 2.5' te görüldüğü üzere, 1999-2007 yıllarında artış gösterirken, 2007-2018 yılları arasında da azalış göstermiştir. Dolayısıyla 2007 yılından itibaren tarımsal desteklemelerin toplam GSYİH içindeki oranı giderek azalmıştır.

Şekil 2.5. Tarımsal Desteklemelerin Toplam GSYİH ve Tarımsal Harcamalar İçindeki Payı

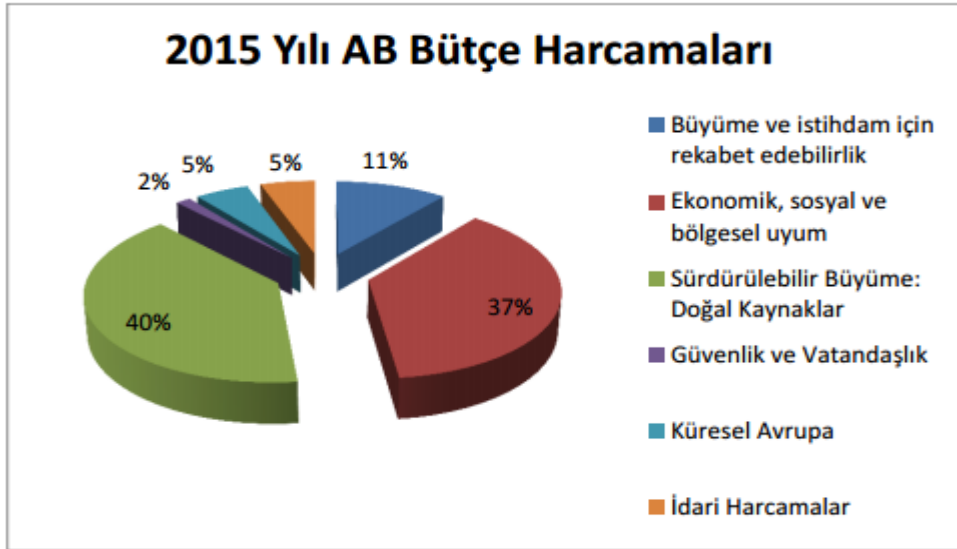
Kaynak: TÜİK, Tarım ve Orman Bakanlığı; Faaliyet Raporları

Türkiye’de uygulanan teşvik politikalarında yapısal değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin başında 2001 yılında uygulamaya başlayan DGD gelmektedir. Bu destekleme yöntemi 2006, 2007 yıllarında alan bazlı desteklere dönüştürülmüş ve 2008 yılına kadar DGD adı altında ödemeler yapılmıştır. 2009 yılında DGD sisteminin ortadan kaldırılmasıyla tarımsal desteklemelerde bir düşüş yaşanmış; ancak bu tarihten sonra alan bazlı desteklemelerde bir artış gerçekleşmiştir. Yaşanan bu değişiklik sonrası üreticilerin elde ettiği destekleme ödemelerinde istikrarsızlık yaşanıp yaşanmadığı, Cusum ve Cusum-Square testi ile test edilmiş ve bu test sonucunda yapısal bir kırılma olmadığı tespit edilmiştir (Noyan, 2016:115-120).

Türkiye'deki bu tarım sektörüne ilişkin verilerle ilgili olarak AB bütçesine bakıldığında, harcamalar kısmının 5 kalemden oluştuğu görülmüş olup bunlar; Akıllı ve Kapsayıcı Büyüme, Sürdürülebilir Büyüme (Doğal Kaynaklar), Güvenlik ve Vatandaşlık, Küresel Avrupa ve İdari Harcamalar şeklindedir. Sürdürülebilir Büyümeden (Doğal Kaynaklar) kasıt ise, Ortak Tarım Politikası, Ortak Balıkçılık Politikası, kırsal kalkınma ve çevre önlemleri ile ilgili harcamalardır (AB Bakanlığı, www.ab.gov.tr, Erişim Tarihi: 09.01.2020).

Üreticiye sağlanan desteklerin toplam yapılan destekler içinde yurtiçi fiyatlarla hesaplanan toplam üretim değerine oranını gösteren ifadeye, Üretici Destek Tahmini (Percentage Producer Support Estimate, PPS) denilmektedir. Bu üretici destek tahmini 2007 yılında; Türkiye'de %22, ABD'de %9,8, AB'de de ise %20 iken bu oranlar 2018 yılında; Türkiye'de %20, ABD'de %12,2, AB'de de ise %20'dir (Acar ve Bulut, 2009: 13) (www.oecd.org/agriculture/topics/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation/). Bu orana bakıldığında 2018 yılında Türkiye'de ve AB'de de toplam ürün değerinin %20'si üreticilere sağlanmıştır.

Şekil 2.6. AB'nin 2015 Yılı Bütçe Harcama Tutarları

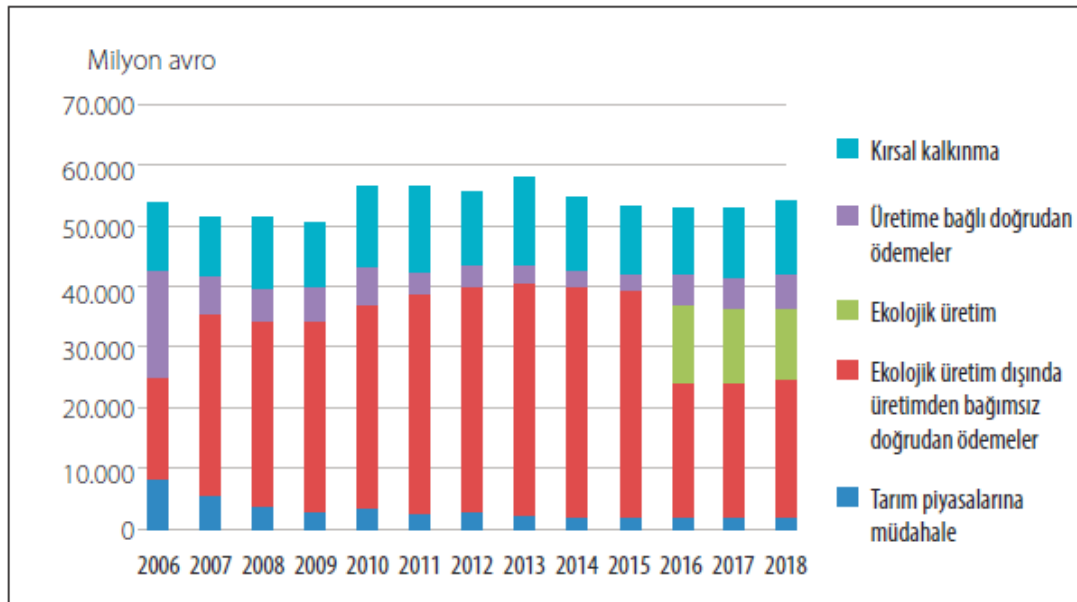
Kaynak: AB Bakanlığı, https://www.ab.gov.tr/files/EMPB/ab_butcesi.pdf

AB bütçesinde yapılan toplam harcamanın tarım sektörüne ayrılan rakamın %40 olduğu Şekil 2.6'da görülmektedir. Bu oran 2018 ve 2019 yıllarında da %40

olarak gerekleŒmiŒ ve 2020 yılında ise %38 olarak planlanmıŒtır (Anadolu Ajansı, www.aa.com.tr).

AB’de tarımsal destekleme harcamalarının muhteviyatı ise, 2013-2020 bütçesinde %73,6 oranında doğrudan ve piyasa düzenlemeleri destekleri, %23,4 kırsal kalkınma destekleri olarak planlanmıŒtır. 2015 yılında AB bütçesinde toplam harcama tutarı 141,2 milyar avro, toplam tarımsal destek ödemeleri 54,3 milyar avro olup, oranlandığında %38’lik kısmı tarımsal teŒvik olarak denmiŒtir (European Commission, 2011: 25).

Œekil 2.7. AB Bütçesinde Tarımsal Sektöre Ait Harcama Kalemleri

Kaynak: www.eca.europa.eu

Œekil 2.7’te AB’nin tarım sektörüne yapmıŒ olduğu desteklemeleri ve harcamaları göstermektedir. 2007 yılından itibaren aslan payını doğrudan demeler almakta iken, 2016 yılından itibaren bu oran azalmıŒ ve ekolojik üretime yönelik harcamalar yapılmaya baŒlanmıŒtır. Kırsal kalkınmaya iliŒkin yapılan ödemelerin ise yıllar itibariyle istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir.

2019 yılında ise toplam harcamalar 148,2 milyar avro olarak belirlenmiş ve bunun %54'ü akılcı ve kapsayıcı büyümeye, %40'ı da sürdürülebilir büyüme ve doğal kaynaklara yapılması kararlaştırılmıştır (Anadolu Ajansı, www.aa.com.tr).

Sonuç olarak, Türkiye'de tarımsal desteklemeler azımsanmayacak kadar önemlidir. Çünkü 2017 yılı itibariyle tarımda istihdam edilenlerin oranı %19,4; toplam ihracat içinde tarım ürünlerinin oranı %10,4; tarım sektöründen elde edilen hasılanın GSYH'ya oranı 2018 yılı itibariyle % 5,8'dir (OECD Tarım Politikalarını İzleme ve Değerlendirme Raporu, 2019: 8).

3. BÖLÜM

TARIMSAL TEŞVİK SİSTEMİNDE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Tarımsal desteklemeler, kamu kesimi tarafından doğrudan veya dolaylı piyasa müdahalesi anlamına geldiğinden pek çok faydaların yanında bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Doğa olaylarından kaynaklanan riskleri azaltmak, kırsal kesimin kalkınmasını sağlamak, gelir dağılımında adaleti ve üretimde istikrarı sağlamak gibi amaçları gerçekleştirmek üzere desteklemeler yapılmaktadır. Bu teşvikler doğrudan gelir desteği, prim desteği, mazot-gübre-toprak analizi desteği gibi adlar adı altında yapılmaktadır. Ancak bu teşvikler bazı ürünlerde arz fazlası yaşanmasına, fiyatların piyasa fiyatına göre düşük veya yüksek olmasına, rekabetin azalmasına sebep olmaktadır.

Kamu kesiminin uygulamış olduğu piyasa regülasyonu, doktorun kangren olmuş bir uzvu kesmesi gibi titizlik, incelik ve zamanın iyi şekilde tayin edilmesi gibi hassaslık gerektiren bir operasyondur. Kaldı ki doktorun bu hastaya yapmış olduğu yanlış bir müdahale bir kişinin belki hayatına mal olurken, devletin yapmış olduğu yanlış bir müdahale tüm ülke vatandaşını etkilemektedir. Bu noktada teşhisin doğru konulup müdahalenin doğru bir zamanda ve adeta tereyağından kıl çekercesine hiçbir kesime zararı dokunmayacak şekilde yapılması en temel esastır.

Bu çalışmada tarımsal teşviklerin oluşturduğu sorunların neler olduğu ve buna ilişkin ne tür çözüm önerileri alınabileceğine dair kapsamlı bir literatür taraması yapılarak, araştırmanın amacı, metodolojisi hakkında bilgi verilecek ve anket verileri kullanılarak tanımlayıcı ve ampirik analiz yapılacaktır.

Araştırmanın ana problemi: Türkiye’de tarımsal teşvik sisteminin sorunları nelerdir ve buna dair ne tür çözüm önerileri geliştirilebilir?

Alt sorunlar

- Türkiye’de tarımsal desteklemeler, üreticinin maliyetlerini yeterli düzeyde azaltabilmekte midir?

- Desteklemeler, üreticinin finansmana ihtiyaç duyduğu zamanda ödenmekte midir?
- Destekleme miktarları, çiftçinin üretim için ihtiyaç duyduğu malzemenin (gübre, mazot, tohum) piyasa fiyatları dikkate alınarak ödenmekte midir?
- Desteklemelerin kapsamı ve içeriği, çiftçi ürünü ekmeden önce mi açıklanmaktadır?
- Desteklemelerin kapsamı belirlenirken çiftçi kesimi temsilcilerinin talepleri dikkate alınıyor mu?
- Destekleme ödemeleri arazinin kira bedelini artırır mı?
- Destekleme başvurularında çok fazla bürokratik kırtasiyecilik var mıdır?
- Alan bazlı desteklemelerden olan mazot-gübre desteklemeleri birim dekar başına verilmesi, üretim miktarını ve üretim metotlarını ne yönde etkiler?
- Fark ödemesi desteklerinin, üretilen ürünün miktarına göre verilmesi etkin sonuçlar doğurur mu?

Bu soruların cevapları, Türkiye'deki mevcut tarımsal teşvik yapısının durumunu yansıtarak, iyileştirilmesine odaklanan uygun ve etkili politikaların oluşturulmasına katkıda bulunacaktır.

3.1. Literatür Taraması

Bayraktar ve Bulut (2016), Türkiye’de tarımsal desteklerin değişen yapısını ve yüksek tarımsal desteklerin nedenlerini araştırmıştır. Araştırmada 2012 yılı itibariyle Türkiye’de tarımsal desteklemelerin GSYH’ya oranı %2,1 iken, bu oran OECD ülkelerinin ortalamasında %0,94’dür. Türkiye’de bu oranın geçmiş yıllara kıyasla ümit verici olduğu; ancak yeterli olmadığı vurgulanmıştır. Bu oranın azalışının sebebi olarak 2000 yılında tarımsal desteklemeler açısından reform niteliğinde olan doğrudan gelir desteği sistemine geçilmesi olduğu değerlendirilmiştir. Türkiye’de tarımsal desteklemelerin nispi olarak yüksek olmasının nedenleri olarak tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirin düşük ve tarımsal istihdamın yüksek olması vurgulanmıştır. Ayrıca son zamanlarda arz açığı olan ürünlerin yetiştirilmesini teşvik etmek ve üretimdeki istikrarın sağlanması amacıyla fark ödemesi desteklerine ağırlık verildiği ifade edilmiştir.

Aydın ve Özkan (2017), üreticiler açısından gübre ve toprak analizi desteğini Kırklareli ili özelinde değerlendirmiştir. Çalışmada, Kırklareli iline bağlı üç ilçe ve bu ilçeye bağlı üçer köyde mukim toplam 135 üretici ile anket yapılmıştır. Üreticiler; herhangi bir desteklemeden yararlanmayanlar, sadece gübre desteği alanlar ve gübre ve toprak analiz desteğinin her ikisini alanlar şeklinde üç gruba ayrılmıştır. Çalışmada, ülkemizde gübre fiyatlarının yüksek olmasının ve gübre desteğinin kullanılan gübreye göre belirlenmemesinin desteğin yetersiz kalmasına neden olduğu ifade edilmektedir. Gübre desteği ödemelerinin, üreticinin gübre aldığı tarihte yapılmadığı ve bu nedenle ödenen desteğin gübre alımında kullanılmadığı tespit edilmiştir. Üreticilerin büyük çoğunluğu gübre desteğinin kullanılan fatura tutarına göre ve toprak analiz desteğinin devlet tarafından karşılanması gerektiği ortaya konmuştur. Ayrıca katılımcıların çoğunluğunun desteklemelerden çiftçi kayıt sistemine kayıtlı olmayan çiftçilerin de yararlanması gerektiği ve çiftçi kayıt sistemine başvurularında yaşadıkları zorlukların giderilmesi için mevzuatın basitleştirilmesi ve kolaylaştırılması gerektiği ifade edilmiştir. Çiftçilerin yeterli bilgiye sahip olmamalarından ötürü çiftçi eğitim programlarının düzenlenerek, desteklemelerle ilgili eğitimler verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Noyan (2016), yüksek lisans tezinde; Türkiye’de 2001 yılında uygulamaya başlayan Doğrudan Gelir Desteği, 2005 yılında kademeli olarak uygulamaya başlayan alan bazlı desteklemeler ve 2009 yılında Doğrudan Gelir Desteğinin kaldırılması şeklindeki değişiklikleri mercer altına almıştır. Bu değişikliklerin geçiş dönemlerinde bir kırılma olup olmadığı Cusum ve Cusum-Square testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizde destek politikalarında yapılan değişikliklerden dolayı yapısal bir kırılma olmadığı sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla 2000’li yıllarda Türkiye’de başlayan tarımsal desteklemelerdeki reformlarda uyum sağlanabildiği ve yeniliklere açık hale geldiği vurgulanmıştır.

Demirdöğen (2018), doktora tezinde; Türkiye’de tarımsal destekleme araçlarının üretim üzerindeki etkilerini ölçmüştür. Çalışmada, destekleme araçlarından fark ödemesi, mazot, gübre ve toprak analizi desteği üzerinde odaklanılmıştır. Ölçümü gerçekleştirmek için Adana’nın Ceyhan ve Yüreğir ilçelerinde mısır üreticileri tercih

edilmiş olup, anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Mazot, gübre ve toprak analizi desteklerinin etkisinin fark ödemesi desteklerinin etkisinden daha yüksek olduğu; mazot, gübre ve toprak analizi destekleri üretimden bağımsız gibi görünse de aslının farklı olduğu, üreticinin kararını parasal olarak yüksek desteklemelerden ziyade, ödenme zamanının daha çok etkilediği; desteklemelerin zamanında ödenmesi halinde mevcut üretimin artacağı sonucuna varılmıştır.

Acar ve Bulut (2009), Türkiye’de ve dünyada tarımsal destekleme politikalarındaki son gelişmeleri incelemiştir. Bu araştırma neticesinde; kırsal nüfusun yüksek olması, toplam istihdam içinde tarımsal istihdamın yüksek olması, GSYH içindeki tarımın payı ve desteklemelerin mutlak ve göreceli payının Türkiye’de, dünyadaki gelişmiş ülkelere nispeten yüksek olduğu ifade edilmiştir. Sektördeki olumsuzlukların giderilmesi için bazı öneriler geliştirilmiştir. Bunlar; tarım sektöründe çalışanların profesyonel üretim yapmalarını sağlayacak ürün standardizasyonunun yapılması; ihracat olanaklarının artırılması; ortalama maliyetleri uzun dönemde düşürecek olan işletmelerin ölçek büyüklüğünün artırılması; organik tarım ve ürün farklılaştırılmasına gidilerek üreticilerin gelir kalemlerinin çeşitlendirilmesi, tarımsal sigortanın yaygınlaştırılması, destekleme ödemelerinin miktar olarak azaltılması ve ödemelerin ihtiyaç duyduğu dönemlerde yapılması, desteklemelerin çiftçinin gelir kayıplarını telafi edici ve ürün verimliliğini artırıcı yönde olması vd.

Topçu (2008), Erzurum ili özelinde çiftçilerin tarımsal destekleme politikalarından faydalanma istekliliğinde etkili olan faktörleri anket yoluyla analiz etmiştir. Anket, Erzurum’da 125 tarım işletmesine uygulanmış ve elde edilen veriler sınırlı bağımlı değişkenli probit regresyon ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, yaş ilerledikçe ve sosyal güvence karşılığında sabit emekli maaşı alındıkça tarımsal desteklemelerden faydalanma isteğinin azaldığı; eğitim düzeyi, tarımsal faaliyet dışı ve tarımsal gelirler, çiftçi aile büyüklüğü arttıkça tarımsal desteklemelerden faydalanma isteğinin arttığı tespit edilmiştir.

Civan (2010), Türkiye’de tarımsal destek politikaları ile tarım sektörünün ekonomik büyüklüğünü Backer Modeli olan kollar oranı ile test etmiştir. Yapılan ampirik çalışmada, üretim dalının büyüklüğü arttıkça destek oranının da arttığı; ancak

üretim dalı belli bir büyüklüğe ulaştıktan sonra destek oranının azaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca yurtiçi tüketim miktarı arttıkça, üreticileri destekleyici düzenlemelerin azaldığı; ülke geliri ile destek oranlarının pozitif bir ilişkiye sahip olduğu; seçime yakın olan yıllarda destek oranının seçime uzak olan yıllara nispeten önemli ölçüde yüksek olduğu sonuçları ortaya konmuştur. Politikacıların tarımsal desteklemeleri yeniden seçilme ihtimallerini arttırmak amacıyla kullandıkları da vurgulanmıştır.

Doğan vd. (2015), Türkiye’de tarım sektörünün iktisadi gelişimi ve sorunlarını tarihi bir süreç içerisinde kaleme almıştır. Yapılan çalışmada; tarım sektörü ile sanayi sektörünün ekonomik kalkınma sürecinde sıkı bir ilişki ve etkileşim içinde olduğu, geçmişte gelişmiş ülkelerin öncelikle tarım sektörüne ağırlık vererek tarım sektörünün gelişimini sağladığı ve akabinde bu sektörden elde edilen kaynak birikimleri ile sanayileşmeyi geliştirdikleri vurgulanmıştır. Tarım sektörünün diğer sektörlerle nispeten vazgeçilmez ve stratejik bir öneme sahip olduğu ve bu özelliği ile çok uluslu işletmelerin tarım sektörüne olan ilgisinin arttığı ifade edilmiştir. Tarımsal faaliyetlerin piyasa şartlarına göre ölçeklerinin artırılması, uzman kişiler tarafından modern tarımsal yöntemler kullanılarak üretimin sürdürülebilirliğinin artırılması gerektiği ve tüm bu yenilikleri takip edebilmek için muhasebe bilgi sisteminin aktif olarak kullanılması gerektiği sonucu ortaya konulmuştur.

Yukarıda yapılan çalışmalarda Türkiye’de tarım sektörünün, diğer gelişmiş ülkelere nispeten ne aşamada olduğu ve sistemde yaşanan sorunlar ortaya konulmuş, çiftçilerin üretimlerini istikrarlı bir şekilde devam ettirmeleri ve katlanmış olduğu maliyetleri azaltabilmesi için tarımsal desteklemelerin çözüm olacağı ortaya konulmuştur. Ancak çözüm yolu olarak görülen tarımsal desteklemelerin türü, zamanlaması vb. eksiklikler bulunmaktadır. Çalışmamızda tarımsal desteklemelerin ne tür olumsuzlukları olduğu ve bu olumsuzlukların nasıl çözülebileceğine yönelik oluşturulan anket sonuçları ortaya konacaktır.

3.2. Araştırmanın Amacı

Tarımsal desteklemeler üreticinin maliyetlerini karşılamak, üreticinin karşılaştığı kuraklık, sel felaketi gibi doğa olaylarına karşı riskleri minimize etmek,

üretimde istikrarı sağlamak, kırsal kesimin kalkınmasını gibi amaçları gerçekleştirmek üzere verilmektedir.

Çalışma kamu tarafından sağlanan üreticiye sağlanan desteklemelerin maksimum faydaya dönüşmesi amacıyla, tarımsal desteklemelerin sorunlarını tespit etmek ve tespit edilen sorunlara karşı çözüm önerileri ortaya koymaktadır. Bu sayede, üreticiye ödenen tarımsal desteklemelerin tarımsal üretimin maliyetinde kullanılması, üreticinin başka kanallar aracılığıyla finansman arama ihtiyacının ortadan kalkması sağlanmaktadır. Ayrıca tarımsal desteklemelerin etkin ve verimli bir şekilde kullanılması, makro ölçekte ülke ekonomisine – mikro ölçekte tarımsal destekleme alan üreticiye maksimum düzeyde katma değer sağlamaktadır.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

- 1- Araştırma Konya ili sınırları içinde tarımsal destekleme alan üreticilerin görüşleri ile sınırlıdır.
- 2- Araştırma tarımsal desteklemelerin sorunları ve çözüm önerileri için tasarlanan ifadelerle sınırlıdır.
- 3- Araştırma Konya ili sınırları içinde 2020 yılı ocak ayı içinde tarımsal destekleme alan 394 üreticinin görüşleri ile sınırlıdır.

3.4. Araştırma Yöntemi

Araştırmadaki birincil veriler, anket formları aracılığıyla toplanmıştır. Anketler çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Çevrimiçi anket yapmanın nedeni, araştırma döneminde Koronavirüs (Covid 19) salgınının ortaya çıkmasıdır. Böyle bir durumda mülakat gibi diğer veri toplama yöntemleri ile verilerin toplanması, riskli olduğu için uygun görülmemiştir. Anketlerin hedef kitlesi, Konya ilinde tarımsal destekleme alan bireylerdir.

Anket yoluyla elde edilmiş veriler SPSS 23 programından yararlanarak analiz edilmiştir. Tarımsal desteklemelerin sorunları ve çözüm önerilerini anlamak için

deskriptif analiz metodu (frekans ve yüzde tabloları kullanması gibi) ve Fisher Ki-Kare Testi kullanılmıştır.

3.5. Evren ve Örneklem

2019 yılında Konya'da tarımsal destekleme alan toplam birey sayısı (evren) N=86.000 kişidir. Evrenin temsil edilmesi için rastgele örnekleme yöntemi ile %5 hata payı ve %95 güven seviyesinde evrenin temsil gücünü sağlayabileceği birey sayısı 380 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ise ankete katılan toplam (örneklem) destekleme alan 394 bireyden elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

3.6. Tanımlayıcı Analizin Bulguları

3.6.1. Demografik İstatistikler

Anket, tarımsal desteklemelerin sorunlarına ve çözüm önerilerine ilişkin ana göstergelerine ait bilgilere ilaveten katılımcıların cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyleri, tarımsal tecrübe yılı, tarım harici gelir sağlayıcı başka faaliyetinin bulunup bulunmadığı, ekipman sayıları, yetiştirilen ürünlere ait bilgiler, ekim alanı vb. bilgileri de içermektedir.

Tablo 3.1. Katılımcıların Demografik İstatistikleri

Yaş	n	% Yüzde
20-30	22	5,6
31-40	126	32,0
41-50	115	29,2
51-60	91	23,1
61 ve üzeri	40	10,2
Cinsiyet	n	% Yüzde
Erkek	372	94,4
Kadın	22	5,6
Eğitim	n	% Yüzde
Okur - Yazar Değil	6	1,5
İlkokul	278	70,6
Ortaokul	70	17,8
Lise	32	8,1
Üniversite ve üzeri	8	2,0
Traktör Sayısı	n	% Yüzde
0 Adet	65	16,4
1 Adet	241	61,2

2 Adet	79	20,1
3 Adet	9	2,3
Biçerdöver Sayısı	n	% Yüzde
0 Adet	383	97,2
1 Adet	11	2,8
Tarım Harici Gelir Getirici Faaliyeti Olup Olmadığı	n	% Yüzde
Evet	181	45,9
Hayır	213	54,1
Yetiştirilen Ürünler	n	% Yüzde
Tahıl	300	76,1
Baklagiller	247	62,7
Sebze	15	18,5
Meyve	23	9,6
En çok Yetiştirilen Ürün	n	% Yüzde
Tahıl	252	64,0
Baklagiller	122	31,0
Sebze	14	3,6
Meyve	6	1,5
Mazot-Gübre Desteğini Ne Zamandır Aldığı	n	% Yüzde
1 Yıl	12	3
2 Yıl	30	7,6
3 Yıl	31	7,9
4 Yıl ve üzeri	321	81,5
Yurtiçi Sertifikalı Tohum Desteğini Ne Zamandır Aldığı	n	% Yüzde
Hiçbir Zaman	174	44,4
1 Yıl	19	4,8
2 Yıl	31	7,9
3 Yıl	33	8,4
4 Yıl ve üzeri	135	34,5
Fark Ödemesi Desteğini Ne Zamandır Aldığı	n	% Yüzde
Hiçbir Zaman	36	9,2
1 Yıl	12	3,1
2 Yıl	19	4,8
3 Yıl	30	7,6

4 Yıl ve üzeri 296 75,3

Tablo 3.1'de yer aldığı üzere ankete katılan toplam 394 kişinin %94,4'ü erkek, %5,6'sı kadındır. Katılımcıların % 1,5'i okur-yazar değil, %70,6'sı ilkokul, %17,8'i ortaokul, %8,1'i lise ve %2'si üniversite veya daha fazla düzeyde eğitim görmüşlerdir. Katılımcıların % 5,58'si (20-30) yaş arası, % 31,98'i (31-40) yaş arası, % 29,19'ı (41-50) yaş arası, % 23,1'i (51-60) yaş arası ve % 10,15'i (61 ve üzeri) gruplarında yer almaktadır. Katılımcıların %54,1'i sadece tarımsal faaliyetle iştiğal ederken %45,9'unun tarım harici gelir getirici başka bir faaliyetle de (emeklilik dâhil) iştiğal etmektedir. Katılımcıların %61,2'si bir traktöre, %20,1'i iki traktöre, %2,3'ü 3 traktöre sahipken %16,4'ü traktöre sahip değildir. Aynı şekilde %2,8'i bir biçerdövere sahipken %97,2'si biçerdövere sahip değildir. Katılımcıların en çok yetiştirdikleri ürünlerin; %64'ü tahıl, %31'i baklagiller, %3,6'sı sebze ve %1,5'i meyvedir. Dört yıl ve daha fazla mazot-gübre desteklemesi alanlar %81,5, yurtiçi sertifikalı tohum desteği alanlar %34,4 ve fiyat ödemesi desteği alanların oranı %75,3'dür.

3.6.2. Tarımsal Desteklemelerin Sorunlarına Ait Bulgular

Araştırma kapsamında katılımcıların tarımsal destekleme sorunlarına ilişkin sorulan sorulardan elde edilen veriler Tablo 3.2'de yer almaktadır.

Tablo 3.2. Tarımsal Desteklemelerin Sorunlarına İlişkin Düşüncelerinin Dağılımı

Tarımsal Desteklemelerin Sorunları	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Destekleme ödemeleri, üretilen mamulün piyasa fiyatı dikkate alınmadan hesaplanmaktadır.	1	0,25	18	4,57	19	4,82	162	41,12	194	49,24
Destekleme ödemeleri, üretilen mamulün üretim maliyetleri dikkate alınmadan hesaplanmaktadır.	1	0,25	14	3,55	12	3,05	161	40,86	206	52,28
Desteklemelerin yeterli miktarda verilmemesi, çiftçinin yaşam standardını düşürmektedir.	11	2,79	37	9,39	28	7,11	174	44,16	144	36,55

Desteklemeler, katlanmış olduğumuz maliyetlerimizi yeterli düzeyde karşılamamaktadır.	1	0,25	9	2,28	10	2,54	126	31,98	248	62,94
Desteklemelere ilişkin açıklamalar veya miktarlar, çiftçi ürünü ektikten sonra belirlenmektedir.	3	0,76	24	6,09	30	7,61	112	28,43	225	57,11
Destekleme ödemeleri finansmana ihtiyaç duyulan zamanda ödenmemektedir.	1	0,25	18	4,57	19	4,82	57	14,47	299	75,89
Desteklemelerin kapsamı (içeriği veya belirlenen tutarlar) çiftçiyi temsil eden temsilcisi olmadan, doğrudan kamu tarafından belirlenmektedir.	9	2,28	26	6,60	28	7,11	107	27,16	134	34,01
Tarımsal desteklemeler arazinin kira bedelini arttırmaktadır.	85	21,57	133	33,76	75	19,04	63	15,99	38	9,64
Desteklemelerin çok çeşitli kalemlerden oluşması, çok fazla karmaşıklığa neden olmaktadır.	5	1,27	19	4,82	23	5,84	226	57,36	121	30,71
Destekleme başvurularında çok fazla bürokratik kırtasiyecilik (çok fazla evrak isteme, imzaya çağırma, vs.) vardır.	3	0,76	25	6,35	60	15,23	162	41,12	144	36,55
Desteklemeye başvurmak çok fazla zamanımızı aldığından meşakkatlidir.	7	1,78	47	11,93	74	18,78	174	44,16	92	23,35
Desteklemeler, finansmana ihtiyaç duyduğum zamanda ödenmediği için kredi kullanmak zorunda kaldım.	38	9,64	75	19,04	31	7,87	106	26,90	144	36,55
Alan bazlı desteklemelerin en önemli kalemi olan mazot - gübre desteklemelerinin, üretim miktarı dikkate alınmadan birim dekar başına verilmesi, üretim miktarını olumsuz etkilemektedir.	12	3,05	54	13,71	21	5,33	183	46,45	124	31,47
Mazot - gübre desteklemelerinin, üretim miktarı dikkate alınmadan birim dekar başına verilmesi, üretim metotları gibi (daha fazla verim, organik ürün, vs.) unsurların dikkate alınmamasına neden olmaktadır.	17	4,31	46	11,68	34	8,63	174	44,16	123	31,22
Mazot - gübre desteklemelerinin, üretim miktarı dikkate alınmadan	24	6,09	46	11,68	42	10,66	173	43,91	109	27,66

birim dekar başına verilmesi, cari veya hedeflenen üretim miktarının dikkate alınmamasına neden olmaktadır.											
Mazot - gübre desteklemelerinin dekar başına verilmesi, gelir dağılımı üzerinde bozucu etki yapmaktadır.	27	6,85	65	16,50	74	18,78	155	39,34	73	18,53	
Gübre - mazot desteklemeleri, gübre fiyatları dikkate alınmadan belirlenmektedir.	1	0,25	10	2,54	21	5,33	151	38,32	211	53,55	
Gübre - mazot desteklemeleri, mazot fiyatları dikkate alınmadan belirlenmektedir.	2	0,51	9	2,28	18	4,57	113	28,68	252	63,96	
Sertifikalı tohumluk üretimi konusunda destekler arzu edilen düzeyde değildir.	1	0,25	9	2,28	60	15,23	207	52,54	117	29,70	
Sertifikalı tohumluk kullanımı konusunda destekler arzu edilen düzeyde değildir.	2	0,51	6	1,52	59	14,97	172	43,65	155	39,34	
Yurtiçi Sertifikalı Tohum Kullanım Desteği, sertifikalı tohumun satış fiyatı dikkate alınmadan belirlenmektedir.	2	0,51	13	3,30	60	15,23	171	43,40	148	37,56	
Fark ödemesi desteklerinin, üretilen ürünün miktarına göre verilmesi adil bir yöntem değildir.	110	27,92	141	35,79	56	14,21	57	14,47	30	7,61	
Fark ödemesi destekleri üretilen ürünün miktarına göre verildiğinden, çiftçi daha fazla fark ödemesi desteği alabilmek için, gerçekte ürettiğinden daha fazlasını belgelendirip ilgili kamu idaresine ibraz ederek, yanlış beyanda bulunmaktadır.	267	67,77	74	18,78	26	6,60	18	4,57	9	2,28	
Fark ödemesi destekleri, üretilen ürünün piyasa fiyatı dikkate alınmadan verilmektedir.	8	2,03	16	4,06	29	7,36	249	63,20	92	23,35	

Katılımcıların %85'i, "Destekleme ödemeleri, üretilen mamulün piyasa fiyatı dikkate alınmadan hesaplanmaktadır", "Destekleme ödemeleri, üretilen mamulün üretim maliyetleri dikkate alınmadan hesaplanmaktadır", "Desteklemeler, katlanmış olduğumuz maliyetlerimizi yeterli düzeyde karşılamamaktadır", "Destekleme

ödemeleri finansmana ihtiyaç duyulan zamanda ödenmemektedir”, “Desteklemelere ilişkin açıklamalar veya miktarlar, çiftçi ürünü ektikten sonra belirlenmektedir” ifadelerine katıldığını belirtmiştir. Desteklemeler zamanında ödenmediği için kredi kullananların oranı %63,4 iken, kullanmayanların oranı %28,6’dır.

Katılımcıların %70’i: *“Desteklemelerin çok çeşitli kalemlerden oluşması, çok fazla karmaşıklığa neden olmaktadır”, “Destekleme başvurularında çok fazla bürokratik kırtasiyecilik (çok fazla evrak isteme, imzaya çağırma, vs.) vardır”, “Desteklemeye başvurmak çok fazla zamanımızı aldığından meşakkatlidir”* görüşlerine katıldığını beyan etmiştir.

Tarımsal desteklemelerin yeterli miktarda verilmemesinin, çiftçinin yaşam standardını düşürdüğü fikrine katılımcıların %80,7’si katılmıştır. Katılımcıların %84’ü, desteklemelerin kapsamının, çiftçi kesimi temsilcileri olmadan doğrudan kamu kesimi tarafından belirlendiğine katıldığını ifade etmiştir. Ayrıca katılımcıların % 55,3’ü tarımsal desteklemelerin arazinin kira bedelini arttırmayacağını, %25,6’sı arttıracığını belirtmiştir.

Mazot-Gübre desteklemelerinin üretim miktarı dikkate alınmadan, dekar başına verilmesinin üretim miktarını olumsuz etkilediği, üretim metotlarını dışladığı, cari ve hedeflenen üretim miktarının dikkate alınmamasına sebep olduğunu ve gelir dağılımı üzerinde bozucu etki yaptığını katılanların oranı %70’in üzerindedir. Mazot ve gübre fiyatları dikkate alınmadan mazot-gübre desteklemelerinin belirlendiğini ifade edenlerin oranı %90’ın üzerindedir.

Sertifikalı tohumluk üretimini ve kullanımını konusunda desteklerin arzu edilen düzeyde olmadığını ve sertifikalı tohum desteğinin piyasa fiyatı dikkate alınmadan belirlendiğinin ifade edenlerin oranı %80’in üzerindedir.

Fark ödemesi desteğinin üretilen ürüne göre verilmesi gerektiğini savunanların oranı %63,7, savunmayanların oranı ise %22’dir. Fark ödemesi desteği üretilen ürünün piyasa fiyatı dikkate alınmadan hesaplandığını savunanların oranı %86,5’dir. Daha fazla fark ödemesi alabilmek için, gerçekte ürettiğinden daha fazlasını belgelendirerek

kamu idaresine yanlış beyanda bulunulması gerektiğine katılanların oranı %6,8 iken, katılmayanların oranı %86,5'dir.

3.6.3. Yaşanan Sorunlara Sunulan Çözüm Önerilerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında katılımcıların tarımsal desteklemelerde yaşanan sorunlara ilişkin çözüm önerilerine dair sorulan sorulardan elde edilen veriler Tablo 3.3'de yer almaktadır.

Tablo 3.3. Tarımsal Desteklemelerin Çözüm Önerilerine İlişkin Düşüncelerinin Dağılımı

Tarımsal Desteklemelerin Çözüm Önerileri	Kesinlikle Katılıyor		Katılıyor		Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Destekleme kalemlerinin çeşitliliği az ve sade olmalıdır.	2	0,51	5	1,27	7	1,78	226	57,36	154	39,09
Desteklemelerin içeriği veya miktarları, piyasada oluşan fiyatlar dikkate alınarak planlanmalıdır.	1	0,25	2	0,51	5	1,27	189	47,97	197	50,00
Desteklemelerin içeriği veya miktarları, üretim maliyetleri dikkate alınarak planlanmalıdır.	0	0,00	1	0,25	6	1,52	140	35,53	247	62,69
Destekleme ödemeleri, çiftçinin finansmana ihtiyaç duyduğu zamanda yapılmalıdır.	0	0,00	1	0,25	5	1,27	116	29,44	272	69,04
Desteklemelere ilişkin açıklamalar çiftçi ekim desenini belirlemeden önce yapılmalıdır.	10	2,54	11	2,79	6	1,52	141	35,79	226	57,36
Tarımsal desteklemelerin niteliğini, kapsamını veya güncellemelerini belirlemek üzere, gerek özel sektör gerekse kamu kesiminden oluşan bir yetkili kurul oluşturulmalıdır.	1	0,25	8	2,03	17	4,31	188	47,72	180	45,69
Dışa bağımlı olduğumuz ürünler de destekleme kapsamına alınmalıdır.	0	0,00	7	1,78	21	5,33	190	48,22	176	44,67
Tarımsal desteklemeler, arz açığı olan (talebi karşılayamayan) ürünlere	5	1,27	21	5,33	57	14,47	166	42,13	145	36,80

verilirse bu ürünlerin ithalatı azalacaktır.										
Desteklemeler konusunda ilgili mercilerce (örneğin; tarım il/ilçe müdürlükleri, kooperatifler, vs.) eğitimler verilirse, desteklemelerden daha etkin bir şekilde yararlanılacaktır.	4	1,02	15	3,81	43	10,91	194	49,24	138	35,03
Tarımsal desteklemelerde artış olması, tarımsal istihdam üzerinde pozitif etki oluşturur.	5	1,27	30	7,61	36	9,14	170	43,15	152	38,58
Tarımsal desteklemelerin yeterli düzeyde ve istikrarlı bir şekilde yapılması, çiftçilerin yaşam standartlarının yükselmesine ve ülkenin gelişmişlik düzeyine olumlu yansiyacaktır.	9	2,28	22	5,58	31	7,87	169	42,89	163	41,37
Üretim maliyetimize yeterli düzeyde katkı sunacak desteklemeler, üretimimizi sürdürülebilir hale getirecektir.	4	1,02	20	5,08	29	7,36	169	42,89	172	43,65
Tarımsal desteklemeler, üretimin miktarının artmasına neden olmaktadır.	8	2,03	24	6,09	30	7,61	159	40,36	175	44,42
Tarımsal desteklemeler, ekilen alanının artmasına neden olmaktadır.	6	1,52	32	8,12	33	8,38	154	39,09	169	42,89
Mazot - gübre desteklemelerinin tutarı, piyasa fiyatına göre belirlenmelidir.	0	0,00	3	0,76	5	1,27	184	46,70	202	51,27
Gübre desteğemesi, gübre almadan önce ödenmelidir.	11	2,79	14	3,55	7	1,78	148	37,56	214	54,31
Gübre desteklemeleri, gübre alış faturasına göre verilmelidir.	0	0,00	2	0,51	11	2,79	182	46,19	199	50,51
Gübre desteklemeleri, toprak analizi sonucunda belirlenen gübrenin fatura tutarına göre verilmelidir.	4	1,02	12	3,05	48	12,18	187	47,46	143	36,29
Toprak analizi desteğinin tamamı devlet tarafından ücretsiz olarak yapılmalıdır.	24	6,09	78	19,80	38	9,64	140	35,53	114	28,93

Sertifikalı tohumluk üretimi konusunda destekler arttırılmalıdır.	0	0,00	1	0,25	40	10,15	218	55,33	135	34,26
Sertifikalı tohumluk kullanımı konusunda destekler arttırılmalıdır.	0	0,00	2	0,51	37	9,39	198	50,25	157	39,85
Yurtiçi sertifikalı tohum kullanım desteği, sertifikalı tohumun fiyatı dikkate alınarak belirlenmelidir.	0	0,00	3	0,76	35	8,88	175	44,42	181	45,94
Ürünün miktarı dikkate alınarak ödenen Fark Ödemeleri Desteği, daha etkin bir destekleme yöntemidir.	10	2,54	36	9,14	26	6,60	137	34,77	185	46,95
Fark ödemesi destekleri üretim miktarına göre değil, üretilen arazinin büyüklüğüne göre verilmelidir.	156	39,59	120	30,46	52	13,20	34	8,63	32	8,12

Katılımcıların %93'ünden fazlası “Desteklemelerin içeriği veya miktarları, piyasada oluşan fiyatlar dikkate alınarak planlanmalıdır” , “Desteklemelerin içeriği veya miktarları, üretim maliyetleri dikkate alınarak planlanmalıdır” , “Destekleme ödemeleri, çiftçinin finansmana ihtiyaç duyduğu zamanda yapılmalıdır” , “Desteklemelere ilişkin açıklamalar çiftçi ekim desenini belirlemeden önce yapılmalıdır” ifadelerine katıldıklarını belirtmiştir.

Tarımsal desteklemelerin yeterli ve istikrarlı bir şekilde verilmesinin tarımsal istihdamı arttıracığını, çiftçinin yaşam standardını ve ülkenin gelişmişlik düzeyini olumlu etkileyeceğini, üretimi sürdürebilir hale getireceğini, üretim miktarını ve ekilen alanı arttıracığını savunanların oranı %80'in üzerindedir.

Destekleme kalemlerinin çeşitliliğinin az ve sade olmasını isteyenlerin oranı %96,4'tür. Tarımsal desteklemelerin içeriği belirlenirken gerek özel sektör gerekse kamu kesimi tarafında yetkili bir kurul oluşturulmasını isteyenlerin oranı %93,4'tür. Desteklemeler konusunda eğitimler verilmesi gerektiğini ve bu sayede desteklemelerden daha etkin bir şekilde faydalanılacağını savunanların oranı ise %84,2'dir.

Dışa bağımlı olan ürünlerin destekleme kapsamına alınması gerektiğini düşünenlerin oranı %92,8'dir. Tarımsal desteklemelerin arz açığı olan ürünlere verilmesi durumunda ürünlerin ithalatının azalacağını düşünenlerin oranı %78,9'dur.

Mazot-gübre desteklerinin piyasa fiyatına göre belirlenmesi gerektiğini düşünenler % 97,9'dur. Gübre desteklemelerin gübre almadan önce ödenmesi gerektiğini düşünenlerin oranı % 91,8; gübre alış faturasına göre verilmesi gerektiğini düşünenler %96,7; toprak analizi sonucunda belirlenen gübre fiyatına göre verilmesi gerektiğini düşünenlerin oranı %83,7'dir.

Toprak analizi desteğinin tamamının devlet tarafından ücretsiz olarak yapılması gerektiğini savunanların oranı %64,4 iken, savunmayanların oranı % 25,8'dir. Sertifikalı tohumluk üretimi ve kullanımı konusunda desteklemelerin artırılması ve sertifikalı tohum desteğinin, sertifikalı tohumun piyasa fiyatına göre belirlenmesi gerektiğini savunanların oranı % 90 civarındadır. Fark ödemesi desteğinin ürünün miktarına göre verilmesini isteyenlerin oranı % 81,7 iken, fark ödemesi desteğinin arazinin büyüklüğüne göre verilmesini isteyenlerin oranı %16,75'dir.

3.6.4. Ki-Kare Analiz Bulguları

Bu bölümde katılımcıların tarımsal desteklemelerin sorunlarına ve çözüm önerilerine ilişkin belirlenen bazı sorulara katılma durumu ile başka gelir getirici faaliyet durumu arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenecektir.

H1: “Desteklemeler, finansmana ihtiyaç duyduğum zamanda ödenmediği için kredi kullanmak zorunda kaldım” diyenler ile tarım harici başka gelir getirici faaliyeti olanların durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1 hipotezinde ifade edilen tarım harici başka faaliyeti olup olmama durumu ile desteklemelerin zamanında ödenmemesinden ötürü kredi kullanmak zorunda kalanlar arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına ilişkin Ki-Kare testlerinin sonuçları Tablo 3.4'te yer verilmiştir.

Tablo 3.4. Tarım Harici Başka Gelir Getirici Faaliyeti Durumu ile Kredi Kullanma Durumunun İstatistikleri

İfade	Katılma Durumu	Tarım Harici Gelir Getirici Başka Faaliyeti Olup Olmadığı Durumu		
		Evet	Hayır	Toplam
Desteklemeler, finansmana ihtiyaç duyduğum zamanda ödenmediği için kredi kullanmak zorunda kaldım.	Kesinlikle Katılıyorum	33 (%18,2)	111 (%52,1)	144 (%36,5)
	Katılıyorum	34 (%18,8)	72 (%33,8)	106 (%27,0)
	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	13 (%7,2)	18 (%8,4)	31 (%7,8)
	Katılmıyorum	67 (%37,0)	8 (%3,8)	75 (%19,0)
	Kesinlikle Katılmıyorum	34 (18,8)	4 (%1,9)	38 (%9,7)
Fisher Ki-Kare Testi: p=0,00				

Yapılan Fisher Ki-Kare testine göre; katılımcıların “*Desteklemeler, finansmana ihtiyaç duyduğum zamanda ödenmediği için kredi kullanmak zorunda kaldım*” ifadesine katılma durumları ile tarım harici başka gelir getirici faaliyeti olup olmadığına dair durumları arasında 0,05 hata düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur (p=0,00). Tablo 3.4’teki değerlere göre tarım harici başka geliri olmayanların, desteklemelerin zamanında ödenmemesinden ötürü kredi kullanmak zorunda olanların oranı %85,9 iken, tarım harici başka gelir getirici faaliyeti olup kredi kullanmak zorunda olanların oranı ise %37’dir. Dolayısıyla tarımsal desteklemelerin zamanında ödenmemesinden dolayı kredi kullanmak zorunda olanlar, ekseriyetle tarım harici gelir getirici başka faaliyeti olmayanlardır. Tarım harici gelir getirici başka faaliyeti olanlar, destekleme ödemeleri zamanında ödenmese dahi, krediye nispeten daha az ihtiyaç duymaktadırlar. Yani tarımsal üretim için ihtiyaç duydukları finansmanı diğer faaliyetlerinden karşılayabilmektedirler. Bu noktada destekleme ödemeleri şayet tüm kesime zamanında ödenemeyecekse, tarım harici başka faaliyeti olmayanlara bir an önce ödenmesi veya bu kesime kredi avantajı sunulması manidar olacaktır.

H2: “Toprak analizi desteğinin tamamı devlet tarafından ücretsiz olarak yapılmalıdır” diyenler ile tarım harici başka gelir getirici faaliyeti olanların durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2 hipotezinde ifade edilen tarım harici başka faaliyeti olup olmama durumu ile toprak analizi desteğinin devlet tarafından ücretsiz olarak yapılması arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına ilişkin Ki-Kare testlerinin sonuçları Tablo 3.5'te yer verilmiştir.

Tablo 3.5. Tarım Harici Başka Gelir Getirici Faaliyeti Durumu ile Toprak Analizi Desteğinin Ücretsiz Yapılması Durumunun İstatistikleri

İfade	Katılma Durumu	Tarım Harici Gelir Getirici Başka Faaliyeti Olup Olmadığı Durumu		
		Evvet	Hayır	Toplam
Toprak analizi desteğinin tamamı devlet tarafından ücretsiz olarak yapılmalıdır.	Kesinlikle Katılıyorum	48 (%26,5)	66 (%31,0)	114 (%28,9)
	Katılıyorum	68 (%37,6)	72 (%33,8)	140 (%35,5)
	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	13 (%7,2)	25 (%11,7)	38 (%9,6)
	Katılmıyorum	38 (%21,0)	40 (%18,8)	78 (%19,8)
	Kesinlikle Katılmıyorum	14 (%7,7)	10 (%4,7)	24 (%6,1)
Fisher Ki-Kare Testi: p=0,298				

Tablo 3.5'teki "*Toprak analizi desteğinin tamamı devlet tarafından ücretsiz olarak yapılmalıdır*" ifadesine katılma durumları ile tarım harici başka gelir getirici faaliyeti olup olmadığına dair durumları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı anlaşılmıştır (p=0,298). Katılımcıların tarım haricinde gelir getirici başka bir faaliyeti olsa da, olmasa da toprak analizinin devlet tarafından ücretsiz olarak yapılması istenmektedir.

H3: Destekleme miktarları, yeterli ekipmana sahip çiftçinin yaşam standardında bir etkiye sahip değildir.

H3 hipotezinde "Desteklemelerin yeterli miktarda verilmemesi, çiftçinin yaşam standardını düşürmektedir" sorusu ile ekipman sayısı (biçerdöver ve traktör sayıları) Ki-kare yöntemine göre analiz edilerek, destekleme miktarlarının yeterli ekipmana sahip çiftçinin yaşam standartına etkisi olup olmadığı Tablo 3.6 ve Tablo 3.7'de yer almaktadır.

Tablo 3.6. Biçerdöver Sayısı İle Çiftçinin Yaşam Standardı Arasındaki İstatistikî Bulgu

Katılma Durumu	Biçer Döver Sayısı			
	0	1	Toplam	
Desteklemelerin yeterli miktarda verilmemesi, çiftçinin yaşam standardını düşürmektedir	Kesinlikle Katılıyorum	139 (%36,1)	5 (%45,4)	144 (%36,5)
	Katılıyorum	170 (%44,2)	4 (%36,3)	174 (%44,1)
	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	28 (%7,2)	0 (%0)	28 (%7,1)
	Katılmıyorum	36 (%9,4)	1(%9,1)	37 (%9,39)
	Kesinlikle Katılmıyorum	10 (%2,6)	1 (%9,1)	11 (%2,8)

Fisher Ki-Kare Testi: p=0,589

Tablo 3.6’da “Desteklemelerin yeterli miktarda verilmemesi, çiftçinin yaşam standardını düşürmektedir” sorusu ile biçerdöver sayısı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulgusuna varılmıştır (p=0,598).

Tablo 3.7. Traktör Sayısı İle Çiftçinin Yaşam Standardı Arasındaki İstatistikî Bulgu

Katılma Durumu	Traktör Sayısı				Toplam	
	0	1	2	3		
Desteklemelerin yeterli miktarda verilmemesi, çiftçinin yaşam standardını düşürmektedir	Kesinlikle Katılıyorum	21 (%32,3)	93 (%38,5)	28 (%7,1)	2 (%22,2)	144 (%36,5)
	Katılıyorum	35 (%53,8)	113 (%46,9)	23 (%5,8)	3 (%33,3)	174 (%44,1)
	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	5 (%7,7)	11 (%4,5)	10 (%2,5)	2 (%22,2)	28 (%7,1)
	Katılmıyorum	4 (%6,1)	18 (%7,4)	13 (%3,2)	2 (%22,2)	37 (%9,39)
	Kesinlikle Katılmıyorum	0 (%0)	6 (%2,5)	5 (%1,3)	0 (%0)	11 (%2,8)

Fisher Ki-Kare Testi: p=0,004

Tablo 3.7’de “Desteklemelerin yeterli miktarda verilmemesi, çiftçinin yaşam standardını düşürmektedir” sorusu ile traktör sayısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna varılmıştır (p=0,004). Traktör sayısı birden fazla arttıkça tarımsal desteklemelerin yaşam standartını daha az düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır.

H4: Eğitim düzeyi, fazla sayıdaki desteklemelerden istifade düzeyini etkilemektedir. Bu hipoteze göre eğitim düzeyi ile “Desteklemelerin çok çeşitli kalemlerden oluşması, çok fazla karmaşıklığa neden olmaktadır” sorusu Ki-kare yöntemine göre analiz edildiğinde Tablo 3.8’de yer alan sonuca ulaşılmıştır.

Tablo 3.8. Eğitim Düzeyi ile Destekleme Kalemlerinin Karmaşıklığı Arasındaki İstatistiksel Bulgu

	Katılma Durumu	Eğitim Düzeyi				Toplam	
		Okur - Yazar Değil	İlkokul	Ortaokul	Lise		Üniversite ve üzeri
Desteklemelerin çok çeşitli kalemlerden oluşması, çok fazla karmaşıklığa neden olmaktadır	Kesinlikle Katılıyorum	4 (%66,6)	87 (%31,3)	22 (%31,4)	5 (%15,6)	3 (%37,5)	121 (%30,7)
	Katılıyorum	1 (%16,6)	161 (%58)	42 (%60)	20 (%62,5)	2 (%25)	226 (%57,3)
	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	0 (%0)	17 (%6,1)	3 (%4,2)	2 (%6,2)	1 (%12,5)	23 (%5,9)
	Katılmıyorum	1 (%16,6)	11 (%4)	2 (%2,8)	3 (%9,3)	2 (%25)	19 (%4,8)
	Kesinlikle Katılmıyorum	0 (%)	2 (%0,7)	1 (%1,4)	2 (%6,2)	0 (%0)	5 (%1,3)

Fisher Ki-Kare Testi: p=0,035

Tablo 3.8’de eğitim düzeyi ile destekleme kalemlerinin karmaşıklığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu, eğitim düzeyi arttıkça destekleme kalemlerinin daha az karmaşık hale geldiği sonucuna varılmıştır (p=0,035).

H5: Yaş düzeyi, fazla sayıdaki desteklemelerden istifade düzeyini etkilemektedir. Bu hipoteze göre yaş düzeyi ile “Desteklemelerin çok çeşitli kalemlerden oluşması, çok fazla karmaşıklığa neden olmaktadır” sorusu Ki-kare yöntemine göre analiz edildiğinde Tablo 3.9’da yer alan sonuca ulaşılmıştır.

Tablo 3.9. Yaş Grubu ile Destekleme Kalemlerinin Karmaşıklığı Arasındaki İstatistiksel Bulgu

	Katılma Durumu	Yaş Grubu				Toplam	
		20-30	31-40	41-50	51-60		61 ve üzeri
Desteklemelerin çok çeşitli	Kesinlikle Katılıyorum	2 (%9)	39 (%31,2)	38 (%32,7)	24 (%26,3)	18 (%45)	121 (%30,7)

kalemlerden oluşması, çok fazla karmaşıklığa neden olmaktadır.	Katılıyorum	16 (%72,7)	73 (%58,4)	68 (%58,6)	49 (%53,9)	20 (%50)	226 (%57,3)
	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	3 (%13,6)	4 (%3,2)	5 (%4,3)	11 (%12)	0 (%0)	23 (%5,9)
	Katılmıyorum	1 (%4,6)	6 (%4,8)	5 (%4,3)	6 (%6,7)	1 (%2,5)	19 (%4,8)
	Kesinlikle Katılmıyorum	0 (%0)	3 (%2,4)	0 (%0)	1 (%1,1)	1 (%2,5)	5 (%1,3)
Fisher Ki-Kare Testi: p=0,061							

Tablo 3.9’da yaş grubu ile destekleme kalemlerinin karmaşıklığı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır (p=0,061).

H6: Eğitim düzeyi, desteklemelere ilişkin bürokratik zorluk algısını etkilemektedir. Bu hipoteze göre eğitim düzeyi ile “Desteklemeye başvurmak çok fazla zamanımızı aldığından meşakkatlidir.” sorusu Ki-kare yöntemine göre analiz edildiğinde Tablo 3.10’da yer alan sonuca ulaşılmıştır.

Tablo 3.10. Eğitim Düzeyi ile Destekleme Başvurularındaki Bürokratik Zorluk Algısına İlişkin İstatistiksel Bulgu

	Katılma Durumu	Eğitim Düzeyi					Toplam
		Okur - Yazar Değil	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite ve üzeri	
Destekleme başvurmak çok fazla zamanımızı aldığından meşakkatlidir.	Kesinlikle Katılıyorum	2 (%33,3)	64 (%23)	15 (%21,4)	7 (%21,8)	4 (%50)	92 (%23,3)
	Katılıyorum	3 (%50)	122 (%43,8)	37 (%52,8)	9 (%28,1)	3 (%37,5)	174 (%44,1)
	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	0 (%0)	53 (%19)	10 (%14,2)	10 (%31,5)	1 (%12,5)	74 (%18,7)
	Katılmıyorum	1 (%16,6)	34 (%12,2)	7 (%10)	5 (%15,62)	0 (%0)	47 (%11,9)
	Kesinlikle Katılmıyorum	0 (%)	5 (%1,8)	1 (%1,4)	1 (%3,1)	0 (%0)	7 (%1,7)
Fisher Ki-Kare Testi: p=0,670							

Tablo 3.10’da eğitim düzeyi ile destekleme kalemlerinin karmaşıklığı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır (p=0,670).

H7: Yaş düzeyi, desteklemelere ilişkin bürokratik zorluk algısını etkilemektedir. Bu hipoteze göre yaş grubu ile “Desteklemeye başvurmak çok fazla zamanımızı aldığından meşakkatlidir.” sorusu Ki-kare yöntemine göre analiz edildiğinde Tablo 3.11’de yer alan sonuca ulaşılmıştır.

Tablo 3.11. Yaş Grubu ile Destekleme Başvurularındaki Bürokratik Zorluk Algısına İlişkin İstatistiksel Bulgu

	Katılma Durumu	Yaş Grubu					Toplam
		20-30	31-40	41-50	51-60	61 ve Üzeri	
Destekleme ye başvurmak çok fazla zamanımızı aldığından meşakkatlidir.	Kesinlikle Katılıyorum	4 (%18,1)	26 (%20,8)	33 (%28,4)	18 (%19,7)	11 (%27,5)	92 (%23,3)
	Katılıyorum	7 (%31,8)	56 (%44,8)	46 (%39,6)	43 (%47,2)	22 (%55)	174 (%44,1)
	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	8 (%36,3)	26 (%20,8)	17 (%14,6)	17 (%18,6)	6 (%15)	74 (%18,7)
	Katılmıyorum	3 (%13,6)	14 (%11,2)	19 (%16,3)	10 (%11)	1 (%2,5)	47 (%11,9)
	Kesinlikle Katılmıyorum	0 (%0)	3 (%2,4)	1 (%1)	3 (%3,29)	0 (%0)	7 (%1,7)

Fisher Ki-Kare Testi: p=0,285

Tablo 3.11’de yaş grubu ile destekleme kalemlerinin karmaşıklığı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır (p=0,285).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Teşvikler hemen hemen tüm ülkelerde pek çok gerekçelerle çeşitli sektörleri desteklemek amacıyla uygulanmaktadır. Bu gerekçelerin başında üretimin sürdürülebilirliği gelmektedir. Hele ki bu üretim tarımsal üretim olduğunda, bu durum diğer sektörlerle nispeten daha önemlidir. Çünkü insanlar, yaşamını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu gıda maddelerini, tarımsal üretim sayesinde karşılamaktadır. Dolayısıyla kârlılıktan ziyade, bu sektörün idamesi esastır. Bu sektörden vazgeçilmesi veya ikamesi mümkün değildir. Kaldı ki günümüzde gıda güvenliği meselesi tüm ülkelerin gündemini meşgul etmektedir. Bu nedenle her bir ülke az da olsa üretmeye mahkûmdur ve tamamen dışa bağımlılığı mümkün değildir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyini tarım sektörünün ekonomideki payı ve toplam istihdam içindeki tarımın payı göstermektedir. Bu oranlar ne kadar düşükse, o ülke o nispette gelişmiş demektir. Bu oranların yerini sanayi ve hizmet sektörü dolduracağı için, daha hızlı bir gelişme gösterecektir. Çünkü tarım sektörü, diğer sektörler gibi belli bir finansman, makine-teçhizat ve işgücü bir araya getirilip üretimin gerçekleştiği bir süreç değildir. Bu sektör, söz konusu faktörlerin yanı sıra doğa koşullarına bağımlılık ve uzun süre beklenilmesi gereken faktörleri de içinde barındırmaktadır. Yani belli bir sermaye, makine-teçhizat ve işgücüne sahip olan bir çiftçi, ürünün yetişmesi için elverişli doğa koşullarının olması gerekir. Aksi takdirde tüm sermaye, emek heba olabilmektedir. Bu nedenle, tarım sektörünün diğer sektörlerle göre koruma altına alınması ve karşılaşılabilecek risklerinin azaltılması gerekmektedir. Bunu sağlayacak olan finansman ise, tüm toplum tarafından toplanan vergilerle karşılanmaktadır. Bu finansmanı tarımsal sektöre aktaracak olan ise, tüm gelirleri toplama ve harcamaları yapmaya yetkili olan devlettir. Devlet iktisadi transfer harcamaları kapsamında bu teşvikleri ödemektedir.

Gerek dünyada gerekse Türkiye’de tarımsal teşvikler çeşitli isimler altında, ekonomik gelişmelere paralel olarak reformalize edilmiştir. Bir dönem pazar fiyat desteği yöntemi revaçta iken, bir dönem doğrudan gelir desteği olmuştur. Günümüzde ise bu iki sistemin karışımı sistemler benimsenmektedir. Her bir sistemin olumlu özelliği olduğu kadar, olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Bu sebeple devamlı yeni

arayışlar peşinde koşulmuş ve en verimli yöntemin geliştirilmesi sağlanmıştır. Bu sistemlerin verimlilik seviyesinin, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterdiği kanısına ulaşılmıştır. Günümüzde, Türkiye’de; alan bazlı tarımsal destekler, fark ödemesi destekleri, hayvancılık destekleri, tarımsal sigorta hizmetleri, telafi edici ödemeler kapsamındaki destekler, kırsal kalkınma amaçlı destekler, genç çiftçi proje desteği ve diğer tarımsal amaçlı destekler adı altında teşvikler yapılmaktadır.

Türkiye’de yapılan tarımsal desteklemeler AB ve OECD ülkelerine nispetle tutar bakımından az olsa da, GSYH oranına göre yüksektir. Ancak GSYH içindeki tarım payı ve tarımda istihdam edilenlerin toplam istihdam içindeki payı yüksektir. Bu oranlar yıllar itibariyle azalmış olsa da, istenilen düzeye ulaşamamıştır.

Türkiye’de son zamanlarda görülen gıda fiyatlarındaki spekülâtif ataklar ve ürün arzında meydana gelen azalmalar tarımsal desteklemeleri gündeme taşımıştır. Bu noktada gerek tarımsal politikaların ve desteklemelerin yeniden yapılandırılması ve gerekse mevcut sistemin eksikliklerinin neler olduğu ve nasıl olması gerektiğine dair soru işaretleri oluşmaktadır. Çalışmamızda tarımsal desteklerin sorunlarına ve çözüm önerilerine ilişkin, Konya ili özelinde tarımsal destekleme alan üreticilere anket yöntemi ile sorular yöneltilmiştir. Alınan veriler analiz edilerek sorunlar ve çözüm önerileri ortaya konulmuştur. Teşvikler konusundaki sorunlar; destekleme ödemelerinin üretilen mamulün piyasa fiyatı ve üretim maliyetleri dikkate alınmadan hesaplanması, desteklemelerin katlanılan maliyetleri yeteri düzeyde karşılamaması, ürün ekildikten sonra desteklemelere ilişkin açıklamaların yapılması, üreticinin finansmana ihtiyaç duyduğu dönemde desteklemelerin ödenmemesi, desteklemelerin kapsamının çiftçiyi temsil eden temsilci olmadan doğrudan kamu kesimi tarafından belirlenmesi, desteklemelerin çok fazla kalemden oluşması, destekleme başvurularında çok fazla bürokratik kırtasiyecilik olması şeklinde sıralanabilir.

Çözüm önerileri ise; destekleme kalemlerinin az ve sade olması, desteklemelerin içeriği ve miktarlarının üretim maliyetleri ve piyasada oluşan fiyatlar dikkate alınarak planlanması, destekleme ödemelerinin çiftçinin finansmana ihtiyaç duyduğu dönemde ödenmesi, çiftçi ekim desenini belirlemeden önce desteklemelere ilişkin açıklamaların yapılması, desteklemelerin kapsamı belirlenirken yetkili kurul

içerisinde çiftçi kesiminin taleplerini iletceği bir temsilcinin bulunması, desteklemelere ilişkin ilgili mercilerce eğitimler verilmesi, dışa bağımlı olan ürünlerin de destekleme kapsamına alınması gibi olarak özetlenmektedir.

Ayrıca destekleme ödemelerinin zamanında ödenemediği durumlarda, tarım harici gelir getirici başka bir faaliyeti olmayanların, tarım harici gelir getirici başka bir faaliyeti olanlara nispeten, kredi kullanmak zorunda olduğu sonucuna varılmıştır. Bu noktada, şayet destekleme ödemeleri zamanında ödenemeyecekse, tarım harici gelir getirici başka faaliyeti olmayanlara bir an önce desteklemelerin öncelikle ödenmesi veya avantajlı kredi imkânı sunulması gibi tedbirler alınması daha adil bir yöntem olacaktır.

Üreticilerin biçerdöver sayısı ile desteklemelerin yeterli düzeyde verilmemesinden ötürü yaşam standartları düşürdüğü arasında anlamlı bir ilişki olmadığı; ancak traktör sayısı ile yaşam standartı arasında anlamlı bir ilişki olduğu, traktör sayısı birden fazla arttıkça desteklemelerin yetersiz verilmesinden dolayı yaşam standartının daha az düştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Desteklemelerin çok çeşitli kalemlerden oluşması eğitim düzeyi ile analiz edildiğinde aralarında anlamlı ilişki olduğu, eğitim düzeyi arttıkça destekleme kalemlerinin daha az karmaşık hale geldiği; ancak yaş grubuna göre analiz yapıldığında aralarında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Desteklemelere ilişkin başvuruların çok fazla zaman almasından ötürü meşakkatli olmasını eğitim düzeyi ve yaş gruplarına göre analiz edildiğinde, aralarında anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, Mustafa ve Bulut, Erdem. (2009). Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikalarında Son Gelişmeler. Selçuk Üniversitesi İibf Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 17(9), 1-19.
- Aktan, Can. (2020, Ocak 4) <http://www.canaktan.org/din-ahlak/rant-kollama/plutokrasi.htm> adresinden alındı
- Alp, Erdinç. (2013). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Tarımı Destekleme Politikaları (Fındık Örneği). Tokat: Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anadolu Ajansı. (2020, Ocak 10). Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-2019-butcesinde-buyumeye-odaklandi/1331370> adresinden alındı
- Ankara Ticaret Odası. (2000). Türkiye’de Uygulanan Teşvik Politikaları. Ankara: Grafiker Ofset.
- Ankara ABD Başkonsolosluğu. (2020, Ocak 10). Ankara ABD Başkonsolosluğu: <http://www.usemb-ankara.org.tr> adresinden alındı
- Avrupa Birliği Bakanlığı. (2020, Ocak 10). Avrupa Birliği Bakanlığı. Avrupa Birliği Bakanlığı: https://www.ab.gov.tr/files/EMPB/ab_butcesi.pdf adresinden alındı
- Aydın, Başak ve Özkan, Erol. (2017). Gübre ve Toprak Analizi Desteğinin Üreticiler Açısından Değerlendirilmesi: Kırklareli İli Örneği. Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi. 4(3). 302-310.
- Aysu, Abdullah. (2001). Türkiye’de Tarım Politikaları (1. b.). İstanbul: Özgün Yayınları.
- Aytüre, Selma ve Acar, Mustafa. (2018). Türkiye’de Tarım ve 1980’lerde Tarımsal Dönüşüme Yön Verenler (1. b.). Konya: Literatürk Akademia.
- Bayraktar, Yüksel ve Bulut, Erdem. (2016). Tarımsal Desteklerin Değişen Yapısı ve Yüksek Tarımsal Desteklerin Nedenleri: Türkiye İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz. İktisat Fakültesi Mecmuası. 66(1), 45-66.
- Birişik, Nevzat. (2019). Küresel ve Ulusal Ölçekte Tarım ve Gıda Politikaları “Gerçekler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri (1. b.). Ankara: Dh Basın Yayın Matbacılık.
- Cengiz, Çağdaş. (2010). Avrupa Birliği Tarım Politikalarında Reformlar Ve Sonuçları. İzmir: Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ciloğlu, İsmail. (2003). Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü. Hazine Dergisi, (13), 29-48.

- Civan, Abdulkadir. (2010). Türkiye’de Tarımsal Destek Politikaları, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(1), 127-146.
- Demirdöğen, Alper. (2018). Türkiye’de Tarımsal Desteklerin Üretime Etkisi: Mısır Örneği. Ankara. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Demirdöğen, Alper ve Olhan, Emine. (2017). Türkiye Tarımının Kısa Tarihi: Destekleme Politikası Özeli. Tarım Ekonomisi Dergisi, 25(1), 1-12.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1973). 3. Kalkınma Planı Dönemi . Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1979). 4. Kalkınma Planı. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1985). 5. Kalkınma Planı . Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1990). 6. Kalkınma Planı. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1996). 7. Kalkınma Planı . Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). 8. Kalkınma Planı . Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). 9. Kalkınma Planı . Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Doğan, Zeki; Arslan, Seçkin; Berkman, N. Ayberk. (2015). Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. Niğde Üniversitedi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1), 29-41.
- Duran, M. Sungur. (1998). Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998). Ankara: Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma İnceleme Dizisi, Yayın No 19.
- Duran, M. Sungur. (2003). Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları (Cilt 33). Ankara: TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Araştırma İnceleme Dizisi.
- Econominal, (2020, Ocak 1). <https://econominal.org> adresinden alındı
- Ekodiolog, (2020, Ocak 2). www.ekodialog.com adresinden alındı
- Erdoğan, Orhan. (2015). Türkiye Ve Avrupa Birliğinde Tarım Politikaları Ve Tarımda Emeklilik Sistemi. Denizli: Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi.

- Eser, Emre. (2011). Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler. Ankara: Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı.
- EU, (2020, Ocak 7). <https://ec.europa.eu>: <https://ec.europa.eu> adresinden alındı
- EU-CHINA. (2010). Agriculture in China: Between Self-Sufficiency and Global Integration. Paris: EU.
- European Commission. (2013). The Common Agricultural Policy A Partnership Between Europe and Farmers. Paris: European Commission.
- Günaydın, Gökhan. (2006). Türkiye Tarım Sektörü. Tarım ve Mühendislik Dergisi, 76-77, 12-27.
- Güngören, İbrahim. (2013). Türkiye’de Tarım İşletmelerine Verilen Devlet Yardımı Ve Teşviklerinin Türkiye Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi Ve Muhasebeleştirilmesi: Uygulama. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hançerlioğlu, Orhan. (1986). Düşünce Tarihi (1. Baskı b.). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- İncekara, Ahmet. (1995). Türkiye’de Teşvik Sistemi. İstanbul: İTO Yayınları.
- Kalaycı, İlhan. (2012). Türkiye Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları (1923-2023): Sürdürülebilir Tarımsal Biyoekonomi Ekseninde Uygulanabilir Öneriler (1. b.). İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). 10. Kalkınma Planı . Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- Karakaya, Süleyman. (2013). Türkiye’de Tarımı Desteklemede Doğrudan Gelir Desteği Uygulamasının Etkinliği. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazgan, Gülten. (2003). Tarım ve Gelişme. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kekeç, H. Muhammed. (2015). İhracata Yönelik Teşvik Politikaları: Seçilmiş Ülkelerde Teşvik Politikalarının Analizi. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kemaneci, Ayhan. (2015). 1950-1960 Yılları Arası Türkiye’de Tarım Politikaları. Sivas: Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç Ali. (2015). Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları ve Çorum İlinde Bir Uygulama. Muğla: Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kirmanoglu, Hülya. (2012). Kamu Ekonomisi Analizi (4. b.). İstanbul: Beta Basım A.Ş.

- Melvin, James. (1995). History and Measurement in the Service Sector: A Review. *Review of Income and Wealth*, 41(4), 481-194.
- Noyan, Emrah. (2016). Türkiye'deki Tarımsal Faaliyetlere Uygulanan Teşvik Politikalarının Değerlendirilmesi. Denizli: Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OECD. (2001). Competition Policy in Subsidiaries and State Aid. Paris: Daffle/Clp,24.
- OECD. (2019). Tarım Politikalarını İzleme ve Değerlendirme Raporu. Ocak 14, 2020 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Uluslararası%20Kurulu%20Flar/Tarım%20Politikaları%20İzleme%20ve%20Değerlendirme%20Raporu%202019.pdf> adresinden alındı
- OECD. (2020, Ocak 10). <http://www.oecd.org/agriculture/topics/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation/> adresinden alındı
- Özdeğirmenci, C. (2009). Türkiye'de Özel Ormanların Ve Özel Ağaçlandırmanın Oluşumunda Teşvikler Ve Vergisel Teşviklerin Rolü. Afyon: Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, Zekai. (1989). Türk Tarımında Destekleme Uygulamaları Ve Sonuçları. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 47(1), 4261-4279.
- Özsoylu, A. Fazıl. (2016). Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim (3. b.). Adana: Karahan Kitapevi.
- Paçacı Seda. (2011). Devlet Teşvikleri Ve Yardımları Standardına Göre Şirketlere Sağlanan Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi. Sakarya: Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rehber, Erkan ve Vural, Hasan. (2013). Tarım Ekonomisi (1. b.). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Resmi Gazete. (2020, Mart 25). Resmi Gazete. Resmi Gazete: www.resmigazete.gov.tr adresinden alındı
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). 11. Kalkınma Planı. Ankara: Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Şahin, M. Tahsin. (2018). Ekonomik Faaliyet Kolu Tanımlama ve Sınıflandırma Önerisi: Bilgi Yoğun İş Hizmetleri (BYİH). *Coğrafya Bilimler Dergisi*, 6(2), 239-258.
- Tarım Dünyası, (2020, Kasım 26). www.tarimdunyasi.net adresinden alındı
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı. (2008). Faaliyet Raporu. Ankara: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.

- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018). Faaliyet Raporu. Ankara: Tarım ve Orman Bakanlığı.
- TEDSİAD. (2020, Kasım 26). www.tedsiad.org adresinden alındı
- Tolan, Öner. (2006). Bizans Devletinde Ziraat. Elazığ: Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topal M. Hanefi. (2006). Uluslararası Kuruluşların Teşviklere Bakışı Ve Türk Teşviki. Trabzon: Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topçu, Yavuz. (2008). Çiftçilerin Tarımsal Destekleme Politikalarından Faydalanma İstekliliğinde Etkili Faktörlerin Analizi: Erzurum İli Örneği. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi. 21(2), 205-212.
- Tunca, Halil. (2012). Türk Tarımının OECD Ülkeleri Karşısındaki Rekabet Gücü: Endüstriyel Verimlilik Analizi. İzmir: Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tunç, Havva. (2020, Ocak 1). www.havvatunc.com adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu, (2020, Ocak 1). <http://tdkterim.gov.tr/bts/> adresinden alındı
- Türk Rus Sitesi, (2021, Ocak 1). <https://turkrus.com/619721-tarim-super-gucu-rusya-xh.aspx> adresinden alındı
- Yalçınkaya, Neslihan, Yalçınkaya, Hakan, Çılbant, Çoşkun. (2006). Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 3(2), 97-118.
- Yavuz, Ali. (2010). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları Ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(1), 83-101.
- Yavuz, Fahri. (2005). Türkiye'de Tarım. Ankara: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları.
- Yıldırım, Ali Ekber (2021, Ocak 2). Rusya Milli Politika İle Tarımda Mucizeler Yaratıyor. <https://www.tarimdunyasi.net> adresinden alındı

Ek-1: Anket Formu

**TÜRKİYE’DE TARIMSAL TEŞVİK SİSTEMİNİN YAPISI,
SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: KONYA İLİ ÖRNEĞİ**

Bu anket Türkiye’de Tarımsal Teşvik Sisteminin Yapısı, Sorunları Ve Çözüm Önerilerini belirlemek üzere hazırlanmıştır. Anket yüksek lisans tez çalışmasının bir parçasıdır. Vereceğiniz tüm bilgiler sadece bu araştırmada kullanılacaktır. Aşağıdaki sorularda size göre en uygun cevabı işaretleyiniz ve/veya yazınız. Vakit ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Erkan KIZIL,

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Suna AKTEN ÇÜRÜK,

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı

Hanehalkı Bilgileri

Cinsiyet: a) Erkek b) Kadın

Yaşınız:

Eğitim Düzeyi: a) Okur – Yazar Değil b) İlkokul c) Ortaokul d) Lise e) Üniversite ve üzeri

Kaç yıldır tarımsal tecrübeniz vardır? :

Tarım haricinde gelir getirici başka bir faaliyetiniz var mıdır? a) Evet b) Hayır

Alet Ekipman Varlığı

Traktör Sayısı:

Bıçerdöver Sayısı:

Üretim

Yetiştirilen Ürün: **(Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz)** a) Tahıl (Buğday, Arpa, Çavdar, vs.)
b) Baklagiller (Fasulye, Nohut, Mercimek, vs.) c) Sebze (domates, Biber, Bezelye, vs.)
d) Meyve (Elma, Vişne, Kiraz, vs.)

En çok yetiştirilen ürün nedir? **(Tek işaretleme yapınız)** a) Tahıl (Buğday, Arpa, Çavdar, vs.)
b) Baklagiller (Fasulye, Nohut, Mercimek, vs.) c) Sebze (Domates, Biber, Bezelye, vs.)
d) Meyve (Elma, Vişne, Kiraz, vs.)

Ekim Alanı (dekar):

En çok yetiştirdiğiniz ürünün miktarı (ton):

Tarımsal Destek Alımı

Mazot - Gübre Desteği ne zamandır alıyorsunuz? a) Hiçbir zaman b) 1 yıldır c) 2 yıldır d) 3 yıldır
e) 4 yıl ve daha fazla

Yurtiçi Sertifikalı Tohum Kullanım Desteği ne zamandır alıyorsunuz? a) Hiçbir zaman b) 1 yıldır c) 2 yıldır d) 3 yıldır e) 4 yıl ve daha fazla

Fark Ödemesi Desteği ne zamandır alıyorsunuz? a) Hiçbir zaman b) 1 yıldır c) 2 yıldır d) 3 yıldır e) 4 yıl ve daha fazla

Tarımsal Desteklemede Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerisi

SORUNLAR

Genel Olarak Desteklemeler

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Destekleme ödemeleri, üretilen mamulün piyasa fiyatı dikkate alınmadan hesaplanmaktadır.					
Destekleme ödemeleri, üretilen mamulün üretim maliyetleri dikkate alınmadan hesaplanmaktadır.					
Desteklemelerin yeterli miktarda verilmemesi, çiftçinin yaşam standardını düşürmektedir.					
Desteklemeler, katlanmış olduğumuz maliyetlerimizi yeterli düzeyde karşılamamaktadır.					
Desteklemelere ilişkin açıklamalar veya miktarlar, çiftçi ürünü ektikten sonra belirlenmektedir.					
Destekleme ödemeleri finansmana ihtiyaç duyulan zamanda ödenmemektedir.					
Desteklemelerin kapsamı (içeriği veya belirlenen tutarlar) çiftçiyi temsil eden temsilcisi olmadan, doğrudan kamu tarafından belirlenmektedir.					
Tarımsal desteklemeler arazinin kira bedelini arttırmaktadır.					
Desteklemelerin çok çeşitli kalemlerden oluşması, çok fazla karmaşıklığa neden olmaktadır.					
Destekleme başvurularında çok fazla bürokratik kırtasiyecilik (çok fazla evrak isteme, imzaya çağırma, vs.) vardır.					
Desteklemeye başvurmak çok fazla zamanımızı aldığından meşakkatlidir.					
Desteklemeler, finansmana ihtiyaç duyduğum zamanda ödenmediği için kredi kullanmak zorunda kaldım.					

Doğrudan Gelir Desteği

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Alan bazlı desteklemelerin en önemli kalemi olan mazot - gübre desteklemelerinin, üretim miktarı dikkate alınmadan birim dekar başına verilmesi, üretim miktarını olumsuz etkilemektedir.					
Mazot - gübre desteklemelerinin, üretim miktarı dikkate alınmadan birim dekar başına verilmesi, üretim metotları gibi (daha fazla verim, organik ürün, vs.) unsurların dikkate alınmamasına neden olmaktadır.					
Mazot - gübre desteklemelerinin, üretim miktarı dikkate alınmadan birim dekar başına verilmesi, cari veya hedeflenen üretim miktarının dikkate alınmamasına neden olmaktadır.					
Mazot - gübre desteklemelerinin dekar başına verilmesi, gelir dağılımı üzerinde bozucu etki yapmaktadır.					
Gübre - mazot desteklemeleri, gübre fiyatları dikkate alınmadan belirlenmektedir.					
Gübre - mazot desteklemeleri, mazot fiyatları dikkate alınmadan belirlenmektedir.					

- Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Sertifikalı tohumluk üretimi konusunda destekler arzu edilen düzeyde değildir.					
Sertifikalı tohumluk kullanımı konusunda destekler arzu edilen düzeyde değildir.					
Yurtiçi Sertifikalı Tohum Kullanım Desteği, sertifikalı tohumun satış fiyatı dikkate alınmadan belirlenmektedir.					

Fark Ödemesi Destekler

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Fark ödemesi desteklerinin, üretilen ürünün miktarına göre verilmesi adil bir yöntem değildir.					
Fark ödemesi destekleri üretilen ürünün miktarına göre verildiğinden, çiftçi daha fazla fark ödemesi desteği alabilmek için, gerçekte ürettiğinden daha fazlasını belgelendirip ilgili kamu idaresine ibraz ederek, yanlış beyanda bulunmaktadır.					
Fark ödemesi destekleri, üretilen ürünün piyasa fiyatı dikkate alınmadan verilmektedir.					

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Genel Olarak Desteklemeler

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Destekleme kalemlerinin çeşitliliği az ve sade olmalıdır.					
Desteklemelerin içeriği veya miktarları, piyasada oluşan fiyatlar dikkate alınarak planlanmalıdır.					
Desteklemelerin içeriği veya miktarları, üretim maliyetleri dikkate alınarak planlanmalıdır.					
Destekleme ödemeleri, çiftçinin finansmana ihtiyaç duyduğu zamanda yapılmalıdır.					
Desteklemelere ilişkin açıklamalar çiftçi ekim desenini belirlemeden önce yapılmalıdır.					
Tarımsal desteklemelerin niteliğini, kapsamını veya güncellemelerini belirlemek üzere, gerek özel sektör gerekse kamu kesiminden oluşan bir yetkili kurul oluşturulmalıdır.					
Dışa bağımlı olduğumuz ürünler de destekleme kapsamına alınmalıdır.					

Tarımsal desteklemeler, arz açığı olan (talebi karşılayamayan) ürünlere verilirse bu ürünlerin ithalatı azalacaktır.					
Desteklemeler konusunda ilgili mercilerce (örneğin; tarım il/ilçe müdürlükleri, kooperatifler, vs.) eğitimler verilirse, desteklemelerden daha etkin bir şekilde yararlanılacaktır.					
Tarımsal desteklemelerde artış olması, tarımsal istihdam üzerinde pozitif etki oluşturur.					
Tarımsal desteklemelerin yeterli düzeyde ve istikrarlı bir şekilde yapılması, çiftçilerin yaşam standartlarının yükselmesine ve ülkenin gelişmişlik düzeyine olumlu yansiyacaktır.					
Üretim maliyetimize yeterli düzeyde katkı sunacak desteklemeler, üretimimizi sürdürülebilir hale getirecektir.					
Tarımsal desteklemeler, üretimin miktarının artmasına neden olmaktadır.					
Tarımsal desteklemeler, ekilen alanının artmasına neden olmaktadır.					

Doğrudan Gelir Desteği

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Mazot - gübre desteklemelerinin tutarı, piyasa fiyatına göre belirlenmelidir.					
Gübre desteklemesi, gübre almadan önce ödenmelidir.					
Gübre desteklemeleri, gübre alış faturasına göre verilmelidir.					
Gübre desteklemeleri, toprak analizi sonucunda belirlenen gübrenin fatura tutarına göre verilmelidir.					
Toprak analizi desteğinin tamamı devlet tarafından ücretsiz olarak yapılmalıdır.					

- Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum

			Ne Katılmıyorum		
Sertifikalı tohumluk üretimi konusunda destekler arttırılmalıdır.					
Sertifikalı tohumluk kullanımı konusunda destekler arttırılmalıdır.					
Yurtiçi sertifikalı tohum kullanım desteği, sertifikalı tohumun fiyatı dikkate alınarak belirlenmelidir.					

Fark Ödemesi Destekler

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Ürünün miktarı dikkate alınarak ödenen Fark Ödemeleri Desteği, daha etkin bir destekleme yöntemidir.					
Fark ödemesi destekleri üretim miktarına göre değil, üretilen arazinin büyüklüğüne göre verilmelidir.					